

”YHTÄ VÄÄRIN ON AUTTAA SITÄ, JOKA EI OLE AVUN TARPEESSA KUIN JÄTTÄÄ
AUTTAMATTA TODELLA APUA TARVITSEVAA”

Asiakkuuden diskurssit sosiaalialan ammattilehdessä 1920-, 1950- ja 1980-luvuilla

JONNA ESKELINEN
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2012

Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

ESKELINEN, JONNA: ”Yhtä väärin on auttaa sitä, joka ei ole avun tarpeessa kuin jättää auttamatta todella apua tarvitsevaa” Asiakkuuden diskurssit sosiaalialan ammattilehdessä 1920-, 1950- ja 1980-luvuilla

Pro gradu -tutkielma, 82 sivua, 2 liitesivua
Ohjaaja: Tarja Pösö ja Satu Ranta-Tyrkkö
Marraskuu 2012

Pro gradu -tutkielmani aiheena on sosiaalityön asiakkuus, jota tutkin historian kontekstissa. Tutkielmassani asiakkuus määrittyy kielen kautta konstruoiduksi ilmiöksi, joka on moniulotteinen ja erilaisia merkityksiä saava. Aiheen tutkittavuuden vuoksi asiakkuus on rajattu koskemaan sosiaalityön asiakkaita, joiden merkittävänä ongelmana nähdään olevan köyhyyden. Tutkielman teoreettinen viitekehys koostuu sosiaalityön, köyhyyden ja asiakkuuden tarkastelusta toisiinsa kietoutuvina, moniulotteisina yhteiskunnallisina ja historiallisina ilmiöinä.

Tutkielmani tavoitteena on tehdä historiallista analyysia sosiaalityön asiakkuudesta, joka on nykyään paljon tutkittu aihe. Mielenkiintoni kohteena on erityisesti se, miten asiakkaista puhutaan aineistona olevissa ammattilehdissä ja millaisia erilaisia merkityksiä asiakkuudelle annetaan. Tarkkoina alakysymyksinä, joiden ohjaamana aineistoa analysoin, ovat erilaisten asiakkuuden diskurssien esiin nostaminen aineistosta ja diskurssien tuottamistapojen analysointi.

Tutkielmani aineistoksi valikoitui neljä Huoltaja-lehden vuosikertaa (1922, 1923, 1956 ja 1957) ja yksi Sosiaaliturva-lehden vuosikerta (1984). Ajankohdat valitsin sosiaalityön varhaisempia muotoja ohjaavien lakimuutosten perusteella ja taustalla oli oletus asiakkuusteeman näkyvyydestä julkisessa keskustelussa myös asiakkaiden asemaa muuttaneiden lakien voimaantullessa. Rajausten perusteella aineistokseni valikoitui lehtikirjoituksia, jotka liittyivät köyhyyteen ja asiakkuuteen. Aineistosta muodostui melko runsas (yhteensä 82 lehtikirjoitusta), mutta tarkemman analyysin kohteeksi otin vain tekstien kohdat, joiden näin edustavan jotain asiakkuuden diskurssia.

Sitouduin tutkielmassani sosiaalisen konstruktionismin teoreettis-metodologiseen viitekehykseen ja tarkemmaksi analyysimenetelmäksi valikoitui diskurssianalyysi. Diskurssianalyttisen analyysin perusteella aineistosta rakentui viisi asiakkuuden diskurssia, joista jokainen antaa asiakkuudelle erilaisia merkityksiä ja määrittää asiakkaat erilaisiksi ihmisiksi. Ihmisarvon diskurssi korostaa inhimillisyyttä ja näkee asiakkaat ensisijaisesti ihmisinä, kun taas kontrollin diskurssi tuottaa asiakkaita normaaleista poikkeavina ja valvontaa tarvitsevinä. Asiakaslähtöisyyden diskurssissa keskeiseksi nähdään asiakas ja hänen lähtökohdistaan liikkeelle lähtevä työskentely. Asiakkaan vastuullisuuden diskurssi puolestaan korostaa asiakkaan velvollisuutta huolehtia itsestään, vaikka diskurssi voi määrittyä myös asiakkaan oikeuksien kautta. Viides diskurssi tarkastelee asiakasta oikeuksia omaavana juridisena toimijana yhteiskunnassa. Kaikkia diskursseja on tunnistettavissa kaikista tutkimusajankohdista, joten diskurssit vaikuttavat olevan paitsi muuttuvia myös pysyviä.

Avainsanat: asiakkuus, sosiaalityön historia, köyhyys, diskurssianalyysi

University of Tampere
School of Social Sciences and Humanities

ESKELINEN, JONNA: "It is as wrong to help the one which is not in the need for the help as leave without helping the one which is really needing help" Discourses of the clienthood in trade paper of the social services in 1920, 1950 and 1980's
Master's Thesis 82 pages, 2 appendix pages
Social Work
Supervisor: Tarja Pösö and Satu Ranta-Tyrkkö
November 2012

The subject of my pro gradu thesis is clienthood of the social work which is studied in a context in the Finnish social work history. In my treatise, the clienthood is determined to be a constructed phenomenon which is many-sided and getting different significances through the language. The clienthood of the subject has been marked off because of the one to be examined to touch the clients of the social work as whose significant problem the poverty is seen. The theoretical frame of reference of the treatise consists of the examination of social work, poverty and clienthood as intertwined, many-sided social and historical phenomena.

The objective of my treatise is to lay a historical foundation for the clienthood of the social work which is nowadays a subject that has been examined much. The target of my interest is especially how trade papers write about the clients and what kind of different significances for the clienthood are given. The exact study questions directed by which I analyze material the raising of the different discourse of the clienthood from the material and the analysis of the producing methods of discourse became out.

The four annual volumes of trade paper called Huoltaja (1922, 1923 1956 and 1957) and one annual volume of Sosiaaliturva (1984) were selected to be the material of my treatise. I chose the times on the basis of the law changes which direct the earlier forms of the social work and in the background there was an assumption from the visibility of the clienthood theme in a public discussion when the laws which have changed the clients' position also came into force. On the basis of the delimitations trade paper articles which were connected with poverty and clienthood were selected to be my material. The material became fairly abundant a more exact analysis a target but I took only the sections of texts a discourse of which clienthood which represents this way.

I bound myself to the theoretic-methodological frame of reference of the social constructionism in my treatise and the discourse analysis was selected to be a more exact analysis method. On the basis of a discourse analytic analysis the five discourses of the clienthood every one of which gives different significances to the clienthood and determines the clients as different people based on the material. The discourse of the human worth emphasizes the humanity and sees the clients primarily as people whereas the discourse of the control produces clients deviating from the normal and needing supervision. A client and working which is based on clients basis are seen central in the discourse of the client orientation. In turn the discourse of the client's responsibility emphasizes the client's duty to care by itself even though the discourse can be determined also through the client's rights. The fifth discourse examines the client in the society as the judicial actor who has rights. All the discourses can be identified since all the study times so the discourse has effect the one except changing also staying.

Keywords: clienthood, the history of the social work, poverty, discourse analysis

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 TUTKIELMAN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	3
2.1 Lähtökohtana sosiaalityö.....	3
2.2 Rajauksena köyhyys.....	5
2.3 Mielenkiinnon kohteena asiakkuus	7
3 SOSIAALITYÖN JA ASIAKKUUDEN HISTORIAA	10
3.1 Sosiaalityön varhaisia juuria – ongelmana vaivaisuus.....	10
3.2 Köyhäinhoidon aikakausi – kunnialliset ja kunnittomat	13
3.3 Huoltoavun aikaista sosiaalityötä – köyhistä huollettaviin.....	16
3.4 Sosiaalihuollosta sosiaalityöhön ja asiakkuuteen	20
4 TUTKIMUSASETELMA.....	23
4.1 Tutkimustehtävän määrittely.....	23
4.2 Teoreettis-metodologisena viitekehyksenä sosiaalinen konstruktionismi	24
4.3 Analyysimenetelmänä diskurssianalyysi	25
4.4 Aineistona lehtikirjoitukset Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehdestä	27
4.5 Aineiston tuottaminen ja rajaukset.....	31
4.6 Analyysiprosessin kuvaus	35
5 ASIAKKUUDEN DISKUSSIT	37
5.1 Ihmisarvon diskurssi: ”... jotka yksinään ilman yhteiskunnan apua eivät jaksakaan sitä elämän taakkaa, joka heidän kohdalleen on sattunut erityisen raskaana”	38
5.2 Kontrollin diskurssi ”paheelliset ja turmeltuneet oliot”	45
5.3 Vastuullisuuden diskurssi: ”riippumattomuus ja itseluottamus ovat suuremman arvoiset kuin muutamain markkain apu”	52
5.4 Asiakaslähtöisyyden diskurssi: ”sosiaalityössä on mentävä asiakkaan tasolle”	59
5.5 Asiakkaan oikeuksien diskurssi: ”valitusoikeus on vain asianosaisella”	65
6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	70
LÄHTEET.....	74
LIITE 1: Tutkimuksen aineisto kronologisesti järjestettynä.....	83

1 JOHDANTO

Asiakas on aina sosiaalityön keskiössä ja määrittänyt sosiaalityön tekemisen tärkeimmäksi motiiviksi (Juhila, Pösö, Hall & Parton 2003, 11). Asiakkaiden lisäksi myös asiakkuus on olennainen teema sosiaalityössä. Tärkeystään huolimatta asiakkuus on moniulotteinen ilmiö, jonka ydinteemoiksi on nähty muun muassa ihmisyyden, etiikka ja arvot, laillisuus ja oikeudet sekä ammatilliset taidot (Laitinen & Pohjola 2010, 10–14). Asiakkuus määrittänyt myös historiallisesti muuttuvaksi ilmiöksi ja Haverisen (2011) mukaan eri aikakaudet luovat omat asiakaskäsityksensä. Tällä hetkellä hän näkee sosiaalipalvelujen asiakkaan olevan aktivoitava, valinnanvapautta käyttävä, palvelusetelillä asioiva, tietävä kuluttaja ja oikeuksiaan peräävä valitsija, joka vaatii palvelut läheltä kuntarajojen yli. Näin ei kuitenkaan ole aina ollut.

Pohjolan (2010) mukaan asiakkuus on noussut sosiaalityön keskusteluissa tärkeäksi teemaksi vasta asiakaslähtöisen työskulttuurin yleistymisen myötä. Perinteisesti asiakasnäkökulma on ollut suomalaisessa järjestelmäkeskeisessä käytännössä melko näkymätöntä, mikä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei asiakkuutta ja siihen liittyviä aiheita voisi tutkia historian kontekstissa. Nykyisen yhteiskunnallisen järjestyksen ja palveluita koskevien poliittisten seikkojen lisäksi sosiaalityön asiakkuuteen kietoutuu edelleen aiempia ajattelumalleja ja ideologioita. Sosiaalityön asiakasta pidetään vieläkin jollain tapaa erityisenä, tavallisesta kansalaisesta poikkeavana, vaikka asiakkaan käsite on näennäisen neutraali. (Mt., 19–20, 22.)

Pro gradu -tutkielmani mielenkiinnon kohteena on asiakkuus suomalaisen sosiaalityön historian kontekstissa. Ymmärrän asiakkuuden kielenkäytön kautta rakentuvaksi konstruktiviseksi ilmiöksi ja olen kiinnostunut erityisesti siitä, millaisia merkityksiä asiakkuudelle on tuotettu. Vaikka asiakkuus on tärkeä tutkimuskohde sosiaalityössä, sitä ei ole juuri tutkittu empiirisesti historiallisena ilmiönä. Aiheen valinnan taustalla on myös tukea ja kontrollia sosiaalityön historiassa käsitelleen kandidaatintutkielman tekemisen kautta muodostunut henkilökohtainen kiinnostus sosiaalityön historiaa kohtaan. Sosiaalityön kentän laajuuden vuoksi asiakkuutta on tarpeen rajata sisällöllisesti. Olen päätenyt kohdistamaan mielenkiintoni asiakkuuteen sosiaalityön perinteisellä kentällä, jonka olennaisena tehtävänä on ollut puuttuminen köyhyyteen. Tutkielmani teoreettinen viitekehys koostuu sosiaalityön, köyhyyden ja asiakkuuden teemoista, joita tarkastelen sekä käsitteellisesti että historiallisina ilmiöinä. Varsinkin historian kontekstissa nämä teemat liittyvät usein tiiviisti toisiinsa.

Tutkielman aineisto koostuu historiallisesti keskeisen merkityksen saaneesta sosiaalialan ammattilehdessä julkaistuista teksteistä, joita on valittu kolmesta hyvinvointivaltion erilaista rakennusvaihetta edustavasta ajankohdasta. Aineistoa analysoin aineistolähtöisesti diskurssianalyysin avulla ja analyysin tuloksena muodostuu erilaisia asiakkuuden diskursseja. Nämä diskurssit kuvaavat varsinkin sosiaalityön asiakkaita, joiden ensisijaiseksi avun tarpeeksi määrittyy köyhyys. Diskurssit ymmärrän tutkielmassani puhetavoiksi, jotka muodostuvat aineistossa hajallaan olevia merkityksiä yhdistelemällä. Aineisto on hyvin informatiivinen ja rakentaa asiakkuudelle useita erilaisia merkityksiä. Esimerkiksi tutkielmani otsikkoon valitun sitaatin voi nähdä merkityksellistävän asiakkaita sekä oikeutettuina yhteiskunnan apuun että itsessään vastuussa olevina toimijoina, joiden perusteeton auttaminen on moraalisesti väärin. Asiakkuus kuvautuu moniulotteiseksi ja historialliseen kontekstiinsa sidoksissa olevaksi ilmiöksi.

Toikon (2005, 9) mukaan sosiaalityön historiaa voi lähestyä joko sosiaalityön tai historian näkökulmasta. Omassa tutkielmassani näkökulma määrittyy selkeästi sosiaalityön tutkimukseksi, jolle historia muodostaa kontekstin. Myös historian tutkimuksesta voi kuitenkin hakea perusteluita tutkielmani aihevalinnalle. Yleensä historian tutkimuksessa perustellaan tutkimuksen mielekkyyttä korostamalla menneisyyden tärkeyttä nykyisyyden ymmärtämisen kannalta. Historiallisen ajattelun ja historian tutkimisen nähdään myös antavan välineitä olennaisen ja epäolennaisen, muuttuvan ja pysyvän erottamiseen tapahtumien ja ilmiöiden kaaoksessa. (Autio, Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2001, 10.) Myös tiiviimmin sosiaalityöhön liittyvissä julkaisuissa korostetaan menneisyyden olevan läsnä nykyisyydessä ja perusteellaan tällä historiallisen kartoittamisen tärkeyttä (esim. Anttonen & Sipilä 2000, 9; Hellsten & Lehto 2009, 3).

Taustoitin tutkielmani teoreettisia lähtökohtia käsitteellisellä tasolla luvussa 2, jonka teemoiksi ovat valikoituneet sosiaalityö, köyhyys ja asiakkuus. Luvussa 3 suhteutan tutkielmani keskeiset teemat suomalaisen yhteiskunnan historian kontekstiin ja keskityn tarkastelemaan varsinkin 1900-luvulle ajoittuvaa hyvinvointivaltion rakennusprojektia. Tutkielmani teoreettis-metodologisen viitekehyksen ja aineiston esittelen luvussa 4, jossa selvitän myös tutkimusprosessin etenemistä. Luku 5 esittelee analyysini tulokset eli aineistosta löytämäni asiakkuuden diskurssit. Viimeisessä luvussa pohdin tutkielmani tärkeimpiä tuloksia ja vertaan tutkimuksen tuloksena rakentuneita asiakkuuden diskursseja viimeaikaisiin asiakkuutta koskeneisiin tieteellisiin keskusteluihin. Samalla pohdin myös tutkielmani eettisyyttä ja tutkimusprosessin onnistumista sekä hahmottelen mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

2 TUTKIELMAN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

Tutkielmani teoreettisten lähtökohtien tarkastelussa lähdän liikkeelle sosiaalityön käsitteestä. Sen lisäksi tarkastelen köyhyyttä, johon puuttuminen on perinteisesti nähty sosiaalityön tärkeäksi tehtäväksi. Köyhyys on myös usein sosiaalityön asiakkaita kuvaava ominaisuus. Tutkielmassani köyhyys onkin olennainen rajausperuste sekä sosiaalityön kentän että asiakkuuden kannalta. Tutkielmani tärkeimmäksi teemaksi määrittyy kuitenkin asiakkuus, jota tarkastelen luvun lopussa.

2.1 Lähtökohtana sosiaalityö

Sosiaalityö on sekä käsitteenä että ammattina moniulotteinen ja vaikeasti hahmotettavissa oleva kokonaisuus (Kallinen-Kräkin 2001, 17). Esimerkiksi Kröger (2004, 21) korostaa kuitenkin sosiaalityön tutkimuksen määrittävän ja rajautuvan sen perusteella, miten sosiaalityötä määritellään. Koska sosiaalityö muodostaa kontekstin asiakkuudelle, joka on tutkielmani varsinainen mielenkiintoni kohde, on teoreettinen osuus hyvä aloittaa pohtimalla lyhyesti sosiaalityötä ilmiönä.

Sipilän (1989, 58–59) mukaan sosiaalityöllä on useita merkityksiä ja sillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi tieteenalaa, ammatillista käytäntöä, liikettä tai ideologiaa. Tutkielmassani ymmärrän sosiaalityön ensisijaisesti ammatilliseksi toiminnaksi. Myös voimassa oleva sosiaalihuoltolaki (1982/710) määrittää sosiaalityön ammatilliseksi käytännöksi: ”Sosiaalityöllä tarkoitetaan sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön suorittamaa ohjausta, neuvontaa ja sosiaalisten ongelmien selvittämistä sekä muita tukitoimia, jotka ylläpitävät ja edistävät yksilöiden ja perheen turvallisuutta ja suoriutumista sekä yhteisöjen toimivuutta”. Sosiaalityö-nimellä tehdystä ammatillisesta toiminnasta voidaan varsinaisesti puhua vasta toisen maailmansodan jälkeen. Sosiaalityön edelläkävijänä voidaan kuitenkin pitää kunnan järjestämää huono-osaisten huoltoa, jota on aiemmin kutsuttu esimerkiksi sosiaalihuolloksi, köyhäinhoidoksi tai vaivaishoidoksi. (Vuorikoski 1999, 18–19.) Aineistossani sosiaalityö määrittyy myös ammatillisena toimintana moninaiseksi ilmiöksi, jota voidaan merkityksellistää ammatin lisäksi muun muassa instituutiona tai sosiaalipalveluna. Olennaista tutkielmassani on sosiaalityön ymmärtäminen ilmiönä ja toimintana, joka rakentuu suhteessa asiakkaisiin. Käsitteellisesti näen sosiaalityön kattavan nykyaikaisen määritelmän lisäksi myös sen historialliset juuret. Tällöin esimerkiksi vaivaishoito ja köyhäinhoito muodostavat erillisten kokonaisuuksien sijasta jatkumon, jonka tuloksena on nykyaikainen käsitys sosiaalityöstä.

Perinteisesti sosiaalityö on mielletty kunnalliseksi toiminnaksi, josta on erotettavissa kolme peruskenttää: aikuissosiaalityö, lastensuojelu ja vammaispalvelu (Juhila 2008a, 18). Nykyään sosiaalityön ammatillinen kenttä rakentuu laajemmaksi ja sosiaalityötä tehdään myös esimerkiksi terveydenhuollossa, päihdepalveluissa ja vanhainkodeissa (ks. mt.). Sosiaalityön kentän moninaisuuden vuoksi myös asiakkuus määrittyy laaja-alaiseksi ilmiöksi. Lastensuojelu ja vammaispalvelu keskittyvät nimensä mukaisten erityisryhmien palveluihin, mutta aikuissosiaalityön keskeisimmiksi ongelma-alueiksi on määritelty köyhyys, työttömyys, asunnottomuus sekä päihde- ja mielenterveysongelmat (Jokinen & Juhila 2008, 9). Historian kontekstissa varsinkin riittävän toimeentulon turvaaminen on ollut ammatillisen sosiaalityön tärkeä tehtävä (Blomberg, Kallio & Kroll 2010, 589). Sosiaalivakuutuksen periaatteiden yleistettyä vastuu köyhyyteen puuttumisesta on siirtynyt hyvinvointivaltiolle ja perinteisesti sosiaalityöhön liittyvästä toimeentulotuesta on tullut viimesijainen tukimuoto (Kuivalainen 2004, 583). Toimeentulotuki poikkeaa kuitenkin historiallisesti ja ideologisesti muista sosiaaliturvaetuksista, joiden taustalla on universaalisuuden periaate (Sunesson ym. 1998). Tutkimusaiheeni onkin mahdollista rajata paitsi köyhyyden, myös viimesijaisen toimeentulon turvaavan aikuissosiaalityön kautta. Tällöin tarkastelun ulkopuolelle rajautuvat esimerkiksi lasten köyhyys ja asiakkuus muissa aikuisille kohdistetuissa sosiaalipalveluissa.

Sosiaalityön toimintamuodot ovat kulttuuri- ja yhteiskuntasidonnaisia ja samankin yhteiskunnan piirissä ne rakentuvat erilaisiksi eri aikakausina (Kröger 2004, 201). Konstruktionistisen käsityksen mukaan sosiaalityötä ei ole edes mahdollista nähdä yhtenäisenä kokonaisuutena. Sosiaalityö rakentuu useiden eri osa-alueiden ja tasojen välisissä suhteissa, joita ovat esimerkiksi työntekijä-asiakassuhde, organisaation ja työntekijöiden välinen vuorovaikutus sekä laajemmin ideologiset ja poliittiset yhteiskunnan ilmapiiirit. (Payne 2005, 7, 17–19.) Tutkielmani keskittyy lähinnä yhteiskunnallisen tason ilmiöihin. Silti sosiaalityö on tutkielmassani syytä erottaa esimerkiksi sen taustalla olevasta sosiaalipolitiikasta, jossa sosiaalityön asema muodostuu nykyään marginaaliseksi ensisijaisten sosiaalipalvelujen ja -etuuksien rinnalla. Satkan (2009, 188) mukaan sosiaalityö ja sosiaalipolitiikka eroavat toisistaan myös historiallisilta perustoiltaan. Sosiaalityö perustuu kirkosta lähtöisin olevaan auttamisen yhteisöllisiin ja perhekuntaisiin perinteisiin, kun taas sosiaalipolitiikan juuret löytyvät varsinkin työnantajan ja ammattiyhdistysliikkeen interventioista, joilla on pyritty takaamaan tasa-arvoa ja solidaarisuutta. Olen päätenyt kohdentamaan teoreettisen tarkasteluni pelkästään viimesijaisen toimeentulon turvaavaan sosiaalityöhön. Tämän vuoksi köyhyys muodostuu yhdeksi tutkielmani keskeiseksi teemaksi, jota esittelen seuraavaksi.

2.2 Rajauksena köyhyys

Tarkasteltaessa köyhyyttä tulee huomioida sen olevan monitahoinen ja moniulotteinen yhteiskunnallinen ilmiö, jonka määrittelyyn ei ole yksiselitteisiä sääntöjä (Alcock 1997, 4). Yhteiskunnallisesti köyhyyttä ei kuitenkaan pidetä hyväksyttävänä ja siihen liitetään usein moraalinen velvollisuus sen poistamiseen tai ainakin lievittämiseen (Piachaud 1987, 161; Niemelä 2002, 470). Historian kontekstissa köyhyys näyttää olevan sekä sisällöltään että määrittelyltään muuttuva ilmiö (Heinonen 1999, 107) ja myös tavat, joilla köyhyyteen on puututtu ovat olleet moninaisia. Suomen maalaisväestön köyhyyttä 1690-luvulta 1900-luvun puoliväliin saakka tutkineen Haatasen (1968, 298) mukaan köyhyyttä ei edes voi ymmärtää ilman historiallista perspektiiviä. Tarkoitukseni on seuraavaksi esitellä köyhyyttä yhteiskunnalliseen ja historialliseen kontekstiin kietoutuvana ilmiönä. Sen sijaan tässä ei ole tarpeen perehtyä köyhyyden taustatekijöihin, jotka ovat liittyneet esimerkiksi kansantalouteen tai politiikkaan.

Köyhyys on leimannut historiallisesti suomalaista yhteiskuntaa ja se on liitetty jopa suomalaisen kulttuurin stereotyyppisiin sankareihin aina Runebergin ”Saarijärven Paavosta” Väinö Linnan ”Vilho Koskelaan” (Häkkinen & Tervonen 2005, 9). Luokkaperusteisesta, kontekstissaan normaaliksi määrittyneestä köyhyydestä on kuitenkin ajan myötä siirrytty kohti köyhyyden laajenemista koskemaan erilaisissa yhteiskunnallisissa asemissa olevia toimijoita. Hyvinvointivaltion kehittymisen myötä köyhyys on vähentynyt ja sen asema on marginalisoitunut. Yhteiskunnallisen keskustelun kohteeksi köyhyys on kuitenkin noussut uudelleen 1990-luvun laman vuoksi ja se on edelleenkin ajankohtainen ongelma, mistä kertoo esimerkiksi vuonna 2012 julkaistu sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja (Forssén, Roivainen, Ylinen & Heinonen 2012), jonka aihe liittyy köyhyyteen ja huono-osaisuuteen. Nykyaikaisenakin ilmiönä köyhyys on moniulotteinen ja yhtenä esimerkkinä tästä on työssäkäyvien ihmisten tulojen riittämättömyyden nouseminen tutkimuksen kohteeksi (Lepianka, van Oorschot & Gelissen 2010, 53).

Köyhyys on mahdollista ymmärtää paitsi yhteiskunnallisena ilmiönä ja sosiaalisena ongelmana, myös yksittäisiin ihmisiin liittyvänä piirteenä. Kvantitatiivisen köyhyystutkimuksen lisäksi mielenkiintoa on kohdistettu sekä kansalaisten (esim. Niemelä 2007, Lepianka ym. 2010) että sosiaalityöntekijöiden (esim. Blomberg ym. 2010) mielipiteisiin köyhyyden syistä, jotka on jaoteltu perinteisesti kolmeen ryhmään: yksilölliset, rakenteelliset ja fatalistiset syyt (esim. Niemelä 2007). Yksilöllinen selitystapa näkee köyhyyden taustalla yksilön oman käyttäytymisen, moraalin, älykkyyden ja huonot elämäntavat, kun taas rakenteellinen malli korostaa köyhien olevan

rakenteiden uhreja, jotka joutuvat kärsimään esimerkiksi huonoista koulutusmahdollisuuksista tai matalista palkoista. Kolmas selitysmalli näkee köyhyyden kohtalosta johtuvaksi. On mielenkiintoista, että sekä suomalaisten sosiaalityöntekijöiden että kansalaisten käsitys köyhyyden syistä vaikuttaa olevan ambivalentti (Blomberg ym. 2010; Kangas & Sikiö 1996). Yhtäältä vaaditaan tiukempaa kontrollia ja yksilöiden vastuunottoa omasta elannostaan, mutta toisaalta korostetaan avun riittämättömyyttä ja leimaavuutta (Kangas & Sikiö 1996, 111). Köyhyys on myös historian saatossa nähty usein stigmatisoivana, eli kohteensa negatiivisella tavalla poikkeaviksi leimaavana (Häkkinen & Peltola 2005, 83–86). Ambivalentin suhtautumisen köyhyyden syihin ja sitä kautta myös köyhiin asiakkaina voi katsoa lisäävän tutkielmani mielekkyyttä, koska voi olettaa, että historialliset kehityskulut ovat ainakin yksi taustatekijä, joka selittää moninaista suhtautumista köyhyyteen. Kansalaisten mielipiteet köyhyyden syistä myös heijastavat köyhien asemaa yhteiskunnassa (Niemelä 2007, 585).

Tavoista määritellä ja mitata köyhyyttä on käyty jatkuvaa keskustelua (Niemelä 2002, 468–472). Kaksi perustapaa erotella köyhyyttä on määritellä se joko absoluuttiseksi tai suhteelliseksi ilmiöksi. Absoluuttisella köyhyydellä viitataan yksilön toimintakyvyn kannalta välttämättömien hyödykkeiden puutteeseen ja köyhyyteen fyysisen olemassaolon uhkana (Kangas & Ritakallio 1996a, 1). Nykyään absoluuttisen köyhyyden nähdään liittyvän lähinnä kehitysmaiden elinoloihin ja toimeentulo-ongelmiin. Suomalaisessa yhteiskunnassa absoluuttinen köyhyys on ymmärretty lähinnä esiteollisen ajan ja tilattoman väestön ongelmaksi (Haatanen 1968, 299–300). Toisen maailmansodan jälkeen ja länsimaisten yhteiskuntien vaurastumisen myötä köyhyyttä on alettu määritellä absoluuttisen puutteen sijaan sosiaalisin ja suhteellisin kriteerein (Niemelä 2002, 468). Esimerkiksi Townsend (1979, 31) määrittelee köyhiksi sellaiset ihmiset, jotka eivät voi puuttuvien resurssiensa takia osallistua omassa yhteiskunnassaan normaaleina pidettyihin toimintoihin ja saavuttaa yhteiskunnan tavanomaista elintasoaa. Nykyään köyhyys liitetään myös laajempaan yhteiskunnalliseen syrjäytymiseen ja huono-osaisuuteen (Heinonen 1999, 109). Laajimmillaan köyhyys voidaan määritellä tilanteeksi, jossa ihminen ei pysty kehittymään oman yhteiskuntansa täysivaltaiseksi ja itsenäiseksi toimijaksi tyydyttämättömien tarpeidensa vuoksi (Doyal & Gough 1991). Kangas ja Ritakallio (1996a, 2) näkevät köyhyyden jopa kansalaisuuden käänköpuoleksi.

Yksi kansalaisuutta rajoittava tekijä on historiallisesti ollut viimesijaisen toimeentuloturvan varaan joutuminen (esim. Harjula 2012) ja tutkielmassani määrittelen sen köyhyyden kriteeriksi. Nykyaikaisen köyhyydetutkimuksen termein tällöin on kyse toimeentulotukiasiakkuudeksi nimetystä köyhyyden määrittelytavasta, jonka merkittävyyttä köyhyyden mittaajana on perusteltu

toimeentulotuen viimesijaisella luonteella (Kangas & Ritakallio 1996b, 31). Tutkielmani kontekstissa asiakkuus on kuitenkin ymmärrettävä toimeentulotukea laajemmin ja toimeentulotuki on nähtävissä jatkumoksi vaivais- ja köyhäinhoidon ajoista peräisin olevalle yhteiskunnan huono-osaisimpien avustamiselle. Toimeentulotukiasiakkuus erottaa asiakkaat muista kansalaisista siinä suhteessa, että kohderyhmäksi määrittyy väestön kaikista köyhin osa. Heidän kohdallaan köyhyys ilmenee taloudellisen huono-osaisuuden lisäksi myös sosiaalisesti, koska heillä on usein muita vähemmän resursseja aktiiviseen toimijuuteen ja osallisuuteen yhteiskunnassa. (Kangas & Ritakallio 1996b, 11; Kuivalainen 2004, 583.)

Kun köyhyys määritellään viimesijaisen toimeentuloturvan asiakkuuden kautta, sen voidaan nähdä liittyvän keskusteluun kansalaisuuden teemasta. Tällöin tarkastellaan erityisesti asiakkaiden tasavertaisuutta muiden kansalaisten kanssa ja huomio kiinnittyy sosiaalisen kansalaisuuden elementteihin, joita ovat sosiaaliset, sivistykselliset ja taloudelliset oikeudet (esim. Harjula 2012, Ketola 1996, Niiranen 2002). Perustana käytetään usein T.H. Marshallin (2006) esittelemää klassista tulkintaa kansalaisuuden ulottuvuuksista, joita ovat 1700-luvulla syntynyt yleinen kansalaisuus, 1800-luvulta lähtien olennainen poliittinen kansalaisuus ja 1900-luvulla hyvinvointivaltion kehitysprosessin myötä syntynyt sosiaalinen kansalaisuus. Vaikka tutkielmani pääfokuksena on nimenomaan asiakkuus, 1900-luvun hyvinvointivaltion kehittymisen kontekstissa asiakkuus-teemaan liittyvät myös sosiaalisen kansalaisuuden elementit. Käsitteenäkin asiakas on mahdollista ymmärtää kansalaisen synonyymiksi (Moksunen 1991, 48). Seuraavaksi tarkastelenkin asiakkuuden teemaa ja käsitettä, joka on tutkielmani keskeinen teoreettinen lähtökohta.

2.3 Mielenkiinnon kohteena asiakkuus

Asiakkaaksi voidaan määritellä jokainen sosiaalihuollon palveluja ja etuuksia hakeva tai käyttävä yksilö (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000). Varsinainen mielenkiinnon kohteeni kohdistuu kuitenkin kapeammin rajattuun asiakasryhmään. Tutkielmani kannalta ei ole olennaista, keitä asiakkaat todellisuudessa ja konkreettisina ihmisinä ovat olleet eikä ole kiinnostunut asiakkaista köyhyydestä kärsivinä yksilöinä. Kansalaisuustulkinnan lisäksi asiakas on käsitteenä mahdollista ymmärtää joko konkreettista palvelua hakevaksi henkilöksi tai nähdä asiakas johonkin ongelma-alueeseen liitettynä yleistettynä asiakkaana (Moksunen 1991, 48). Yleistetty asiakas tarkoittaa kollektiivisen identiteetin luomista asiakkaille erityisenä sosiaalisena ryhmänä. Useimmiten näin muodostettu kuva asiakkaista määrittyy ongelmakielen kautta

negatiiviseksi ja yksiulotteiseksi, eikä vaihtelua ryhmän sisällä nähdä olevan. (Pohjola 1993, 65–66.) Asiakkaiden ongelmien lisäksi asiakkaat voidaan käsittää itsessään ongelmallisina (Howe 1989, 56). Tutkielmani yksi tavoite liittyy tällaisen asiakaskäsityksen purkamiseen. Asiakkaiden sijaan keskityn kuitenkin asiakkuuteen ilmiönä ja tutkielmani avulla pyrin monipuolistamaan ongelmakeskeistä ja yleistävää kuvaa köyhistä sosiaalityön asiakkaina.

Pohjolan (1993, 57) mukaan asiakkuus ymmärretään useimmiten yksittäisen asiakkaan ja työntekijän väliseksi kohtaamiseksi. Sosiaalityössä asiakas määrittyy suhteessa sosiaalityön tarpeeseen ja sosiaalityöntekijään. Asiakkuutta ilmiönä ei kuitenkaan ole mielestäni tarpeen sitoa kahdenkeskiseen vuorovaikutukseen, vaan se on mahdollisista nähdä myös yhteiskunnallisen tason ilmiönä. Asiakkuutta voidaan avata esimerkiksi konkreettisen ja abstraktin asiakkaan käsitteiden avulla. Konkreettinen asiakas viittaa asiakkaaseen ihmisenä, mutta sosiaalityössä tämä ulottuvuus jää usein vaillinaiseksi, koska asiakas nähdään ihmisyyden sijasta ensisijaisesti asiakkaan roolissa. Sen sijaan abstrakti asiakas on lähinnä retorisen tason ilmiö, joka esiintyy myyttisenä ihannekuvana asiakkaasta aktiivisena, toimivana, tietoisena ja osallistuvana ihmisenä. Abstrakti asiakas, jota varten on määritelty itsemääräämisoikeuden, vapauden ja osallistumisen kaltaisia tavoitteita, ei juuri kuvaa sosiaalityön konkreettisia asiakkaita. (Pohjola 1993, 63.)

Asiakas ei ole käsitteenä ongelmaton (Ketola 1996, 172). Neutraalilta vaikuttavan käsitteen yksi rajoitus on siinä, että se irrottaa ihmisen elämäntilanteestaan ja tarkastelee häntä palvelujen kiinnostuksen ja merkityksenannon näkökulmasta (Pohjola 2010, 27). Vaikka suoraan negatiivisesti leimaavista käsitteistä, kuten vaivainen ja köyhä, on päästy eroon, heijastaa asiakkaan käsittekin objektoivia ja alistavia piirteitä (Pohjola 1993, 62). Myöskään etymologiselta alkuperältään asiakas ei ole neutraali käsite, koska se ilmentää riippuvuutta toisista, kirjaimellisesti ”henkilöä, joka nojaa toisiin” (El Nasr 1989, 312). Markkinoiden asiakkaasta hyvinvointipalvelujen asiakas eroaa ainakin siinä suhteessa, että työn tavoitteena on asiakkaan tilanteen muuttaminen paremmaksi eikä asiakkaan nähdä olevan aina oikeassa kuten usein kaupallisissa palveluissa. Hyvinvointipalveluissa avun tarve erottaa asiakkaan selvästi ei-asiakkaasta. (Pohjola 2010, 21.) Sen sijaan markkinoiden kuluttaja-asiakas on aktiivinen ja tietoisesti omia valintoja tekevä kansalainen, mikä sopii huonosti sosiaalityön asiakkaan rooliin. Kaikesta huolimatta asiakas-käsite on vakiintunut sosiaalityön piirissä ja sen merkitystä pohditaan harvoin. (Pohjola 1993, 62–63, 71.) Niiranen (2002), joka tarkastelee asiakkuutta sosiaalipalvelujen tasolla, näkee kuitenkin olevan olemassa erilaisia asiakkuuden tasoja. Asiakas voi määrittyä passiiviseksi kohdeasiakkaaksi, aktiiviseksi kuluttaja-asiakkaaksi tai palveluasiakkaaksi, joka on ensisijaisesti oman yhteisönsä jäsen. (Mt., 67–70.)

Erialaisten asiakkuustulkintojen taustalla voidaan nähdä tietynlainen asiantuntijakäsitys (Raitakari 2002). Perinteisen hierarkkisen asiantuntijakäsityksen nähdään asettavan asiakkaan kohteeksi ja rajoittavan hänen itsemääräämisoikeuttaan. Sosiaalityön nähdään viestivän holhoamisen, intervention ja moraalisen kurinpalautuksen tarpeesta. Varsinkin sosiaalityön eettisen ulottuvuuden kannalta olennaiseksi rakentuu kuitenkin toisenlainen asiakaskäsitys, jossa asiakas ymmärretään oman elämänsä aktiiviseksi subjektiksi. Tällöin korostuu dialogisuus ja tulkinnallisuus ja käsitys asiakkuudesta rakentuu lähelle sosiaalityön ideaaliasiakkuutta, jonka toteutumisen käytännössä voi kuitenkin kyseenalaistaa. (Mt., 48–51.) Juhila (2008c, 89, 91–94) määrittääkin aikuissosiaalityön asiakkaat kulttuurisesti poikkeaviksi aikuisiksi. Kun aikuisuuteen perinteisesti mielletään kuuluvaksi itsenäisyys, täysivaltaisuus ja vaikuttaminen yhteiskunnassa (Marin 2007, 45), sosiaalityön asiakkaiden resurssit eivät välttämättä riitä näiden tavoitteiden toteuttamiseen. Samalla myös sosiaalityön asiakkaiden asema täysivaltaisina kansalaisina kyseenalaistuu.

McLaughlin (2009) näkee yhteiskunnan rakenteellisten seikkojen vaikuttavan siihen, mitä asiakkuutta kuvaavia käsitteitä käytetään. Käsitteet tuovat aina esiin valtaulottuvuuden ja kontrolliin liittyvän hierarkian ja siksi ne kuvaavat pikemminkin työntekijän ja asiakkaan välistä suhdetta kuin asiakasta henkilönä. Laajemmin ajatellen käytetyt käsitteet määrittävät asiakkaiden asemaa myös yhteiskunnallisemmalla tasolla. Käytössä on useita englanninkielisiä käsitteitä, joista ”service user” eli palvelun käyttäjä on artikkelin mukaan tällä hetkellä yleisin käsite Iso-Britanniassa. Muita käsitteitä ovat esimerkiksi ”client” eli asiakas ja ”customer” tai ”consumer”, jotka viittaavat asiakkaan asemaan palvelunsa valitsevana kuluttajana. Uusin käsite, jolla asiakkaaseen viitataan on ”expert by experience”, jonka voisi kääntää tarkoittamaan kokemusasiantuntijaa. Tällöin huomioidaan myös asiakkaan oma asiantuntemus ja käsitteen voi nähdä viittaavan asiakkaan yhä keskeisempään rooliin asiakas-työntekijäsuhteen aktiivisena osapuolena.

Samankaltaista kehitystä ja merkitysten muutoksia on tulkittavissa suomenkin kielessä sosiaalityön asiakkaista käytetyistä käsitteistä. Rajavaara (2009) näkee käsitteillä olevan keskeisen merkityksen, koska niillä paitsi kuvataan toimintaa, myös muovataan toimintaa ohjaavaa politiikkaa. Lisäksi käsitteiden avulla käytetään valtaa ja ohjataan ihmisiä tiettyyn suuntaan ja tulkintaan. (Mt., 346.) Pohjolan (2010, 26) mukaan asiakkaista käytetyt käsitteet kertovat jotain oleellista asiakkuusilmion tulkinnasta omassa historiallisessa kontekstissaan. Seuraavassa luvussa keskitynkään tarkastelemaan tässä luvussa hahmottelemani tutkielman teoreettista perustaa suomalaisen sosiaalityön historian kontekstissa. Tutkimusaiheeni ja aineiston virheellisen tulkittamisen välttämiseksi on tärkeää tutustua sosiaalityön ja asiakkuuden historialliseenkin kenttään.

3 SOSIAALITYÖN JA ASIAKKUUDEN HISTORIAA

Tässä luvussa tarkastelen sosiaalityön kehittymistä erityisesti köyhyden lievittämiseen pyrkineenä ammatillisena työnä. Mielenkiintoni kohdistuu myös asiakkuudessa ja köyhydessä tapahtuneisiin muutoksiin. Sosiaalityön kehittymistä olisi keinotekoista tarkastella ilman yhteiskunnallista kontekstia. Tarkoitukseni ei ole kuitenkaan tuottaa kokonaisvaltaista esitystä suomalaisen sosiaalityön ja hyvinvointivaltion kehittymisestä, joten jaottelen lukua sosiaalityötä ohjaavien lakien perusteella. Aloitan tarkasteluni sosiaalityön varhaisista alkujuurista, sillä ne tarjoavat kiinnostavan kontrastin nykyaikaiselle asiakkuuskäsitykselle. Tarkempi mielenkiintoni kohdistuu kuitenkin hyvinvointivaltion kehittymiseen, jonka näen Piiraisen (1974, 114–117) tavoin alkaneen heti itsenäistymisen jälkeen 1920-luvulta ja jatkuneen 1980-luvulle saakka. Vaikka ulotan katsaukseni nykypäivään asti, rajaan 1990- ja 2000-luvun pois tarkemmasta tarkastelusta, sillä perusteella, että tutkimuksen kohteeksi valitsemani aineistoni sijoittuu hyvinvointivaltion rakennuskaudelle. Lukua kirjoittaessani pyrin käyttämään kunkin aikakauden omia käsitteitä, joiden näen kertovan eri aikakausien olosuhteista ja painotuksista (Harjula 2012, 32).

3.1 Sosiaalityön varhaisia juuria – ongelmana vaivaisuus

Sosiaalityön alkujuurten paikantaminen ei ole yksinkertaista, sillä esimerkiksi Sipilän (1989, 17–19) mukaan sosiaalityön synnyn kriteereinä voidaan pitää ainakin sosiaalityön tehtävän muodostumista, sille tyypillisen ajattelutavan (esim. etiikka ja ideologia) kehittymistä, sosiaalityön organisaatioiden perustamista tai sosiaalityön ammattien ja ammatillistumiseen liittyvän tietoperustan luomista ja koulutuksen syntymistä. Sosiaalityön lähtökohdan voidaan nähdä olevan myös yhteiskunnallisissa liikkeissä ja varsinkin kansainvälisen sosiaalityön juurten nähdään sijoittuvan yksityiseen hyväntekeväisyyteen (esim. Woodroffe 1962). Varhaisella suomalaisella sosiaalityöllä on kuitenkin enemmän yhteyksiä jo keskiajalta peräisin olevaan saksalaisen köyhäinhoidon hallinnolliseen perinteeseen, jossa vastuu köyhien ja huono-osaisten huolehtimisesta on ollut kunnilla (Eräsaari 1991). Tämän vuoksi rajaan yksityisen hyväntekeväisyyden tutkielmani ulkopuolelle ja keskityn tarkastelemaan sosiaalityön järjestelmäkeseistä perinnettä.

Yhteiskunnallisen avun taustalla on Suomessa ollut äärimmäinen köyhyys, joka on ollut 1900-luvulle asti jatkuva uhka suurelle osalle Suomen väestöä (Pohjola 2010, 23). Köyhyden hoitoon pyrkivän sosiaalityön alkujuuret voidaan paikantaa keskiajalle. Kristinuskon levitessä Suomeen

1000–1300-luvulla alkoi perheen ja suvun merkitys köyhien ja sairaiden huolehtijoina vähentyä ja perinteisten turvajärjestelmien rinnalle nousi kirkon tekemä avustustyö. Katolilaisen kirkon asenne oli kuitenkin lähinnä köyhyyttä ihannoiva ja kerjääminen yleistä. Maalliset hallintoelimet alkoivat puuttua 1500-luvulla yhä tiukemmin tilattoman väestön kerjäämiseen. Alettiin luoda keskitettyä ja hallittavissa olevaa köyhäinhoitojärjestelmää kaupunkien omille köyhille ja maaseudulta tulevien kerjäläisten pääsyä kaupunkiin pyrittiin rajoittamaan. Tämän seurauksena köyhiä alettiin luokitella joko työkykyisiksi irtolaisiksi tai työkyvyttömiksi vaivaisiksi. Vain vaivaisille haluttiin antaa apua, esimerkiksi kerjuuluvan muodossa, kun taas irtolaisten katsottiin olevan vastuussa itsensä elättämisestä. (Pulma 1994, 15, 28.) Köyhien kuljeskelua pyrittiin rajoittamaan myös kotipaikkaoikeutta kontrolloimalla (Piirainen 1974, 10).

1700-luvulta on lähtöisin ajatus avustuksen korvaamisesta työllä ja työn kasvatuksellisesta merkityksestä, kun aiemmin pakkotyötä oli pidetty rangaistuksena (Pulma 1994, 58–59). Suomeen ensimmäiset lähinnä irtolaisille tarkoitetut työlaitokset perustettiin 1800-luvulla. Nygårdin (1998) mukaan vankiloiden kaltaisten laitosten kasvatustavoitteet unohdettiin pian, ja niissä korostui kova kurinpito ja rangaistusluontoisuus. Työlaitoksiin joutuneita kohdeltiin raskaassa pakkotyössä jopa ankarammin kuin rikoksista tuomittuja vankeja. Syynä tähän saattaa olla se, että rikollisten nähtiin olevan parantumattomia, mutta irtolaisten laiskuus nähtiin mahdolliseksi kitkeä pois kovin ottein. (Mt., 145, 154.) Vaikka köyhyyden ymmärrettiin olevan pitkälti yksilön itsensä syytä, pyrittiin siihen vaikuttamaan kontrollin lisäksi vapaaehtoisella auttamisella. Auttamisen tavoitteena oli kasvattaa köyhistä kunnan kansalaisia ja hyväntekeväisyys nähtiin kansalaishyveeksi. (Pulma 1994, 58–59.) Ketolan (1996, 158) mukaan 1700-luvun vaivaishoito muodostaa kuitenkin historiallisen perustan kansalaisten oikeuksille yhteiskunnan tarjoamaan huoltoon ja palveluun.

1800-luvulla köyhyys alettiin ymmärtää sosiaalisesti kysymykseksi, joka kytkeytyi työväenkysymyksenä tunnettuun joukkomittaisen köyhyyden ongelmaan (Heinonen 1999, 11). Myös Pulma (1994) esittää köyhyyden tulleen sosiaalisesti ongelmaksi 1830-luvulta alkaen. Aiemmin köyhyys oli mielletty lähinnä yksilön ominaisuuksista tai onnettomuudesta johtuvaksi ilmiöksi, mutta 1830-luvun katovuodet johtivat köyhien mittavaan kerjuulle lähtemiseen ja pelottava koleraepidemia yhdistettynä suuriin kerjäläisjoukkoihin ”pakotti myös säätyläisväestön arvioimaan uudelleen köyhyyden syitä ja olemusta”. Köyhäläisyys muuttui vaivaisuudesta ulottuvuudeltaan laajenevaksi ja ylisukupolviseksi yhteiskunnalliseksi joukkoilmiöksi. (Mt., 55.) Köyhyyden yhteiskunnallisesta merkittävydestä kertoo myös se, että vuonna 1852 annettiin asetus ”waiwaistenholhouksesta”, jonka voidaan katsoa olevan ensimmäinen yhtenäinen sosiaalihuoltoa

säätävä laki. Se asetti vaivaishoidon virallisesti yhteiskunnan pakolliseksi tehtäväksi nimetessään yhteiskunnan velvollisuudet ja avun tarvitsijoiden oikeudet sekä määritellesään yhteiskunnan apuun oikeutetut ryhmät. (Harjula 1996, 26–27.) Jo 1850-luvun julkisessa keskustelussa kyseenalaistettiin vapaaehtoistyöhön perustuvaa köyhien avustamista, koska sen nähtiin totuttavan köyhät passiiviseen rooliin. Avustaminen ei myöskään johtanut köyhyiden vähenemiseen ja tästä syystä vain lapsien ja vanhusten sekä sairauden vuoksi työkyvyttömiä taloudellisesti avustaminen nähtiin järkeväksi. Muiden köyhien kohdalla köyhyiden voittamisen keinoina korostettiin koulutusta ja valistusta. (Pulma 1992, 189.) 1860-luvun nälkävuodet, jotka ovat ääriesimerkki agraariköyhyyden sosiaalisten ongelmien kärjistymisestä, johtivat entistä kontrolloivampien hallinnollisten instituutioiden ja käytäntöjen luomiseen (Häkkinen & Peltola 2005, 41–45).

Vuonna 1879 annettiin uusi vaivaishoitoasetus, jossa ensisijaiseksi nostettiin yksilön velvollisuus itsensä ja perheensä elatukseen. Kirkko jatkoi apua tarvitsevien auttamista, vaikka vaivaishoidon nähtiin nyt olevan kuntien tehtävä. Käytännössä vaivaishoitoa alettiin toteuttaa jakamalla kunta valvonta-alueisiin, joista jokaista valvoi kunnan luottamusmies. (Toikko 2005, 54, 76–95.) Valtiollisen valvonnan helpottamiseksi alettiin myös rakentaa keskitettyä kunnallista vaivaistalojärjestelmää, johon liittyi kotiaivustusta vahvempi avunsaajan kontrollointi (Jaakkola 1994, 123). Uudesta asetuksesta seurasi jako pakolliseen ja harkinnanvaraiseen köyhäinhoitoon. Kuntien pakollisen köyhäinhoidon piiriin kuuluivat vain vailla muiden huoltovelvollisuutta olevat alaikäiset, mielisairaajat, vammaiset, pitkäaikaissairaajat ja vanhukset, kun taas työkykyisten avustaminen oli kuntien omassa harkintavallassa. Holhouksenalaisuus ja työpakko olivat Pulman (1992, 195) mukaan aikakauden johtavia periaatteita ja tavoitteena oli tehdä apuun turvautumisesta mahdollisimman vastenmielistä. Myös Harjula (1996, 38) esittää, että vaivaisavun varaan joutuminen pyrittiin tekemään pelottavaksi, jotta kunnianttomiksi katsotut köyhät välttäisivät sen piiriin hakeutumista. Järjestelmä oli kuitenkin sama sekä niille, joiden katsottiin olevan oikeutettuja apuun, että niille, joilla tätä oikeutta ei nähty olevan, ja johti käytännössä kaikkien köyhien holhoukseen ja kontrolloimiseen. Keskeisenä työtä ohjaavana periaatteena oli vahva tarveharkintaisuus (Heinonen 1999, 63–72). Työmuodot kuitenkin kehittyivät vaivaishoidon aikakaudella ja köyhät siirtyivät kylänkierrolta kunnalliskotiin, kuten Piirainen (1958) asian esittää.

Vaivaishoidon aikaan vaivainen oli asiakkaita kuvaava yleiskäsitys, johon liitettiin merkityksinä kurjuus, köyhyys ja harvemmin raajarikkoisuus. Vaivaisen nähtiin olevan pysyvästi työkyvytön henkilö, joka kärsi näkyvästä viasta ja tarvitsi sen vuoksi ulkopuolista apua. Käsitteellä viitattiin arkikielessä monenlaiseen huono-osaisuuteen ja 1800-luvun lopulla sitä käytettiin erityisesti

tarkoittamaan köyhäinhoidon varaan joutunutta henkilöä. Vaivaisen käsite ei ollut pohjimmiltaan neutraali, vaan siihen liittyi syntisyyden, alemmuuden ja huonommuuden merkityksiä. Olennaista vaivaisuudessa ei ollut niinkään yksilön viallisuus, vaan sen aiheuttama toimeentulo-ongelma, joten vaivaisuus kytkeytyi tiiviisti myös köyhyyteen. Yleinen vaivaisuus-käsite jakautui kuitenkin vähitellen erillisiksi yhteiskunnan tukea tarvitseviksi ryhmiksi, joiden ongelmien syyt ja hoidon tarve poikkesivat toisistaan. (Harjula 1996, 25–27, 30). Pohjolan (2010, 24) mukaan vaivaiskäsitteen avulla luotiin rajaa yhteiskunnalliselle normaliteetille, koska varsinkin työkyvyille annettiin suurta merkitystä ja avunsaajien tarkastelussa korostui yksilöllisyys.

3.2 Köyhäinhoidon aikakausi – kunnialliset ja kunniaattomat

Vaikka puhuminen köyhäinhoidosta yleistyi jo 1900-luvun alussa, viralliseksi käsitteeksi se tuli vasta uuden lain myötä vuonna 1922. Köyhäinhuoltolain taustalla vaikutti epäinhimilliseksi nähdyn vaivaishoidon nostaminen julkiseen keskusteluun, mutta merkitystä oli myös yksilöllistämistä ja kasvattamista köyhyiden hoitokeinoina korostaneella yksityisellä hyväntekeväisyydellä. (Jaakkola 1994, 117–121.) Harjula (1996, 41) näkee käytännöllisenä selityksenä lakimuutoksen taustalla sen, että niukkuuden ja säästäväisyyden periaatteelle rakentunut vaivaishoito ei kyennyt tarjoamaan yhteiskunnan edunmukaista pysyvää ratkaisua köyhyysongelmaan. Uuden lain kautta nousi esiin kaksi periaatetta, joista toinen oli köyhäinhoidon inhimillistäminen ja toinen pyrkimys vähentää laitoshoidoa taloudellista apua lisäämällä. Samalla oikeus apuun laajeni, kun myös työttömyys hyväksyttiin avun tarpeen syyksi, vaikkakin kaikilla katsottiin edelleen olevan velvollisuus ponnistella oman elantonsa hankkimiseksi. Lain seurauksena luotiin vaivaishoitoa keskitetympi ja valtiojohtoisempi köyhäinhoidon järjestelmä, mutta myös avustettavan oikeudelliseen asemaan kiinnitettiin huomiota. (Urponen 1994, 177–182.) Samalla eriytettiin yleiset vaivaistalot kolmen tyyppiseksi laitoksiksi: lähinnä vanhuksille ja sairaille tarkoitetuiksi kunnalliskodeiksi, lastenkodeiksi ja työlaitoksiksi. Kunnallinen sosiaalihuolto laajeni toimialaltaan vähitellen, mutta oli edelleen uuden lain tavoitteista huolimatta laitospainotteista. (Piirainen 1974, 116.)

Yhteiskunnalliselta taustaltaan köyhäinhuoltolaki ajoittuu kansalaissodan jälkimaininkeihin, millä oli vaikutuksensa sosiaalityön kentälläkin. Sodan päätyttyä valkoisten voittoon, Suomi oli pitkään kahtiajakautunut kansakunta, jonka vasta uusi sota parikymmentä vuotta myöhemmin yhdisti (Satka 2007, 19). Eriarvoisuus näkyi esimerkiksi toimeentulon turvaamisessa sodan jälkeen: valkoisille leskille myönnettiin valtion kassasta maksettavia eläkkeitä, mutta punaisten leskien ja orpojen

huolto järjestettiin perinteisenä tarveharkintaisena köyhäinhuoltana (Urponen 1994, 163). Köyhyys leimasi edelleen suomalaista yhteiskuntaa ja näkyi kokonaisvaltaisesti ihmisten elämässä. Köyhyys myös erotti toisistaan kunnan apuun turvautumaan joutuneet ja muut. Esimerkiksi 1900-luvun alkupuolella perusterveydenhuollon piirissä syntyi jako itse maksaviin ja köyhiin asiakkaisiin (Harjula 2012, 34–35). 1900-luvun alkupuolella köyhyys oli laajentunut maaseudulta myös kaupunkien alimpia sosiaaliluokkia koskeväksi ilmiöksi. Tästä huolimatta elintaso nousi sekä maaseudulla että kaupungeissa. Siinä missä maaseudun väestön oloja voidaan kuvata vakaiksi mutta kehnoiksi, kaupungeissa asuvien köyhien elämää leimasivat epävarmuus ja ennakoimattomuus, kuten työttömyysriski. Työttömyydestä tulikin uusi köyhyyden riskitekijä perinteisempien syiden, kuten sairauden ja vanhuuden rinnalle. Varsinkin 1930-lukua leimasi massamittainen työttömyys, jonka seurauksena köyhyys lisääntyi. (Häkkinen & Peltola 2005, 45–62.)

Vaikka köyhäinhuoltolain nähtiin korostavan uudenlaista inhimillisyyttä, se säilytti edelleen avustuksen kontrolliluonteen ja asetti avunsaajan holhouksen alaisuuteen. Tärkeäksi nähtiin ”tekoköyhyyden” erottaminen ”tosiköyhyydestä” ja avun vastikkeellisuutta korostettiin. (Urponen 1994, 179–180, 182.) Entistä tiukemmalla kontrollilla pyrittiin myös köyhäinhuollon kulujen kasvun ehkäisemiseen, mutta tästä huolimatta todellisessa avuntarpeessa olevia oli autettava. Lisäksi oli kiinnitettävä huomiota todellisen avuntarpeen selvittämiseen ja avustettavat oli saatettava tietoisiksi siitä, että kyseessä on velka, joka on mahdollista periä takaisin. (Piirainen 1974, 164, 166.) Kemppainen (2001, 22) näkeekin köyhäinhuoltolain aikaisen avustusinstituution keskeisimmiksi määrittäviksi kontrollin ja moraalin.

Vuonna 1936 tulivat voimaan huoltolakeina tunnetut erilliset lait lastensuojelusta, irtolaishuollosta ja alkoholihuollosta. Köyhäinhuoltolaki jäi edelleen voimaan, mutta uudet lait eriyttivät sosiaalityön kenttää ja asiakkuutta. Ne myös tarjosivat uusia toimintatapoja, vaikkakaan eivät juuri muuttaneet työn luonnetta käytännössä. (Urponen 1994, 195–196.) Huoltolakien avulla haluttiin luoda järjestelmä, jolla olisi välineitä moraalisesti ja sosiaalisesti epäilyttävien suomalaisten muuttamiseksi kunnan kansalaisiksi (Satka 1997, 26–27). Satka (1997, 26–27) näkee myös sosiaalityön oikeudellistumisen alkaneen huoltolakien myötä 1930-luvulla. Tavoitteeksi otettiin toimivan ja luotettavan hallintokoneiston eli byrokratian luominen, ja asiakkaan ja työntekijän välinen suhde juridisoitui byrokratian kasvaessa. Toikon (2005, 137) mukaan köyhäinhuollossa alettiin kuitenkin perinteisen elämisen minimitaso turvaamisen lisäksi huomioida avunsaajien ohjaamiseen ja tukemiseen liittyviä elementtejä 1940-lukua lähestyttäessä. Myös käsitteellisellä tasolla työnkuva muuttui huoltolakien myötä ja 1930-1940-luvuilla alkoi yleistyä yhteiskunnallisen

huollon käsite. Uuden käsitteen myötä työ alettiin ymmärtää suureen vaivaisjoukkoon kohdistuneen kollektiivisen ja yhtenäisen työn sijaan yksilöllisemmäksi ja yksilökohtaisen tarveharkinnan perusteella toteutettavaksi (Heinonen 1999, 70).

Talvi- ja jatkosodalla oli keskeinen merkitys sekä köyhäinhoidon asenteiden että toimintatapojen muuttamiselle. Ennen sotia sosiaaliturvan painopiste oli ollut kunnallisessa köyhäinhoidossa, mutta 1940-luvulla alettiin korostaa valtion vastuuta ja uudenlaista sosiaalista turvaa. (Urponen 1994, 206, 215.) Tarveharkinnan rinnalle nostettiin ansiosidonnaisuuden periaatteeseen ja ryhmäkohtaisiin kriteereihin perustuva sosiaalivakuutus. Jo 1800-luvun lopulla luodun tapaturmavakuutuksen rinnalle rakennettiin 1930-luvun lopulla yhtenäinen kansaneläkejärjestelmä ja vähävaraisille synnyttäjille tarkoitettu äitiysavustus. (Heinonen 1999, 76–79; Hellsten & Lehto 2009, 9–10.) Vuorikosken (1999, 85) mukaan ryhmäkohtaisten sosiaaliavustusten syntyminen korosti kuitenkin entisestään köyhäinhoidon viimesijaisuutta ja tarveharkintaa. Yhteiskunnan vastuun korostamisen lisäksi kansalaisten keskinäinen avustaminen ja järjestötyö saivat sota-aikana suuren merkityksen. Asenteet köyhien avustamiseen liittyntä tiukkaa tarveharkintaa ja takaisinperintää kohtaan lievenivät. Samalla alettiin korostaa yhteiskunnallista tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta, jotka ovat nykyään suomalaisen sosiaalipolitiikan keskeisimpiä arvoja (Urponen 1994, 206, 215) ja Satka (2007, 19) näkee sota-ajan väliaikaisiksi tarkoitettujen järjestelyiden rakentaneen pohjaa tulevalle hyvinvointivaltiolle. Hellstenin ja Lehdon (2009, 9) mukaan kunnallinen köyhäinhoito oli kuitenkin sosiaalipolitiikan hallitseva muoto 1950-luvulle asti.

Asiakkuuden näkökulmasta tarkasteltuna köyhäinhoidon aikakaudella asiakkaat nähdään vielä pääsääntöisesti normaaleista kansalaisista poikkeavina. Vaikka inhimillisyyttä korostetaan jo uuden lain lähtökohdissa, myös kontrollin rooli on vahva. Asiakkuus rakentuu lähinnä negatiivisena ilmiönä, vaikkakin alkaa neutralisoitua käsitteellisellä tasolla. Varhaisimmissa sosiaalihuollon dokumenteissa asiakkaita kuvataan heidän ongelmiaan tai sairauksiaan ilmaisevilla ja näin ollen negatiivisiksi määrittävillä käsitteillä, joita ovat esimerkiksi vaivainen, sairaaloinen ja köyhä. Köyhäinhoitolaissa käytetyt käsitteet viittaavat erityisesti köyhyyteen ja avun tarpeeseen ja tällaisia ovat muun muassa varaton, avunsaaja ja apua tarvitseva. (Ketola 1996, 172–173.) Avunsaajista tai avun tarvitsijoista puhuminen asettaa kuitenkin asiakkaat erityisasemaan muihin kansalaisiin verrattuna ja tuottaa heidät alempiarvoisina suhteessa avun antajaan. Myös käytännössä köyhäinhoito asettuu yksilöiden perusoikeuksia rajoittavaksi, sillä avunsaajalla on velvollisuus alistua sosiaaliviranomaisten valvonnan alaisuuteen. Perusoikeuksien lisäksi köyhäinhoidon asiakkuus on rajoittanut asiakkaan poliittisia oikeuksia ja esimerkiksi äänioikeuden esteistä se

poistettiin vasta 1940-luvulla. Äänioikeuden rajoitus heijasti käsitystä asiakkaista poliittiseen kansalaisuuteen kelvottomina ja kykenemättöminä ihmisinä. (Harjula 2012, 42–45.)

Vaikka oikeus apuun määriteltiin lakisäateiseksi, köyhäinhoitoon liittyi vahvoja moraalisia piirteitä, joiden perusteella asiakkaita arvotettiin eri luokkiin. Harjulan (2012, 35) mukaan myös avun hakeminen ja köyhäksi leimautuminen oli häpeällistä ja nöyryyttävää. Vaivaisuuden käsitteen eriytyessä nostettiin keskusteluun köyhyyden taustalla olevat tekijät. Köyhäinhuollon aikakauteen siirryttäessä avunhakijoita alettiin jaotella esimerkiksi kunnianttomiksi ja kunniallisiksi, huonoarvoisiksi ja hyväarvoisiksi tai säällittäviksi ja paheksuttaviksi köyhiksi. Näin pyrittiin erottamaan toisistaan ilman omaa syytään avun tarpeeseen joutuneet (joilla tarkoitettiin lähinnä työkyvyttömiä) ja kelvottoman elämänsä (mm. saamattomuus, laiskuus, juoppous, epäsiiveellisyys, tuhlailevaisuus) vuoksi apua tarvitsevat. Köyhyyden syiden nähtiin siis olevan pikemminkin ihmisessä itsessään kuin yhteiskunnallisissa olosuhteissa. (Harjula 1996, 38–40.)

”Kunniallisiksi köyhiksi” oli helppo määritellä olosuhteiden uhrin. 1900-luvun alkupuolella ongelmallisempina pidettiin suhtautumista ”itseaiheutettuun köyhyyteen”, jolloin köyhyyttä aiheuttavan vian nähtiin johtuvan aiempien sukupolvien kunnianttomuudesta. 1920-1930-luvuilla otettiin käyttöön perinnöllisyyden käsite ja alettiin huolestua perinnöllisten rasitusten siirtymisestä viallisten yksilöiden jälkikasvulle. (Harjula 1996, 38–40.) Vastauksena huoleen säädettiin sterilisointilaki (1935), jonka tarkoituksena oli pysäyttää ”tylsämielisten (idioottien), vähämielisten (imbesillien), mielisairaiden ja kaatumatautisten” suvun jatkaminen, koska he eivät pystyneet huolehtimaan edes itsestään, saati sitten lapsistaan. Sterilisointilakia perusteltiin lääketieteellisten, kriminaalipoliittisten, sosiaalisten ja yleishumaanien syiden avulla. Lisäksi keskeisenä syynä lain säätämiseen on nähty olleen köyhäinhuollon kustannusten vähentäminen ja taustalla vaikuttivat myös kansainväliset, nykyajan näkökulmasta rasistiset, teoriat rotuhygieniasta. (Pirainen 1974, 143–144.) Köyhäinhuollon aikakautena asiakkuutta määriteltiin vahvasti moraalisiin perusteisiin, mutta sota-aika muutti käsitystä sekä sosiaalityön luonteesta että asiakkuudesta.

3.3 Huoltoavun aikaista sosiaalityötä – köyhistä huollettaviin

Vuonna 1957 voimaan tullut huoltoapulaki korvasi köyhäinhuollon. Kunnan harkintavaltaa ja kontrollin käyttömahdollisuuksia vähennettiin määräämällä huoltoavun antaminen kunnan ehdottomaksi velvollisuudeksi. Sosiaalityön työmuotoina korostettiin avohuoltoa, mutta vasta 1970-

luvun alussa kumottiin esimerkiksi kontrolloivat työlaitoskäytännöt. (Urponen 1994, 229, 231.) Tiukasti kontrolloidun laitoshoidon määrä pysyi kuitenkin ennallaan. Sosiaalihuollossa pyrittiin muillakin lakiuudistuksilla korjaamaan sen jälkeenjääneisyyttä ja muuttamaan luonnetta asiakasmyönteisemmäksi, mutta samalla asiakkaan omatoimisuutta edistäväksi. Huomion arvoista on erityisesti se, että köyhäinhoidon avustusten korvausvelvollisuus määriteltiin nyt yhteiskunnan yleisiin moraalisiin perusteisiin vedoten, eikä se ollut riippuvainen asiakkaan korvauskyvystä. Tuli siis arvioida, oliko huoltoavun tarve aiheutettu tahallaan tai esimerkiksi rikollisuudella ja jos näin oli, tuli korvaus periä takaisin. Huoltoapulain myötä lievitettiin myös asiakkaiden valvontaa ja holhouksenalaisuus kohdistui enää harvoihin. (Piirainen 1974, 315, 345–347.) Ketolan (1996, 165) mukaan 1950-lukua on kutsuttu köyhäinhoidosta irtautumisen aikakaudeksi ja myös sosiaaliset oikeudet alkoivat konkretisoitua vuosikymmenen lainsäädännön kautta.

Huoltoapulain perusta oli sotien jälkeisessä jälleenrakennuskaudessa (Vuorikoski 1999, 25). Sotien jälkeen suomalaisen yhteiskunnan suuria muutoksia olivat kaupungistuminen ja teollistuminen. Elämäntyyli modernisoitui ja perinteiset kyläyhteisöt hajaantuivat. Sosiaalihuollon kehittäminen eteni valtiojohtoisesti. (Satka 2007, 47.) Viimesijaisen toimeentulon turvaamisen rinnalle alettiin kehitellä ensisijaisen sosiaaliturvan ja -vakuutuksen muotoja, esimerkiksi suurperheiden tukia ja alueellisten erojen tasaamiseen tähtääviä tulonsiirtojärjestelmiä. (Häkkinen & Peltola 2005, 68–78). Sosiaalipolitiikkaa nousi ohjaamaan tarveperiaate, mistä esimerkkeinä toimivat lapsilisäjärjestelmä ja kansaneläkejärjestelmän uusiminen (Heinonen 1999, 84–89). Asiakkaiden ongelmat ymmärrettiin aikaisempaa yhteiskunnallisimmaksi ja yhteiskunnan vastuuta haluttiin laajentaa (Pohjola 2010, 25). 1960- ja 1970-luvuilla sosiaalipolitiikan tavoitteiksi määrittyikin niin kaikkia väestöryhmiä koskevan minimoitoimeentulon turvaaminen kuin myös suojan laajentaminen kattamaan entistä useampia toimeentuloriskejä (Hellsten & Lehto 2009, 14). Sosiaalivakuutusperustaisten etuuksien rinnalle kehitettiin myös sosiaalipalveluita ja varsinkin 1960-luku määrittyy suomalaisen yhteiskunnan historiassa sosiaalipalvelujen rakentamisen kaudeksi (ks. Rauhala 1996, 104–106).

Kaupungistuminen saavutti huippunsa 1960-luvulla, jolloin kaikille maaltamuuttajille ei ollut tarjota työtä kaupungeissa. Elinkeinorakenne muuttui maa- ja metsätalouden merkityksen vähentyessä ja tämä muutos paljasti erilaisten sosiaali- ja terveystalouden tarpeen sekä sen, että tulonsiirrot eivät yksinään riittäneet ratkaisemaan kansalaisten ongelmia. Sosiaalipalvelujen luonnetta haluttiin muuttaa asiakaslähtöisemmäksi poistamalla tahdonvastaiset toimenpiteet. Myös sosiaalihuollon mahdollisuutta kontrolliin ja sen köyhäinhoidollista luonnetta kritisoitiin, koska niiden ei katsottu tukevan omaehtoista selviytymistä. Sosiaalipalvelut haluttiin saattaa kaikkien

kansalaisten ulottuville ja rohkaista heitä käyttämään niitä kriisitilanteista ja arkipäivän ongelmista selviytymisen apuna. Luottamuksellisuus, omatoimisuus ja valinnanvapaus nostettiin sosiaalihuollon keskeisiksi periaatteiksi lieventämään kontrollin ilmapiiriä. Huoltoavun merkitys toimeentulon turvaajana väheni sosiaalivakuutusten yleistyessä. (Urponen 1994, 240–244.)

Myös käsitys köyhyydestä muuttui 1960-luvulla. Teollistumisen myötä luontaistalouden merkitys marginalisoitui ja köyhyys määrittyi selvemmin aineellisen puutteen sijaan moderniksi, ansiotuloista riippuvaksi ilmiöksi. Köyhyys liittyi erityisesti työn puutteeseen ja paheni työttömyyden pitkittyessä. Ensisijaisesti korostettiin köyhyyden olevan syrjäytymistä palkkatyöhön perustuvista sosiaalisista suhteista ja yhteiskunnan velvollisuudeksi määriteltiin sekä köyhyyden korjaaminen että sen ennaltaehkäiseminen. (Häkkinen & Peltola 2005, 68–78.) Yhteiskunta onnistuikin lieventämään köyhyysongelmaa, mistä kertoo se, että Haatanen (1968, 307) näkee absoluuttisen köyhyyden kuuluneen historiaan 1960-luvulla ja köyhyyden suhteellisenakin ilmiönä olleen vähenemässä. Jo 1960-luvulla hyvinvointivaltio takasi kaikille jonkinlaiset tulot ja erilaiset etuudet mahdollistivat ”ehkä suhteellisen niukan, mutta normaalisti kuitenkin siedettävän elämän ilman nälkävyyden kiristämistä” (mt., 304). Köyhyyden uskottiin katoavan kokonaan kaupungistumisen ja sosiaaliturvan kehittymisen myötä (Kangas & Ritakallio 1996a, 3) ja sosiaalityössä alkoivat korostua erilaiset ongelmat. Alasuutari (1996) näkee kristillis-siveellisten arvojen korostamisen tuoneen sosiaalityöhön materiaalista avustamista laajemman kasvatuksellisen ja hengellisen auttamisen elementin. Henkilökohtaisen huollon menetelmän (case work) myötä myös psykologinen tuki määrittyi keskeiseksi sosiaalityössä (Toikko 2005, 155–157).

Uudet työmenetelmät nähtiin mahdollisuuksina vastata uudenlaisiin ongelmiin, joita ei pystytty ratkaisemaan pelkän materiaallisen avustamisen keinoin. Köyhyyden rinnalle yhteiskunnan kehityksen mukana nousseita uusia ongelmia olivat esimerkiksi nuorison epäsosiaalisuus, henkinen turvattomuus ja elintaso-ongelmat. Perinteisten kunniallisten ja kunniattomien köyhien rinnalle nousivat ”elintasoköyhät”, joihin suhtautumista piti pohtia sosiaalihuollossa. Kysymyksiä, joita ei ollut aiemmin tarvinnut miettiä, olivat esimerkiksi lemmikkieläinten pitämisestä tai TV-luvan maksusta aiheutuneiden kulujen kuuluminen huoltoavun piiriin. 1960-luvulla sosiaalityön asiakaskunta muuttui rakenteeltaan nuoremmaksi ja sen myötä omista oikeuksistaan tietoisemmiksi ja enemmän vaativiksi. Moniongelmaisuus, eli asiakkaat, joilla oli sekä sosiaalisia, taloudellisia että henkisiä ongelmia, lisääntyi. Yhteiskunnan muuttuessa epäviralliset sosiaaliset tuki- ja kontrollimuodot hajoilivat ja virallisen avun merkitys korostui. Kunnan työntekijöillä ei kuitenkaan ollut juuri keinoja vastata uudenlaiseen avun tarpeeseen. Asiakkaisiin kohdistuvat vaatimukset

vähenevät ja oikeudet lisääntyvät, mistä seurasi sosiaalihuollon kontrollin lieventyminen. (Harjula 1990, 88–89, 128, 131, 135.)

Asiakkaista alettiin käyttää käsitettä huollettava, joka vahvistettiin huoltoapulaissa. Uutta laissa oli asiakkaan omatoimisuuden korostaminen ja täten asiakaskuvan muuttuminen hieman aktiivisempaan suuntaan. Huoltoapulaki sisälsi kuitenkin edelleen paljon vanhaa ajattelua ja asetti asiakkaan kontrollin kohteeksi. (Pohjola 2010, 24–25.) Käsitteellisesti huoltoapulaissa vahvistettiin yhdenmukaisuutta ja persoonattomuutta nimeämällä asiakkaat joko henkilöiksi tai apua tarvitseviksi (Ketola 1996, 172–177). Huoltoapulain voimassaoloaikana asiakkaan asema oli edelleen työntekijälle alisteinen ja kuvasti vahvaa paternalismia; työntekijän katsottiin tietävän, millaista asiakkaan elämän pitäisi olla. Tämän vuoksi työntekijät kontrolloivat materiaalistien avustusten määrää ja avun perillemeno. (Alasuutari 1996, 122–154.) Terapeuttiseksi ymmärretyin sosiaalityön myötä käsitys asiakkaista muuttui, mutta Piirainen (1974, 401) näkee tällaisen työotteen leimanneen avuntarvitsijan yksilönä poikkeukselliseksi ja sivuuttaneen yhteiskunnalliset epäkohdat ja toimeentuloon liittyvät ongelmat. Työn tavoitteeksi tuli yhteiskunnallisiin ongelmiin puuttumisen sijasta asiakkaan sopeuttaminen yhteiskuntaan ohjauksen ja neuvonnan keinoin (Satka 2007, 79).

Toisenlaista käsitystä asiakkaista luotiin sosiaalivakuutusperustaisten etuuksien ja sosiaalipalvelujen kohdalla. Asiakkuutta pyrittiin normalistamaan ja yksilöllisen tarveharkinnan sijaan korostettiin ryhmäkriteereihin perustuvaa tarveperiaatetta. Jokaisella kansalaisella oli oikeus apuun tietyissä tilanteissa ja yhteiskunnalla oli velvollisuus vastata tähän avuntarpeeseen. Sosiaalipolitiikan kenttä jakaantui kaikille tarkoitettuihin etuuksiin ja palveluihin, joihin oikeus muodostui kansalaisuuden perusteella, ja viimesijaiseen huoltoapuun. Huoltoapu määrityksi edelleen köyhäinhoidon perinteelle uskolliseksi ja sen vuoksi käsitys asiakkaista oli negatiivisempi eikä huoltoavun asiakas saavuttanut vieläkään asemaa subjektiivisena toimijana. Kuten Pohjola (2010, 25) kuvaa ”runsaan sadan vuoden aikana avun käytännöissä oli siis siirrytty kerjäläisestä, vaivaisesta ja köyhästä huollettavan käsitteeseen, mutta matka palveluiden subjektiiviseksi ymmärrettävään asiakkaaseen oli vielä pitkä.” Asiakkuus olikin huoltoapulain aikaan vielä pitkälti järjestelmän ja työntekijöiden lähtökohdista määriteltyä.

3.4 Sosiaalihuollosta sosiaalityöhön ja asiakkuuteen

Suomalaista hyvinvointivaltiota rakennettiin vielä 1980-luvullakin sekä palvelujen että tulonsiirtojen osalta, vaikka kansainvälisesti alkoi näkyä hyvinvointivaltion purkamisesta kertovia merkkejä (Vuorikoski 1999, 147, 149). Vuonna 1984 voimaantullut sosiaalihuoltolaki irtautui köyhäinhoidon perinteestä ja määritteli sosiaalityön ammatilliseksi sosiaalipalveluksi. Viimesijaiseksi toimeentuloturvaksi tuli uuden lain myötä toimeentulotuki. Institutionaalisen, eli kaikkiin kansalaisiin kohdistuvan sosiaalipolitiikan ja tuloja uudelleen jakavan, hyvinvointivaltion tunnusmerkit Suomi täytti 1980-luvun lopulla. (Hellsten & Lehto 2009, 4, 24–25.) 1980-luvulle tultaessa köyhyys oli muuttunut suhteelliseksi, kulutukseen liittyväksi ilmiöksi ja psykososiaaliset ongelmat, kuten avioerot sekä päihde- ja mielenterveysongelmat, tulivat yhä keskeisimmäksi sosiaalityön kohteeksi (Vuorikoski 1999, 147, 149).

Vuosina 1990 ja 1991 tehtiin vielä useita perusturvaa parantavia uudistuksia ja etuuksien määrää korotettiin (Hellsten & Lehto 2009, 34). Vuodesta 1992 alkaen voidaan kuitenkin Vuorikosken (1999, 25) mukaan puhua hyvinvointivaltion uudelleen arvioinnista. Muutoksen taustalla oli 1990-luvun lama, joka heikensi pohjoismaisen hyvinvointivaltion keskeistä universaalisuuden periaatetta rajoittamalla etuuksien piiriin pääsyä ja kansalaisten oikeuksia. Samalla viimesijaisten suojaverkkojen, kuten toimeentulotuen, merkitys kasvoi. (Raunio 2000, 21, 23, 84–111.) Laman myötä sosiaalityön resurssit vähenivät, epävarmuus lisääntyi ja toiminta kapeutuu lähinnä toimeentulotuen myöntämiseksi (Piiroinen 2005, 75–78). 1990-luvun laman myötä tuli selväksi, että köyhyys, jota oli pidetty jo historiaan kuuluvana ongelmana, nousi uudelleen yhteiskunnallisen keskustelun aiheeksi. Köyhyys oli arkipäivää monille ja saavutti jopa absoluuttisia piirteitä esimerkiksi nälän noustessa uudelleen ajankohtaiseksi ongelmaksi (Heikkilä ym. 1995). Heinosen (1999, 117) mukaan 1990-luvun laman aikaista ja myöhempää köyhyyttä selittää erityisesti työttömyys, kun aiemmin köyhyyden syyt olivat olleet moninaisempia ja varsinkin sairaus oli ollut suuri köyhyysriski (Harjula 2012). Laman seurauksena laajamittaisesta työttömyydestä tulikin yhteiskunnan pysyvä ominaisuus (Häkkinen & Peltola 2005, 79–81).

Laman seurauksena on ollut nähtävissä kielteisiä asennemuutoksia varsinkin viimesijaista toimeentulotukea kohtaan, koska vastikkeettoman tuen pelätään aiheuttavan sosiaaliturvariippuvuutta. Samalla ovat korostuneet yksilölliset tulkinnat tuen tarpeesta ja käsitys siitä, että yhteiskunnan tarjoamia tukia käytetään väärin, on lisääntynyt. Erityisesti työhaluttomien kontrollimahdollisuuksia on lisätty toimeentulotuen perusosan alentamismahdollisuudella ja lisäksi

sosiaalityön asiakkaille on asetettu velvollisuuksia esimerkiksi työttömäksi työnhakijaksi ilmoittautumisesta. Suomessa ei kuitenkaan ole vallalla workfare-järjestelmää, joka tarkoittaa toimeentulotuen vastikkeellisuutta, eli rahallista avustusta joko työpaikan vastaanottamista tai muihin aktivointitoimiin osallistumista vastaan. Samaan aikaan on kuitenkin myös uudistettu käsitystä sosiaalityön tehtävistä ja sosiaalityöntekijän uudeksi rooliksi on nähty pikemminkin palvelujen koordinoijana kuin tuottajana toimimisen. Sosiaalityö määrittyy universaaliksi normipalveluksi, joka on lähinnä ohjaus- ja neuvontatyötä. (Raunio 2000, 76–77, 80, 121, 142–143, 150–153.)

Julkusen (2001, 11, 15) mukaan hyvinvointivaltion politiikassa on siirrytty laman jälkeen karsinnan, rajoittamisen ja sopeuttamisen aikaan aikaisemmasta kasvuvaiheesta. Hyvinvointivaltion tavoitteeksi nähdään tulleen ennen kaikkea työttömien kannustamisen tai pakottamisen ansiotyöhön, minkä voi ymmärtää siirtymäksi ”tasa-arvoistavasta” kannustavaan sosiaalipolitiikkaan (mt., 163). Juhila (2008b) kuvaa yhteiskunnan ja sosiaalityön paikan muuttumista samankaltaisesti yksityisen vastuun diskurssin avulla, joka rakentaa käsitystä ihannekansalaisesta itsestään vastuussa olevana, aktiivisena toimijana, joka tietää oikeutensa ja velvollisuutensa. Ongelmien määritellään olevan yksilöllisiä ja kaikkein vaikeimmista tapauksista puhuttaessa herätetään henkiin erottelu apua ansaitsevien ja ansaitsemattomien välillä. Varsinkin aktivointi määrittyy keskeiseksi toimintatavaksi ja aktivointipyrkimykset ovat näkyneet esimerkiksi toimeentulotuessa (Karjalainen & Raivio 2010, 113–117, 129–133). Myös esimerkiksi vuonna 2001 voimaan tullut laki kuntouttavasta työtoiminnasta (2001/189) lisäsi sosiaalityön kontrollimahdollisuuksia ja siirsi avustusta vastikkeellisempaan suuntaan. Juhila (2005) näkeekin, että asiakkaan oikeuksien korostamisen sijaan ollaan siirtymässä kohti velvollisuuksien ensisijaisuutta ja kontrolli saa yhä keskeisemmän aseman asiakassuhteissa.

Laman myötä sosiaalityön asiakaskunnassa tapahtui muutoksia. Erityisesti pitkäaikaistyöttömien tilanne vaikeutui, epävarmuus lisääntyi työsuhteissa, perhemuodot moninaistuivat, maahanmuuttajat tulivat osaksi sosiaalityön arkea ja päihteiden käyttö lisääntyi. Myös ylivelkaantuneista tuli uusi sosiaalityön asiakasryhmä. (Raunio 2000, 12–13, 21, 23, 84–111.) Käytössä on nykyään yleisesti asiakas-käsite, jota käytettiin Ketolan (1996, 173) mukaan ensimmäisen kerran virallisissa yhteyksissä sosiaalihuollon periaatekomitean mietinnössä vuonna 1971. Sosiaalihuoltolaissakin käytetään käsitteenä asiakasta ja se antaa aikaisempaa myönteisemmän käsityksen asiakkaista, jotka eivät enää määrity vain työn kohteiksi. Laajana puitelakina sosiaalihuoltolaki rakentaa kuitenkin sosiaalityön asiakkaiden sijasta käsitystä sosiaalipalveluiden asiakkaista. (Pohjola 2010, 26.) 1990-

luvun alkupuolelta lähtien sosiaalityössä on korostettu asiakaslähtöisyyden periaatetta työn keskeisenä arvona. Tästä huolimatta asiakkaiden osallisuus ja itsemääräämisoikeus ovat Pohjolan mukaan jääneet korulauseiksi ja asiakas pelkistyy usein vain työn kohteeksi. (Pohjola 1993, 55.)

Sosiaalityön tehtävän muuttumisen myötä myös käsitys asiakkaista muuttui. Sosiaalityön määrittäessä vuorovaikutteiseksi, se korostaa työntekijän ja asiakkaan välistä suhdetta. Tällöin asiakas rakentuu suhteessa sosiaalityöntekijään ja saa entistä aktiivisemmän ja subjektiivisemmän roolin. Asiakasta aletaan pitää kuluttajana ja palvelun käyttäjänä sekä itsestään vastuussa olevana ja rationaalisenä toimijana. (Raunio 2000.) Myös Piironen (2005, 114) tutkimuksessa sosiaalityöntekijät ymmärsivät asiakkaat omia valintojaan tekeviksi yksilöiksi, jotka ovat itse vastuussa tekemisistään. Sosiaalityöntekijöiden ei nähdä voivan enää tehdä päätöksiä asiakkaiden puolesta. Käsitys asiakkaista rakentuu siis hyvin erilaiseksi verrattuna muutaman vuosikymmenen takaiseen paternalistiseen suhtautumiseen asiakkaaseen.

Viime aikoina on yleistynyt myös toisenlainen käsitys asiakkaista. Vaikka asiakkaiden omaa vastuuta korostetaan, heidät nähdään epäilyttävinä ja aktivointia tai jopa kontrollia tarvitsevinä yksilöinä. Niinpä palataan lähelle köyhäinhoidon aikaista käsitystä asiakkaista ja köyhyydestä yksilöllisiin syihin perustuvana ilmiönä. Vaikka sosiaalityö ja toimeentulotuki asettuvat paikkaamaan ensisijaisen sosiaaliturvajärjestelmän puutteita, niiden asiakkuus ei ole yhtä neutraalia kuin muissa palveluissa. Pohjolan (2010) mukaan asiakkuus kantaa vieläkin mukanaan vanhaa stigmaa eikä asiakkaiden asemassa ole tapahtunut muutosta parempaan. Tarvittiin jopa erillinen laki (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000) asiakkaiden hyvän kohtelun takaamiseksi. (Mt., 27.)

Tässä luvussa olen luonut katsauksen suomalaisen sosiaalityön historiaan ja tarkastellut samalla asiakkuutta ja köyhyyttä siihen liittyvinä ilmiöinä. Koska tutkielmani aihe kohdistuu sosiaalityön historiaan, on tällainen katsaus tärkeä perusta aineiston tulkitsemiselle. Olennaista on myös huomioda, että hyvinvointivaltion rakennuskaudella sosiaalityön asiakkuus näyttää saavan jatkuvasti positiivisempia ja aktiivisempia merkityksiä, mutta tilanne muuttuu 1990-luvun laman myötä. Viimeaikoina asiakkuudelle annetut merkitykset näyttävät olleen kaksijakoisesti sekä asiakkaiden itsemääräämisoikeutta ja vastaavia asiakaslähtöisiä periaatteita korostavia että aiempaa negatiivisempia, kontrollin ja epäilyn leimaamia, käsityksiä asiakkaista.

4 TUTKIMUSASETELMA

Tässä luvussa määrittelen tarkat tutkimuskysymykseni ja kuvaan tutkimusasetelmani. Tutkielmani teoreettis-metodologisena perustana on sosiaalinen konstruktionismi, jonka periaatteita esittelen lyhyesti. Varsinaisena analyysimenetelmänä olen käyttänyt diskurssianalyysiä, jota kuvaan luvussa 4.2. Sen jälkeen esittelen aineistoani, joka koostuu Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehdessä julkaistuista teksteistä, ja kuvaan myös aineiston valikointiprosessia. Lisäksi pohdin ammattilehteä tutkielman aineistona. Luvun lopuksi esittelen periaatteet, joiden avulla olen toteuttanut analyysini.

4.1 Tutkimustehtävän määrittely

Tutkielmani tarkoituksena on tutkia sitä, miten sosiaalialan ammattilehdessä puhutaan sosiaalityön asiakkaista, joiden keskeisimmäksi ongelmaksi nähdään köyhyys. Olen kiinnostunut siitä, millaisia merkityksiä asiakkuudelle rakennetaan lehtikirjoituksissa ja millaista asiakaskäsitystä näiden kirjoitusten perusteella tuotetaan suomalaisen sosiaalityön historian kontekstissa. Tutkielmani taustalla on oletus sosiaalityön asiakkuudesta moniulotteisena ilmiönä. Edellä esitettyä varsinaista tutkimuskysymystä tarkennan seuraavien alakysymysten avulla:

1. Millaisia asiakkuuden diskursseja aineistosta rakentuu?
2. Miten erilaisia diskursseja tuotetaan?

Tutkimalla asiakkuuden diskursseja empiirisesti pyrin luomaan historiallista analyysia sosiaalityön asiakkuudesta, koska aiheen tutkiminen historian kontekstissa on ollut vähäistä. Asiakkuus on mielekästä ymmärtää mahdollisesti ristiriitaisia merkityksiä sisältäväksi ilmiöksi, mutta en tutki asiakkuutta konkreettisenä tai tilastollisena ilmiönä. Sen sijaan tutkielmassani asiakkuus määrittyi ilmiöksi, jolle rakennetaan erilaisia merkityksiä kielenkäytön kautta.

Tutkielmani on menetelmältään kvalitatiivinen tutkimus, jonka yleisenä lähtöajatuksena on ilmiöiden monimuotoisuus ja ainutkertaisuus (Alasuutari 1994, 22–23). Mielenkiintoni kohdistuu erityisesti kielenkäyttöön, joka liittyy keskeisesti diskurssianalyysin metodiin. Valitessani tutkielmani analyysimenetelmäksi diskurssianalyysin, sitoudun samalla sosiaalisen konstruktionismin periaatteisiin ja näkemykseen tiedosta sosiaalisesti rakentuvana prosessina. Esittelenkin seuraavaksi sosiaalisen konstruktionismin keskeisiä piirteitä.

4.2 Teoreettis-metodologisenä viitekehysenä sosiaalinen konstruktionismi

Sosiaalinen konstruktionismi on teoreettis-metodologinen viitekehys, jonka periaatteille rakentuu useita erilaisia tutkimusmenetelmiä. Myös diskurssianalyysi, jonka olen valinnut tutkimukseni metodiksi, perustuu konstruktionismiin, jossa todellisuus nähdään luonteeltaan tulkinnalliseksi. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1999, 38, 127.) Sosiaalisen konstruktionismin perusta on näkemyksessä tiedon rakentumisesta paikallisesti, historiallisesti ja kulttuurisesti ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Hyväksyttäessä tällainen käsitys tiedosta hyväksytään samalla sosiaalisen merkitys tiedon välittämässä ja muokkaamisessa. (Berger & Luckmann 1966, 226.) Olennaiseksi sosiaalisessa konstruktionismissa muodostuu kieli, jonka nähdään olevan hyvin tärkeä väline sosiaalisen todellisuuden rakentamisessa. Sosiaalisessa konstruktionismissa hylätään perinteinen näkemys kielestä todellisuuden kuvana ja sitoudutaan realistisen näkökulman sijaan käsitykseen kielestä osana todellisuutta (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 9). Kielen nähdään siis olevan merkityksiä ja todellisuutta rakentava, ei vain todellisuuden kuvaaja.

Kieli ymmärretään funktionaaliseksi, jolloin kielelliset merkitykset rakentuvat tilannesidonnaisesti ja syntyvät sosiaalisessa vuorovaikutuksessa kieltä käyttämällä. Kielellä on useampia samanaikaisia funktiota, minkä vuoksi se tarjoaa mahdollisuuksia luoda erilaisia merkityksiä. Samaa tapahtumaa tai ilmiötä voidaan kuvata erilaisilla kielellisillä resursseilla, jolloin jokainen valinta rakentaa erilaista kuvaa todellisuudesta. Kielen voidaankin nähdä olevan sosiaalisesti järjestäytyntä ja valtaa sisältävää. Konteksti kuitenkin rajoittaa käytännössä kielenkäytön mahdollisuuksia, minkä vuoksi yksittäisen kielen tuottajan valintojen ja arvojen lisäksi kieli heijastaa myös ympäröivän kulttuurin, yhteiskunnan ja instituutioiden arvoja ja normeja. Lisäksi kieli voidaan nähdä resurssina, joka rakentuu jo olemassa olevalle kielenkäytölle ja on luonteeltaan ”lainailevaa”. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 14, 16–18, 116.) Myös intertekstuaalisuus, eli tekstien rakentuminen suhteessa ja viittaaminen toisiinsa, on yksi keskeinen idea konstruktionismin teoriassa (Väliverronen 1998, 34, Foucault 1972). Kielen konstruktionistisesti ymmärretyn luonteen takia katson voivani tutkia yksittäisten kirjoittajien tuottamia tekstejä paitsi kirjoittajan omien näkemysten ilmaisijana myös laajempien yhteiskunnallisten diskurssien edustajana.

Alasuutari (1994, 81) käyttää konstruktionismin sijaan käsitettä näytenäkökulma, mikä eroaa perinteisestä faktanäkökulmasta, koska tutkimusaineisto mielletään näytteeksi todellisuudesta. Faktanäkökulmassa olennaista on pohtia aineiston antaman informaation todenmukaisuutta, mutta näytenäkökulmaan sitouduttaessa aineiston totuudenmukaisuus määrittyy epäolennaiseksi

kysymykseksi. Tämä johtuu siitä, että vaikka näyte voi edustaa todellisuutta huonosti, se ei voi tarjota väärää tietoa. Ajatus näytenäkökulmasta sopii hyvin tutkielmaani. Lopullisen totuuden sijaan, joka laadullisessa tutkimuksessa määrittyy pitkälti mahdottomaksi saavuttaa, tutkielmani analyysin perusteella voin tarjota tietynlaiseen näytteeseen perustavan tulkinnan todellisuudesta.

Konstruktionistisen käsityksen mukaan sosiaalisia ongelmia voidaan tutkia vain tulkintojen kautta välittyneinä. Sosiaalisten ongelmien ei nähdä olevan olemassa puhtaina ilmiöinä vaan ne tuotetaan kielenkäytön kautta määrittelemällä jokin aikaisemmin neutraalina pidetty toiminta haitalliseksi ja sitä kautta ongelmaksi. Ongelmaksi määriteltyyn toimintaan puuttuminen vahvistaa edelleen ongelmatulkintaa. (Jokinen, Juhila & Pösö 1995, 12–13.) Sosiaalista konstruktionismia kritisoidaan usein, koska sen ei nähdä pystyvän tarjoamaan vastauksia todellisen maailman ongelmiin, esimerkiksi köyhyyteen, tai sen nähdään kiistävän luonnontieteen parissa saavutetut kiistattomat tulokset. Vastauksien antamisen tai tosiasioiden kritisoimisen sijaan konstruktionismi onkin ymmärrettävä toisin ja nähtävä sen kannalta oleellista olevan sosiaalista todellisuutta rakentavien merkitysten ja tapojen näkyväksi tekemisen. Tällöin on tärkeää kiinnittää huomiota itse köyhyyden tai muun sosiaalisen ongelman sijaan tapoihin, joilla niistä puhutaan ja joiden kautta ne tuotetaan osaksi sosiaalista todellisuutta. (Gergen 1999, 220–223, 237–239.) Yhtenä apuvälineenä tässä toimii analyysimetodi nimeltä diskurssianalyysi, jonka periaatteita tarkastelen seuraavaksi.

4.3 Analyysimenetelmänä diskurssianalyysi

Diskurssianalyysi on kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimusta, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä (Jokinen ym. 1993, 9–10). Diskursseja tutkittaessa analyysin keskipisteessä ovat merkitykset. Tärkeää on esimerkiksi se, millaisia merkityksiä tutkittava ilmiö valitussa aineistossa saa tai miten sen merkitykset muuttuvat aineistossa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 167.) Tarkasti rajatun metodin sijaan diskurssianalyysin nähdään olevan väljä teoreettis-metodologinen viitekehys, joka on saanut vaikutteita eri tieteenaloilta, kuten antropologiasta, kirjallisuudentutkimuksesta, ja sosiologiasta (Valtonen 1998, 96–97). Valtonen (1998) näkee yhteiskuntatieteellisen diskurssianalyysin olevan jaettavissa kahteen suuntaukseen, jotka hän nimeää tulkinnalliseksi ja kriittiseksi. Tulkinnallinen suuntaus määrittyy lähinnä kielenkäytön vaihtelevuuden ja sisällön aineistolähtöiseksi tutkimiseksi, kun taas kriittisessä diskurssianalyysin perinteessä keskeiseksi nähdään kielen ja vallan keskinäiset suhteet sekä kielen käytön seuraamuksia tuottava luonne.

Tulkitsevassa suuntauksessa kiinnostuksen kohteena on erityisesti sosiaalisesti tuotettujen versioiden moninaisuus niiden keskinäisten valtasuhteiden sijasta (Mt., 97, 100– 101). Oma tutkielmani paikantuu lähemmäs diskurssianalyysin tulkinnallista suuntausta.

Käsitteenä diskurssi on mahdollista ymmärtää eri tavoin ja siksi onkin tarpeen määritellä, mitä omassa tutkimuksessa tarkoitan diskurssilla. Jokisen, Juhilan ja Suonisen (1999, 21) mukaan diskurssi tai tulkintarepertuaari tarkoittaa suhteellisen eheää merkityssuhteiden kokonaisuutta tai merkitysulottuvuutta, joka rakentaa todellisuutta tietyllä tavalla. Merkityssysteemit määrittyvät suhteessa toisiinsa, joten myös sosiaalinen todellisuus rakentuu erilaisten merkityssysteemien vuorovaikutuksesta. Diskurssin käsitteen esitetään sopivan ilmiöiden historiallista tarkastelua, valtasuhteiden analyysia tai institutionaalisia sosiaalisia käytäntöjä käsitteleviin tutkimuksiin, kun taas tulkintarepertuaari sopii tutkimuksiin, joissa kuvataan arkisen kielenkäytön vaihtelevuutta. (Jokinen ym., 27–28.) Koska tutkielmani kohteena on aiheen historiallinen tarkastelu, on luontevaa valita käytettäväksi diskurssin käsite. Hallin (2002, 105) määritelmän mukaan diskurssit voidaan nähdä puhetapoina, ajattelutapoina sekä tapoina esittää eli representoida jokin kohde tai aihe. Diskurssien voidaan nähdä tuottavan myös erilaisia identiteettejä tai subjektipositioita aineiston toimijoille (Jokinen ym. 1993, 39). Omaan tutkimukseeni identiteetin käsite ei kuitenkaan sovi, koska asiakkuutta määritellään aineistossa ulkoapäin. Tutkielmassani miellän diskurssin ensisijaisesti aineistossa esiintyviksi puhetavoiksi, jotka tuottavat asiakkuudelle erilaisia merkityksiä tai asemia yhteiskunnassa.

Diskurssianalyysissa tutkimuksen kohteena ovat sosiaalista todellisuutta ja vuorovaikutusta rakentavat kielelliset prosessit ja niiden tuotokset (Jokinen ym. 1999, 40–41). Remes (2006, 288) näkee diskurssianalyysin olevan kiinnostunut siitä, miten ihmiset vuorovaikutteisina olentoina tuottavat olemisensa maailmassa ja miten tämä tuottamisprosessi tapahtuu. Diskurssianalyysin tutkimuskohteena ovatkin erityisesti miten -tyyppiset kysymykset (Jokinen ym. 1999, 247–248) ja tutkimuksellinen mielenkiinto kohdistuu aineiston sisällöllisten ominaisuuksien lisäksi siihen, millaisten kielellisten prosessien kautta todellisuutta rakennetaan. Diskurssit määrittyvät tutkimisen arvoisiksi, kun kielenkäytön funktionaalista taustaa vasten niiden ymmärretään tuottavan merkityksellistä tietoa, jolla on todellisia seurauksia kohteilleen. Diskurssien tuottajilla on myös valta tehdä diskursseista tosia. (Hall 2002, 104.) Blomberg, Kallio ja Kroll (2010, 589) näkevät sosiaalityöntekijöillä olevan merkittävää valtaa suhteessa asiakkaisiin, esimerkiksi asiakasvalikoinnin ja asiakkaan elämään vaikuttavien päätösten tekemisen kautta. Sosiaalityöntekijöiden valta-aseman vuoksi heidän asenteensa voivat vaikuttaa myös asiakkaisiin

suhtautumiseen (Reingold & Liu 2009). Vaikka tutkielmani tavoitteena ei ole selvittää, miksi diskurssit rakentuvat tietynlaisiksi, on tärkeää, että sosiaalityön ammattilaisilla on niin nykyisin kuin historian kontekstissakin valtaa tuottaa ja vahvistaa erilaisia käsityksiä asiakkaista. Ei olekaan merkityksetöntä tutkia juuri ammattilaisten rakentamia asiakkuuden diskursseja.

Diskurssianalyysin tavoitteena on nostaa aineistosta esiin merkityssysteemejä, jotka esiintyvät pieninä paloina ja koota ne yhteen. Merkityssysteemeillä ei tarkoiteta eri aiheista tai teemoista puhumista, vaan ne ovat kielenkäytön alueita, joilla voidaan tehdä ymmärrettäväksi eri teemoja. Merkityssysteemit rakentuvat tutkijan tulkinnan perusteella, mutta niiden tulee perustua aineistossa oleviin vihjeisiin. (Jokinen ym. 1993, 50–51.) Tutkielmassani asiakkuus määrittyy teemaksi, josta on mahdollista puhua useista eri diskursiivisista viitekehyksistä käsin, joista kussakin asiakkuus saa erilaisia merkityksiä ja painoarvoa, toisin sanoen se tuotetaan erilaiseksi (Valtonen 1998, 98). Erilaisten diskurssien kuvaamisen lisäksi analyysin haasteena on merkityssysteemien käyttötapojen yksityiskohtainen jäsentäminen. Tässä käytetään apuna tekstien yksityiskohtia, jotka nähdään merkeiksi tekstin tuottajan tulkinnoista. (Jokinen ym. 1993, 59.)

Diskurssianalyysin taustalla on ajatus siitä, että diskurssit, jotka ohjaavat yhteiskunnallista toimintaa, tuotetaan sosiaalisesti. Jotta diskursseja voidaan muuttaa, ne tulee tehdä näkyviksi. Diskurssit muuttuvat myös ajan myötä. (Remes 2006, 289–290.) Diskurssien historiallisuus on niiden keskeinen piirre, joka mahdollistaa diskurssien välisen vertailun. Vaikka diskursseja olisi mahdollista analysoida myös valtasuhteiden perusteella, esimerkiksi diskurssien sisäisten ja välisten valtasuhteiden sekä hegemonisten diskurssien kautta (Jokinen ym. 1993, 75), tutkielmani keskittyy ensisijaisesti erilaisten diskurssien ja niiden tuottamistapojen hahmottamiseen. Tarkoitukseni ei ole tutkia laajaa aineistoa yksityiskohtaisesti, vaan pikemminkin nostaa sieltä esiin mielenkiintoisia huomioita, joiden pohjalta tulkitsen diskurssien rakentumista. Jotta konteksti, johon analyysini perustuu, tulisi selkeäksi, esittelen seuraavaksi tutkielmani aineistoa yleisellä tasolla.

4.4 Aineistona lehtikirjoitukset Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehdestä

Alasuutarin (1994, 78) mukaan kvalitatiivinen aineisto on näyte tutkimuksen kohteena olevasta kielestä ja kulttuurista. Tutkielmassani aineisto rakentuu myös kolmea eri ajankohtaa edustavaksi näytteeksi. Aineistokseni on valikoitunut lehtikirjoituksia Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehdestä, jota voidaan pitää ammatillisena aikakauslehtenä (ks. kriteerit Joukkoviestimet 2009, 191–192).

Lehtiaineistoa on mahdollista tutkia median edustajana, jolla on omat tekstuaaliset erityispiirteensä (Lehtonen 2000, 105) esimerkiksi kriittisen diskurssianalyysin keinoin (ks. Fairclough 1997). En kuitenkaan sitoudu tällaiseen tutkimusmenetelmään. Huomion arvoista on silti se, että medially on paljon vaikutusvaltaa ja merkitystä varsinkin sen julkisen saatavuuden vuoksi (Mt., 52–58). Tutkielmani sijoittuessa historian kontekstiin on kuitenkin vaikea arvioida, millainen asema ja saatavuus aineistollani on ollut. Todennäköistä on, ettei lehti ole ollut yhtä helposti saatavilla kuin nykypäivän aikakauslehdet ja mahdollisesti lukijakunta on rajoittunut kunkin aikakauden sosiaalialan ammattilaisiin. On kuitenkin huomioitava myös se, ettei kuka tahansa ole voinut kirjoittaa lehteen mielipiteitään. Todennäköisesti lehtitekstien kirjoittajat ovat olleet joko oman aikansa käytännön sosiaalityön työntekijöitä tai hallinnollisen tason toimijoita. Tarkkoja tietoja kirjoittajien henkilöllisyydestä ja ammattiasemasta ei kuitenkaan aina ole saatavilla. Keskeistä on myös, että lehden toimittajakunnalla on valtaa päättää, mitä lehdessä julkaistaan (McGinty 1999). Niinpä aineistoni tarjoaa todellakin vain näytteen asiakkuuden diskursseista.

Tutkielmani aineistoksi valitsin Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehden, koska se on ilmestynyt, tosin eri nimellä, jo vuodesta 1912 alkaen. Näen tämän ammatillisen aikakauslehden toimivan valittujen ajankohtien julkisen keskustelun edustajana (Haapala 1989, 90). Osittain lehti valikoitui aineistokseni käytännöllisten syiden vuoksi, sillä sen vuosikerrat vuodesta 1919 alkaen ovat saatavilla ja lainattavissa Tampereen yliopiston kirjastosta. Kyseinen lehti ei ole kuitenkaan ainoa sosiaalialalla pitkään julkaistu lehti. Toinen mahdollisuus olisi ollut esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön julkaisema Sosiaalinen aikakauskirja –niminen lehti (vuodesta 1995 alkaen nimeltään Socius: sosiaali- ja terveystieteellinen aikakauslehti), joka on ilmestynyt vuodesta 1918 lähtien ja koostuu muun muassa työ-, asunto- ja sosiaalipolitiikkaa koskevista kirjoituksista ja tilastollisista selvityksistä. Sosiaalisen aikakauskirjan aihepiiri vaikuttaa oman tutkielmani mielenkiinnon kohteeseen nähden kovin laajalta ja koska en ole niinkään kiinnostunut tilastollisista faktoista, katson Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehden olevan tutkielmani aineistoksi paremmin soveltuva.

Alunperin lehden julkaiseminen alkoi Köyhäinohitolehden nimellä vuonna 1912 vaivahoidontarkastelija G. A. Helsingiuksen toimesta ja vuoteen 1918 asti lehteä julkaistiin kaksi kertaa kuukaudessa Kuopiossa. Vuonna 1919 lehden nimi vaihdettiin Huoltajaksi ja sen julkaisupaikka siirtyi Helsinkiin. Julkaisija oli alkuun Köyhäinohitolehti Oy, vuosina 1927–1953 Aikakauslehti Huoltaja ry ja vuodesta 1954 alkaen Huoltaja-säätiö, joka julkaisee lehteä edelleen. (Sosiaalitieto-lehti/Huoltaja-säätiö 2006.) Lehden toimitus koostui 1930-luvun lopulle asti valtion virkamiehistä, mutta sitä ei missään vaiheessa julkaistu valtion kustantamana (Jousimaa 1987, 63).

Huoltaja-säätiö on määritellyt tehtäväkseen sosiaalihuoltoon kohdistuvan tieteellisen tutkimuksen, alalla toimivien ammattikoulutuksen sekä sosiaalihuoltoa koskevan valistus- ja tiedotustoiminnan edistämisen ja tukemisen. Erityisesti 1950-luvulla Huoltaja-lehdellä oli tärkeä osuus viimeisen tehtävän toteuttamisessa ja myöhemminkin lehti on ollut kasvattamassa sosiaalihuollon tieto- ja osaamis pohjaa. (Suoninen-Erhiö & Tuomi 2003, 16, 22.) Vuonna 1976 lehden nimeksi tuli Sosiaaliturva ja tällä nimellä lehti ilmestyi aina vuoteen 2008 asti, jolloin nimi vaihtui nykyiseksi Sosiaalityedoksi (Sosiaalityeto-lehti/Huoltaja-säätiö 2006). Huoltaja-lehden levikki oli vuonna 1920 noin 2000 kappaletta, kun taas Sosiaaliturva-lehden levikki oli 1980-luvulla noin 13 500 kappaletta (Jousimaa 1987, 14). Sen, että lehti on alusta asti ilmestynyt kaksi kertaa kuukaudessa, voi katsoa kertovan lehdelle olleen kysyntää jo 1900-luvun alkupuolella. Tiiviin julkaisutahdin säilyminen puolestaan kertoo lehden aseman pysyneen pitkään tärkeänä.

Huoltaja-/ Sosiaaliturva-lehdellä on nähty olevan keskeinen merkitys sosiaalialan tiedonvälittäjänä. Alkuun lehden keskeisenä tehtävänä olikin Jousimaan (1987, 36) mukaan uusien aatteiden ja asenteiden levittäminen sekä käytännön neuvojen ja kokemusten vaihtaminen. Kansan lähes sataprosenttinen lukutaito takasi lehden vaikutuspiirin ulottuvan syrjäisimpienkin paikkakuntien viranhaltijoille. Köyhäinhoitolehden tilaajia olivat ensialkuun kunnat (mt., 43). 75-vuotiaan Sosiaaliturva-lehden historiikin kirjoittaneen Jousimaan (1987, 11), mukaan lehti tarkastelee kyseistä ajanjaksoa erikoislaatuudesta näkökulmasta ja on journalistiselta kuvaukseltaan ainutlaatuinen. Lehden nähdään toteuttaneen selostavaa ja kommentoivaa tiedotustehtävää ja kehittyneen ajan mittaan kohti ammatillista journalismia (mt., 11). Nykyisin Sosiaalityeto-nimellä ilmestyvän lehden kuvataan sen verkkosivuilla olevan sosiaalialan aiheita laajasti käsittelevä eri ammattiryhmien ja luottamusmiesten keskeinen tiedonlähde ja keskustelufoorumi (Sosiaalityeto-lehti/Huoltaja-säätiö 2006). Aiemmin lehteä on kuvattu puolueettomaksi ja ajankohtaiseksi ammatilliseksi aikakauslehdiksi (Jousimaa 1987, lukijalle).

Lehtosen (2000, 106–108) mukaan tekstejä voidaan tutkia sekä fyysisinä oliona että semioottisten merkitysten kannalta. Myös Tiililä (2007, 76) kannattaa merkitysten ohella tekstien ulkoasun tarkastelua. Vaikka tutkielmani pääpaino on aineiston merkitysten tutkimisessa, esittelen seuraavaksi aineistoksi valikoituneiden lehden vuosikertojen ulkoasua ja yleisempää sisältöä. Pyrin näin kontekstoimaan aineistoni ympäristöönsä ja näkemään aineistoksi valikoituneet kirjoitukset suhteessa yleiseen keskusteluun, jota lehti kulloinkin edustaa. Lehden aihepiirien muuttuminen ja laajentuminen konkretisoi myös sosiaalityön jatkuvasti eriytyntä kenttää. Kuvailevan ja kvantitatiivisen tiedon avulla pyrin antamaan paremman käsityksen aineistosta ja siinä tapahtuneista

muutoksista. Yhteistä kaikille aineiston lehdille on ollut ilmestyminen kaksi kertaa kuukaudessa, mutta esimerkiksi lehtien sivumäärissä ja sisällöissä on ollut huomattavaa vaihtelua.

1920-luvulta aineistoksi valikoitui kaksi vuosikertaa, jotka olivat vuonna 1922 ilmestynyt Huoltajan kymmenes ja vuonna 1923 ilmestynyt yhdestoista vuosikerta. Yhden lehden pituus vaihtelee kahdeksan ja kuudentoista sivun välillä, siten että suurin osa lehdistä on kahdeksansivuisia. Yhden vuosikerran sivumääräksi tulee yhteensä noin 250 sivua. Lehdessä ei ole erillistä kansilehteä, mutta lehden nimi on ensimmäisellä sivulla koristeellisessa vinjetissä alaotsikkonaan ”kunnallisen köyhäinhoidon ja yksityisen hyväntekeväisyyden äänenkannattaja”. Kuvia lehdessä ei juuri ole, poikkeuksena muutamissa numeroissa olevat henkilöesittelyn kohteena olevien henkilöiden valokuvat. Myöskään selkeää rakennetta 1920-luvun Huoltajassa ei ole, lukuun ottamatta lehden lopussa sijaitseva uutisosasto, jossa on lyhyehköjä uutisia esimerkiksi kuntiin avatuista uusista kunnalliskodeista tai tietoja köyhäinhuolitoimien, ja ilmoitusosiota, joka koostuu työpaikkailmoituksista ja mainoksista. Lehden alkuosassa on pidempiä kirjoituksia, jotka käsittelevät esimerkiksi köyhäinhoidon, lastensuojelun, kunnalliskotitoiminnan ja mielenterveyshuollon teemoja. Yllättävän paljon käsitellään lastensuojelua, mikä selittyy kansalaissodan jälkimainingeilla. Jousimaa (1987, 65) onkin määritellyt Huoltajan vuosien 1919–1922 vuosikertojen olevan lastensuojelun teemavuotia. Kaikissa teksteissä tekstien kirjoittajia ei ole merkitty näkyviin ja useimmiten tekstit on allekirjoitettu pelkästään nimikirjaimille, jolloin kirjoittajan henkilöllisyys ei tule tietoon tekstistä.

1950-luvulta tarkastelin myös kahta lehteä vuosilta 1956 ja 1957. Lehden nimi on edelleen Huoltaja, mutta alaotsikko on muuttunut ja kirjoitettu muotoon ”Sosiaalihuoltoa käsittelevä aikakauslehti, Sosiaalihuollon Keskusliiton ja siihen liittyneiden yhdistysten sekä Työlaitosten Keskusliiton äänenkannattaja”. Muutoinkin lehden ulkoasussa on tapahtunut huomattavia muutoksia. Nyt lehdellä on erillinen kansisivu ja joka numeron kannessa on erilainen mustavalkoinen valokuva. Myös lehden sisällä on aiempaa enemmän valokuvia. Lehden sivumäärä on moninkertaistunut ja kummassakin vuosikerrassa on yli 700 sivua. Osa lehdistä on kaksoisnumeroita. Lehden rakenne on muuttunut ja se koostuu pääosin pitkistä, useiden sivujen mittaisista kirjoituksista, jotka monesti jatkuvat vielä toisissakin numeroissa. Kirjoittajat on useimmissa teksteissä merkitty selkeästi näkyviin koko nimeä käyttäen. Työpaikkailmoitusten osuus on kasvanut ja niitä on useimmissa lehdissä kymmenisen sivua. Sen sijaan mainoksia, jotka 1920-luvun lehdessä täyttivät ainakin takasivun, ei lehdessä juurikaan ole. Kirjoitusten joukossa on myös joitain tieteellisiä tai tilastollisia tutkimuksia ja aiheet ovat monipuolisia. Vuosikerran

sisällysluettelossa lehden aihepiirejä on jaoteltu seuraaviin kategorioihin: sosiaalihuoltotoimintaa koskevia kirjoituksia, järjestö- ja kurssitoimintaa, henkilöuutisia, lääninhallitusten päätöksiä, kysymyksiä ja vastauksia, huoltolaitoksia sekä sekalaisia kirjoituksia ja uutisia.

1980-luvulta tarkastelin vuoden 1984 lehteä. 1980-luvulle tultaessa lehden ulkoasu on muuttunut huomattavasti ja nimikin on vaihtunut Sosiaaliturvaksi, alaotsikkoa ei ole. Kansilehti on värillinen, mutta siinä ei ole kuvaa toisin kuin 1950-luvun lehdessä. Kansisivulla esitellään lehden aiheita lööppimäisesti. Vuosikerran sivumäärä on kasvanut jo lähes 1300 sivuun. Lehdessä on erilaisia toistuvia palstoja ja myös kuvia on lähes joka aukeamalla, mutta kantta lukuun ottamatta lehti on edelleen mustavalkoinen. Työpaikkailmoituksia sisältyy lehteen huomattavia määriä yleensä 10–15 sivua ja yhden lehden sivumäärä on noin 70 sivua. Sisällöltään lehti muistuttaa jo nykyaikaista ammattilehteä. Vuoden 1984 sisällysluettelossa lehden aihepiirejä on luokiteltu seuraavien otsikoiden alle: periaatteita, tavoitteita; hallintoa, taloutta; valtava ja sosiaalihuoltolaki; lapset, nuoret ja perheet; eläketurva, vanhukset, pitkäaikaissairaat; vammaiset, kuntoutus; päihdehuolto, alkoholipolitiikka, raittiustyö; työllisyys, työttömyys; sosiaalihuollon työntekijät, koulutus; kotipalvelu; reportaaseja kotimaasta ja ulkomailta; sosiaalialan tiedotus; pakinoita ja runoja; järjestö- ja vapaaehtoistyötä; keskustelua ja kirjeitä; kirjallisuutta ja tutkimuksia; sanat, kuvat ja sävelet; ulkomaiset lehdet; ennakkopäätöksiä; henkilöuutisia sekä uutisia, sarjoja. Sisällysluettelo kertoo lehden aihepiirin kasvaneen hyvin moninaiseksi.

4.5 Aineiston tuottaminen ja rajaukset

Lehtiaineistoa voidaan kutsua valmiiksi tai luonnolliseksi aineistoksi, koska se on olemassa tutkijasta riippumatta. Eskola ja Suoranta (1999, 119–120) pitävät valmista aineistoa hyödyllisenä lähtökohdana kvalitatiivisen tutkimuksen tekemiselle, koska tällöin aineiston keruusta säästyneet resurssit voi suunnata tutkimuksen analyttiseen työhön. Erityisesti joukkotiedotuksen eli median tuottamat aineistot soveltuvat Eskolan ja Suorannan (1999, 120) mukaan hyvin laadullisen analyysin aineistoksi. Myös diskurssianalyysin kohteeksi suositellaan tutkijasta riippumattomia luonnollisia aineistoja, koska tällöin voidaan eliminoida tutkijan vaikutus aineiston tuottamiseen (Jokinen ym. 1999, 236). Valmiin aineiston käsitettä voidaan kuitenkin kritisoida, koska harvoin valmiiksi olemassa oleva aineistokaan on valmis suoraan tutkijan analyysin kohteeksi. Laaja aineisto vaatii esimerkiksi huolellista tutustumista ennen kuin siitä on mahdollista valita varsinaisen

analyysin kohteeksi tuleva osuus. Tutkimusaineiston muodostamiseksi on tehtävä useita valintoja, vaikka aineistoa ei kerättäisikään itse. (Lakomäki, Latvala & Laurén 2011, 9.)

Kvalitatiivisen tutkimuksen yhteydessä puhutaan harvoin otoksesta. Kuitenkin kvalitatiivisenkin tutkimuksen aineistoa kerätään tietyn tutkimusintressin ohjaamana ja on hyödyllistä erottaa koko aineistokorpuksesta varsinainen analysoitava aineisto. (Jokinen ym. 1999, 241.) D’Cruz ja Jones (2004, 108) puhuvat aineiston keräämisen sijaan aineiston tuottamisesta myös valmiiden aineistojen kohdalla. He näkevät, ettei aineisto ole suoraan kerättävissä, vaan että aineisto tuotetaan aina tutkijan ja aineistolähteiden välisissä sosiaalisissa prosesseissa. Sitoudun itse tutkielmassani tähän näkökulmaan ja kuvaan seuraavaksi aineiston tuottamisen prosessia ja rajaamisen perustaksi tekemiäni valintoja.

Pattonin (2002, 217) mukaan tutkimuksen aikarajojen määrittäminen riippuu ajanjakson ja itse tutkittavan ongelman merkittävydestä. Koska tutkimukseni tavoitteena on analysoida asiakkuutta historiallisena ilmiönä, on perusteltua valita laajasta aineistosta tutkimuksen kohteeksi muutama ajanjakso, jolloin asiakkuus-teeman voidaan olettaa olleen näkyvillä julkisessa keskustelussa. Aineiston rajaamisen perustin oletukseen, että sosiaalityöhön ja viimesijaiseen toimeentuloturvaan liittyvien lakimuutosten aikoihin myös sosiaalityön asiakkuus on näkynyt julkisessa keskustelussa, koska lait muuttivat yhteiskunnallisten turvajärjestelmien lisäksi asiakkaiden asemaa. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa hyväksytään aineiston valinta tarkoituksenmukaisesti tai harkinnanvaraisesti, ilman yleistettävyyttä tuottavaa satunnaisotantaa (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 1997, 165). Sovelsinkin aineiston valinnassa tarkoituksenmukaista otantaa ja pyrkimyksenäni oli valita laajasti ja erilaisista historiallisista lähtökohdista käsin aihetta kuvaavaa aineistoa teoreettisen lähtöoletukseni perusteella (Patton 2002, 234–235). Tavoitteenani oli tuottaa tutkimuksen aineistoksi ”informaatorikas” otos, joka Marlowin (2010, 140) mukaan tarkoittaa sitä, että otos koostuu tapauksista, joista voi oppia jotain aiheelle keskeistä.

Koska rajasin tutkielmani tarkastelemaan asiakkaita, jotka asioivat sosiaalityössä ensisijaisesti köyhyyden vuoksi, valikoituivat tarkasteluajankohdiksi köyhäinhoitolain, huoltoapulain ja sosiaalihuoltolain lähivuodet. Vaikka ensisijaisena aineiston rajausperusteena käytinkin lakimuutoksia, voidaan tutkimusajankohtien nähdä edustavan myös suomalaisen hyvinvointivaltion eri kehitysvaiheita ja kyseisten ajankohtien valintaa voi perustella myös niiden erilaisilla yhteiskunnallisilla konteksteilla, joita on kuvattu tarkemmin luvussa 3. Tiivistettynä 1920-luku edustaa vielä laitosten aikakautta köyhäinhoidon ja sosiaalityön menetelminä. 1950-luku puolestaan

määritytty sota-ajan jälkeen alkaneen hyvinvointivaltion kehittämisen alkuvaiheeksi, jolle olennaista on sosiaalivakuutusperustaisen ensisijaisen toimeentuloturvan kehittäminen viimesijaisen sosiaalityön rinnalle. 1980-luvulla suomalaisen hyvinvointivaltion perusrakenteet on pitkälti jo luotu ja vuosikymmentä on kutsuttu jopa hyvinvointivaltion kulta-ajaksi.

Aineiston rajaamisen aloitin tutkimalla Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehden vuosikertoja lakimuutosten ajankohdilta. Alunperin ajatuksenani oli tutustua sekä lain säätämiseen että voimaantuloavuoden lehtiin. 1980-luvun lehtiä tarkastellessani päädyin kuitenkin valitsemaan tutkimuksen kohteeksi vain yhden vuosikerran, joka oli sosiaalihuoltolain voimaantulo vuosi 1984. Syynä tähän oli se, että vuosikerta oli sivumäärältään monikertainen aikaisempien tutkimusajankohtien vuosikertoihin verrattuna ja määrittäytyi jo yksinään hyvin informaatorikkaaksi. Sosiaalityön lisäksi lehdessä käytiin keskustelua myös toimeentulotuesta, joka määrittäytyi jatkumoksi köyhäinhuollon avustuksille ja huoltoavulle. Tutkielmani aineistoksi soveltuvia tekstejä tuntui löytyvän riittävästi jo näidenkin lehtien perusteella, joten lopulliseksi aineistoksi valikoituivat Huoltajan vuonna 1922, 1923, 1956 ja 1957 ilmestyneet vuosikerrat ja Sosiaaliturvan vuosikerta vuodelta 1984.

Ennen lopullisen aineiston valikoitumista kävin valitsemani vuosikerrat läpi useaan kertaan ja rajasin samalla aineistoa edelleen harkinnanvaraiseen otantaan perustuen. Aloitin rajaamisen etsimällä tekstejä, jotka liittyivät jollain tavalla köyhyteen, eli pyrin löytämään samaa ilmiötä käsitteleviä tekstejä (Patton 2002, 235–236) ja merkitsin ne muistiin jatkokäsittelyä varten. Ensimmäisen lukukerran seurauksena aineistosta rajautuivat pois esimerkiksi lastensuojelua, vammaisten ja vanhusten palveluja sekä sosiaalityötä poliittisena toimintana tarkastelevat tekstit. Päätin rajata myös kuvat ja mainokset suoraan aineistoni ulkopuolelle. Koska tutkielmani ensisijaisena mielenkiinnon kohteena ei ollut köyhyys vaan asiakkuus, oli tarpeen rajata aineistoa edelleen, jotta se lopulta pystyisi tarjoamaan relevanttia tietoa tutkimuskohteestani. Toisella lukukerralla kävin tekstejä läpi tarkemmin ja käytin apunani Masonin (2002, 149) esittelemää kirjallista aineiston lukutapaa. Käytännössä siis luin aineistoani läpi siitä näkökulmasta, mitä teksti kirjaimellisesti kertoi. Tavoitteenani oli tällä lukukerralla rajata aineiston ulkopuolelle tekstit, joissa ei vaikuttanut olevan asiakkuus-teeman kannalta relevanttia tietoa. Seurauksena oli muun muassa työpaikka- ja koulutusilmoitusten rajautuminen tutkittavan aineiston ulkopuolelle. Samalla rajasin myös pääasiassa tilastollista informaatiota tarjoavat tekstit pois ja päätin jättää lehdissä esiteltyt viralliset lakitekstit aineistoni ulkopuolelle, koska lakien rakentamien asiakkuuskäsitysten sijaan kiinnostuksen kohteenani oli julkisessa keskustelussa tuotetut asiakkuuden merkitykset.

Edellä kuvattujen rajausten jälkeen kävin jäljelle jääneet tekstit läpi vielä kerran lukemalla ne tarkkaan kiinnittäen huomiota tekstien sisältöön. Tällöin joukosta rajautui pois vielä joitain tekstejä. Jäljelle jääneet tekstit kopioin, koska halusin saada aineiston helposti käsiteltävään muotoon. Käytössäni oli lehtien kirjaksi nidotut vuosikerrat, joten tekstien kopioiminen antoi mahdollisuuden tehdä niihin merkintöjä ja järjestää aineistoa analyysin perustaksi. Kopioidessani tekstejä merkitsin niihin tiedot alkuperästä, jotta tarvittaessa alkuperäisen lehtikirjoituksen löytäminen olisi helppoa. Tunnistetietojen merkitseminen myös helpotti aineiston järjestämistä kronologisesti ja mahdollisti ajankohtien välisten vertailujen tekemisen. Aineiston tehtävänä on toimia tutkijan apuna, kun pyritään rakentamaan käsitteellistä ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä eikä aineiston koko ole ensisijainen arviointiperuste (Eskola & Suoranta 1999, 62). En ollut etukäteen asettanut kriteerejä tulevan aineistoni kappale- tai sivumäärille. Esittelemieni rajoitusten perusteella tutkimusaineistoksi kertyi yhteensä 82 kappaletta vaihtelevan pituisia tekstejä, joiden jakautumista ajankohtien ja eri diskurssien mukaan esittelen luvussa 5 taulukon 1 avulla.

Aloittaessani varsinaisen analyysin tekemisen jäsensin aineistoa vielä pienemmiksi osiksi ja kokonaisten tekstien sijaan analyysin kohteeksi jäsenyivät tekstien tulkinnalliset, asiakkuuden kannalta olennaiset elementit (Mason 2002, 115). Jokinen, Juhila ja Suoninen (1999) esittävät, että laajoja aineistoja tutkittaessa analyysin kannalta olennaisiksi tapauksiksi voivat koko aineiston sijaan jäsenyä aineistosta poimitut episodit tai katkelmat. Valitun analyyttisen intressin kautta käydään läpi koko aineisto ja sieltä poimittavat kohdat voidaan osoittaa numeraalisestikin. Varsinaiisiin aineistoihin sisältyy paljon analysoimattomia osia, joita voisi tutkia toisenlaisen tutkimusintressin perusteella. (Mt., 243–244.) Ymmärrettäessä analyysin kohde näin, analyysiyksiköksi määrittyvät kokonaisten tekstien sijaan teksteissä esiintyvät diskurssit. Analyysia tehdessäni kiinnitänkin huomiota erityisesti aineistossa käytettävään kieleen ja pyrin sen avulla hahmottamaan kulttuurisia merkityksiä, joiden avulla sosiaalista todellisuutta tehdään ymmärrettäväksi. (Jokinen 2008, 114.) Tutkielmani analyysissa kiinnitän siis ensisijaisesti huomiota siihen, miten asiakkuutta merkityksellistetään.

4.6 Analyysiprosessin kuvaus

Analyysissa voidaan keskittyä joko yhtäläisyyksien etsintään tai pyrkiä löytämään aineistosta moninaisuutta (Eskola & Suoranta 1999, 140). Mäkelän (1990, 45) mukaan erilaisuuksien etsintä on mielekäästä, koska eroja tutkimalla samanlaisuuskin näyttää rikkaammin jäsentyneeltä. Myös Pietikäinen ja Mäntynen (2009, 37) ohjaavat diskurssien löytämiseksi tarkastelemaan toisaalta kielenkäytön ja sosiaalisen toiminnan samankaltaisuutta ja järjestyneisyyttä ja toisaalta huomioimaan eroja, jotka ilmenevät toiminnan muutoksina ja uudistuksina. Olennaista on siis kiinnittää huomiota kielenkäytön säännönmukaisuuden ja variaation väliseen jännitteeseen. Remes (2006, 316–317) kuvaa diskurssianalyysin periaatteita ja ohjeistaa etsimään aineistosta merkkejä diskurseista ja kokoamaan ne merkityksiksi, joiden vahvistamisessa voidaan käyttää apuna muita aineistoja ja viitteitä. Näkyvistä merkityksistä edetään kohti tiedon syvempiä tasoja, joiden perusteella diskurssi voidaan määrittää. Viesti tiivistetään mentäessä kohti epistemologista ja ontologista tiedontasoa, mutta samalla metatiedollisella tasolla siihen lisätään tietoa, joka auttaa löydetyn diskurssin hyväksymisessä.

Kvalitatiiviselle tutkimukselle ominainen piirre on induktiivinen eli aineistolähtöinen analyysi. Aineistolähtöisyyden perustana on ajatus aineiston monitahoisesta ja yksityiskohtaisesta tarkastelusta ilman tutkijan ennalta asettamia hypoteeseja (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 1997, 165). Analyysin tulokset nousevat siis aineistosta, vaikka tulokset ovat toki aina tutkijan tulkinnan kautta syntyneitä. Aineiston tulkintaa ohjaa tutkimuskysymys. Väliverroksen (1998, 33) mukaan puhtaasti aineistolähtöinen tulkinta on kuitenkin mahdotonta, koska tutkimuksen tekemistä ja tulosten analyysia ohjaavat aina jotkut lähtökohdat, jotka voivat olla tiedostettuja tai tiedostamattomia. Teoriat tarjoavat mahdollisuuden aineiston tulkintaan osana laajempaa kontekstia ja teoriattomuus voi johtaa helposti pelkkään aineiston kuvailuun (Väliverronen 1998, 33). Vaikka kuvailu muodostaakin perustan kaikelle kvalitatiiviselle analyysille, tulee analyysin perustua myös tulkintaan (Patton 2002, 438).

Pattonin (2002) mukaan aineistolähtöinen analyysi etsii aineistosta ilmeneviä kaavoja, teemoja ja kategorioita tutkijan ja aineiston välisen vuorovaikutuksen perusteella. Aineistolähtöisen analyysin voi aloittaa listaamalla ja määrittelemällä avainfraaseja, -termejä tai käytäntöjä ja analyysin ensimmäisenä vaiheena voidaan nähdä olevan hallittavan luokittelun tai koodausjärjestelmän kehittämisen. (Mt. 453–454, 463.) Omassa tutkielmassani järjestin aineiston ensin kronologisesti ja koska aineisto oli jo sisällöltään tullut melko tutuksi, aloin käymään sitä läpi tulkitsevan lukutyylin

(Mason 2002, 149) avulla. Tällöin luin aineistoa kiinnittäen erityistä huomiota tapoihin, joilla asiakkaista puhuttiin tai asiakkuutta merkityksellistettiin tekstissä ja pyrin tulkitsemaan puhettavan taustalla vaikuttavia tekijöitä. Samalla alleviivasin tekstien keskeisiä kohtia ja koodasin aineistoa muutamilla käsitteillä, jotka näin keskeisiksi periaatteiksi tekstin taustalla.

Useamman lukukerran perusteella hahmottelin aineistosta erilaisia alustavia asiakkuuden diskursseja, joiden perusteella luokittelin aineistoa uudelleen. Alustavien diskurssijäsennysten perusteella ja aineiston uudelleen järjestämisen avuksi tein myös taulukon, johon kokosin kustakin tekstistä olennaisia kohtia, joilla mielestäni tuotettiin erilaisia diskursseja ja aloin koota samantyyllisiä puhetapoja yhteen. Järjestin myös aineistokopiot alustavan jäsennyksen mukaan ja erojen sijasta aloin tulkita aineistoa siltä perustalta, millaisia yhtäläisyyksiä kullakin kategoriolla vaikutti olevan. Tällöin kiinnitin huomiota erityisesti siihen, millaisen melko yhtenäisen käsityksen saman diskurssin alle koodatut aineistot tuottivat asiakkaista ja millaisia käsityksiä asiakkaista vaikutti olevan kunkin puhettavan taustalla. Etsin siis aineistosta vihjeitä ja diskurssien palasia ja tarkoitukseni oli pyrkiä jäsentämään löytämäni diskurssit yhtäläisinä, mutta toisistaan eroavina merkitysjärjestelminä.

Edellä esitettyjen analyysiperiaatteiden perusteella aineistostani rakentui viisi asiakkuuden diskurssia, jotka esittelen seuraavassa luvussa. Apuna diskurssien nimeämisessä olen käyttänyt Alasuutarin (1994) ohjeistusta, jonka mukaan tutkijan tulee nimetä tekstissä esiintyvä ja usein toistuva erottelu empiirisenä yleistyksenä, eli mahdollisimman osuvana luonnehdintana siitä, missä kyseisessä erottelussa on kysymys. Lisäksi tutkijan tulee antaa tutkimustekstissä riittävästi esimerkkejä, jotta lukija voi päätellä erottelulle annetun nimen pätevyyden. (Mt., 101.)

5 ASIAKKUUDEN DISKURSSIT

Esittelen seuraavaksi aineiston analyysin pohjalta rakentamani diskurssit. Analyysini tuloksena löysin aineistosta viisi erilaista diskurssia, eli tapaa, joilla asiakkaista puhutaan ja asiakkuutta merkityksellistetään. Löytämäni diskurssit nimesin niiden taustalla vaikuttavien periaatteiden perusteella ja tiivistin nimet ihmisarvon, kontrollin, vastuullisuuden, asiakaslähtöisyyden ja asiakkaan oikeuksien diskursseiksi. Asiakkuusdiskurssien sisällöllisen esittelyn lisäksi tarkoitukseni on tässä luvussa analysoida myös sitä, miten diskurssit rakentuvat ja tuottavat asiakkuudelle erilaisia merkityksiä. Aineiston erilaisella valikoinnilla olisivat asiakkuuden diskurssit saattaneet jäsentyä eri tavoin ja niiden lopullinen lukumäärä muodostua erilaiseksi. Tutkielmani tavoitteena ei kuitenkaan ole etsiä kaikkia mahdollisia asiakkuuden diskursseja, vaan nostaa esiin erilaisia aineistossa merkittävän roolin saavia tapoja merkityksellistää asiakkuutta.

Diskurssien esittelemisessä ja tulkinnassa on huomattava niiden kietoutuminen toisiinsa ja tutkielman historiallisen kontekstin vuoksi on otettava huomioon myös diskurssien erilaiset yhteiskunnalliset ja historialliset taustat. Selkeimmin aineistossani tulevat esiin ihmisarvon ja kontrollin diskurssit, joten aloitan analyysini niistä. Asiakkaan vastuullisuutta korostava diskurssi ja asiakaslähtöisyys saavat myös aineistossani melko näkyvän aseman. Sen sijaan asiakkaan oikeuksien diskurssi asettuu marginaalisempaan asemaan, mutta koska se merkityksellistää asiakkuutta toisista diskursseista poikkeavalla tavalla, olen päätenyt käsittelemään sitä itsenäisenä diskurssina. Diskurssien esittelyssä etenen diskurssi kerrallaan kronologisesti 1920-luvulta 1980-luvulle. Näin edetessäni pyrin tuomaan esiin paitsi diskurssien yhtenäisiä perustoja, myös kussakin diskurssissa tapahtuneita muutoksia. Taulukko 1 seuraavalla sivulla havainnollistaa diskurssien välisiä suhteita ja niistä tapahtuneita muutoksia kvantitatiivisesti.

Apuna diskurssien havainnollistamisessa ja tulkintani todeksi osoittamisessa käytän sitaatteja aineistosta. Tutkielman luotettavuuden parantamiseksi olen merkinnyt lainattujen lauseiden ja suoraan tiettyyn tekstiin viittaavien kohtien viitetiedot tyylillä (lehden numero/vuosiluku, sivunumero). Lainaukset 1920- ja 1950-luvulta ovat peräisin Huoltajasta ja 1984 vuoden lainaukset Sosiaaliturva-lehdestä. Liitteessä 1 on esitelty kaikki tutkielmani aineistona käytetyt lehtikirjoitukset.

TAULUKKO 1. Aineisto diskurssien ja vuosikymmenien perusteella luokiteltuna

Diskurssit	Vuosikymmenet			Yhteensä
	1920-luku	1950-luku	1980-luku	
Ihmisarvon diskurssi	16	7	5	28
Kontrollin diskurssi	14	6	8	28
Vastuullisuuden diskurssi	8	6	12	26
Asiakaslähtöisyyden diskurssi	2	11	13	26
Oikeusdiskurssi	3	13	4	20
Yhteensä	29	28	25	82

Huom. Sama teksti voi sisältää useampia diskursseja, jolloin se on huomioitu jokaisen diskurssin kohdalla erikseen. Alariville on laskettu aineisto vain kerran, minkä vuoksi pystyivien yhteenlasketut summat eivät vastaa alarivin lukemaa.

5.1 Ihmisarvon diskurssi: ”... jotka yksinään ilman yhteiskunnan apua eivät jaksakaan sitä elämän taakkaa, joka heidän kohdalleen on sattunut erityisen raskaana”

1920-luvun lehtikirjoituksista nousee selkeästi esiin diskurssi, jonka olen nimennyt ihmisarvoksi. Ihmisarvon diskurssi muodostui aineisto-otteista, joita olin alustavassa analyysissä koonnut esimerkiksi ihmisyyden, ihmisarvon ja ihmisoikeuksien käsitteiden alle. Köyhäinhuollon voimaantumisen aikoihin ihmisarvon diskurssi näkyy varsinkin lain uusissa periaatteissa, jotka korostavat ihmisyyden ja oikeuden vaatimuksia. Diskurssin taustalla vaikuttavat erityisesti ihmisarvon ja ihmisoikeuksien kaltaiset eettiset periaatteet, joiden kautta rakennetaan käsitystä asiakkaista humanisuuden ja inhimillisyyden arvoista käsin. Asiakkaat ja ihmiset ylipäätään nähdään arvokkaiksi ja oikeus apuun määritty jo pelkän ihmisyyden perusteella kiinnittämättä huomiota esimerkiksi asiakkaan henkilökohtaisiin ominaisuuksiin. Niinpä yhteiskunnan kaikista huono-osaisimmatkin nähdään itsessään arvokkaiksi, kuten seuraava esimerkki osoittaa:

Kun kunta hyväksyy jonkun henkilön köyhäinhuollolaitoksensa johtajattareksi, uskotaan hänen hoitoonsa ei ainoastaan häviävää maallista tavaraa vaan myöskin kallisarvoista, katoamatonta aineista nim. laitoksen monenlaiset hoidokit (15/1923, 152).

Edellinen lainaus tuo esiin myös sen, että oikeus apuun rakentuu suhteessa toisten velvollisuuteen auttaa apua tarvitsevaa. Avun tarpeen syitä ei tässä diskurssissa erotella, vaan kaikki määritellään

yleisesti oikeutetuiksi apuun. Yksi tapa, jolla ihmisarvo-diskurssia tuotetaan 1920-luvulla onkin korostaa näkyvästi ihmisarvoa tai sen kaltaisia eettisiä periaatteita, jotka ohjaavat käytännön työtä. Se, millaiseksi ihmisarvo näyttää ajan julkisessa keskustelussa rakentuvan liittyy varsinkin siihen, että asiakkaille turvataan tietyt vähimmäiskriteerit täyttävät elinolosuhteet ja ihmisarvoinen kohtelu.

Inhimillisiä elinolosuhteita määritellään ulkoa käsin ja hyvinkin tarkasti esimerkiksi köyhäinhoidon ylitarkastajan kiertokirjeessä köyhäinhoitohallituksille. Huoltajan numerossa 23/1922 julkaistu kirje korostaa kunnalliskotien varustelua osana ihmisarvoista hoitoa ja luettelee yksityiskohtaisesti kaluston ja vaatetuksen, joka kullakin hoidokilla tulisi vähintään olla käytettävissä. Niinpä ihmisarvoiseen elämään 1920-luvulla voidaan katsoa kuuluneen ainakin sängyn, olkipatjan, peitteen, tyynyn, kolmen lakanan ja tyynyliinan sekä selkänojalla varustetun tuolin ja ruoka- ja juoma-astian, veitsen ja lusikan. Myös vaatetuksesta säädetään tarkkaan ja kolmien alusvaatteiden, yksien kesä- ja talvipäällysvaatteiden lisäksi ihmisarvon mukaiseksi vaatetuksiksi mainitaan päähine, sukat ja jalkineet. Kirjeessä luetellun kaluston ja vaatetuksen tarkennetaan olevan elinolosuhteiden vähimmäiskriteerit täyttävä ja suurempiinkin hankintoihin kannustetaan perustelemalla niiden helpottavan kunnalliskodin hoitoa ja edistävän hoidokkien viihtymistä. Näkökulma, jonka mukaan hoidokeilla on oikeus jopa viihtyä laitospöytäolosuhteissa, ei juuri tule esiin muissa asiakkuuden diskursseissa. Monissa kirjoituksissa korostetaan kunnalliskotien puhtautta ja viihtyisyyttä. Jopa ruotsalaisen köyhäinhoitomiehen uutisoidaan (19/1923, 189) arvostaneen suomalaisten kunnalliskotien puhtautta, hyvää järjestystä ja erinomaisia terveydellisiä olosuhteita. Suomalaiset kunnalliskodit määrittyivät jopa ruotsalaisia paremmaksi sen suhteen, että kaikissa oli oma sauna. Kunnalliskodit merkityksellistetään inhimillisyyden lähtökohdista kuvaamalla, että niiden tulisi olla ”todella inhimillisiä vanhuudenheikkojen, sairaiden ja kovan kohtalon murtamien turvakoteja” (16/1922, 345). Tällöin kuitenkin luokitellaan asiakkaita ja inhimillisyyden rajataan koskemaan erityisesti kunnalliskodin asukkaita.

Toinen tapa, jolla ihmisarvon diskurssia rakennetaan 1920-luvulla ovat tekstit, jotka kertovat ihmisarvon loukkauksista ja huono-osaisiin kohdistuneesta epäinhimillisestä kohtelusta. Myös elinolosuhteiden puutteita tuodaan esille lyhyissä uutisissa, joissa kerrotaan köyhäintalojen epäkohdista. Esimerkkejä tällaisista epäkohdista ovat uutiset, joista toisessa (8/1922, 79) vaaditaan sakkouhan avulla muiden hoidokkien siirtämistä pois köyhäintalon mielisairasosastolta ja toisessa (12/1922, 109) köyhäintaloon vaaditaan rakennettavaksi vesijohtolaite. Tämän kaltaisten asioiden julkisuuteen tuominen, samoin kuin sanktion uhka, kertoo, että niitä pidetään tärkeinä. Julkisuuden kautta voidaan myös tuottaa moraalista paheksuntaa, joka kannustaa elinolojen parantamiseen.

Konkreettisten puutteiden sijasta keskeiseksi nousee se, ettei täytetä ajankohtaisia laatuksiteerejä, joihin yhteiskunnan huono-osaisimmillakin katsotaan olevan oikeus.

Asiakkaiden kohtelun puutteita julkisuuteen tuovat kirjoitukset ovat tyyliltään paljon moninaisempia. Siinä missä köyhäntalojen epäkohdista kerrotaan neutraaliin asiatyyliin, asiakkaiden kohtelun puutteita kuvataan hyvin värikkäillä ilmaisuilla. Kirjoitukset on myös saatettu otsikoida provosoivasti. Esimerkiksi kuolleen eläkeläisvanhuksen elinolosuhteista kertova kirjoitus (6/1922, 57) on nimetty ”Petoja ihmishahmossa” ja ingressi kuvaa: ”sokeaa eläkevanhusta kidutettu kylmässä huoneessa mitä epäinhimillisimmin”. Itse teksti kertoo hyvin yksityiskohtaisesti vanhuksen iän ja nimen sekä paikkakunnan ja jopa talon mainiten, kuinka köyhää miespuolista vanhusta oli pidetty neljä vuotta eristettynä lämmittämättömässä huoneessa ilman peseytymismahdollisuuksia. Elatusvastuulliset olivat laiminlyöneet velvollisuutensa eivätkä edes vanhuksen lähisukulaiset olleet tulleet katsomaan, millaisissa oloissa vanhus joutui viimeiset vuotensa viettämään vanhuksen vaimon pyynnöistä huolimatta.

Samantyyllisissä tarinamaisissa kirjoituksissa kerrotaan hoidokkien kuolemista onnettomuuksien tai rikosten seurauksena. Hoidokit mainitaan nimillä ja muutenkin kirjoitukset ovat hyvin yksityiskohtaisia, esimerkiksi sekä kunnalliskodin murhapolton takia kuollut hoidokki että syyllinen mainitaan nimeltä. Epäinhimillisesti kohdeltujen huono-osaisien korostetaan kirjoituksissa olevan oikeutettuja yhteiskunnan apuun ja huolenpitoon sekä ihmisarvoiseen elämään. Tuomalla asiakkaiden kohtalot julkisuuteen paheksutaan ja asetetaan kyseenalaiseksi vastaavat tapahtumat. Asiakkaat asetetaan teksteissä uhrin asemaan ja epäinhimillisuus nähdään asiakkaista vastuuta kantavien ihmisten syyksi. Asiakkaiden nimen ja muiden tunnistetietojen julkaiseminen lehdessä tuntuu 2000-luvun kontekstista käsin eettisesti kyseenalaiselta. 1920-luvun kontekstissa tulkitsen kuitenkin, että nimien ja muiden yksityiskohtien maininnalla osoitetaan pikemminkin kunnioitusta asiakkaille ja ehkä halutaan tuoda heidän kohtaloitaan elävämmiksi, jotta samankaltaisia ihmisarvon loukkauksia voitaisiin välttää jatkossa. Vaikka analyysini puitteissa epäinhimillinen kohtelu korostuu 1920-luvun kontekstissa, on huomioitava, että todellisuudessa tämäntyylliset kirjoitukset muodostavat vain pienen osan aineistostani. 1920-luvulla tuodaan esiin myös sitä, että kaikki syytteet huonosta kohtelusta eivät pidä paikkaansa. Hoidokkien huonosta kohtelusta köyhäntalolla, jossa kerrotaan ”epäinhimillisellä tavalla kohdeltavan hoidokkeja ... m.m. rangaistuskeinona käyttämällä nälkää (3/1922, 26)”, on nostettu jopa oikeusjuttu. Asian kerrotaan kuitenkin päättyneen syytteenostajien tuomitsemiseen kunnianloukkauksista oikeuden todetessa, ”ettei hoidokkien kohtelussa ole tapahtunut mitään moitittavaa tai rikoksellista (3/1922, 26)”.

Erään mielenkiintoisen esimerkin kautta voidaan lähestyä ihmisarvon diskurssia sen rajoista käsin. Tämäkin teksti on kirjoitettu lähes tarinalliseen muotoon ja otsikoitu nimellä ”eräs köyhäinhoitotapaus”. Kirjoitus kertoo kunnalliskodista asuvasta pariskunnasta, joista mies on ”hieman vähäjärkinen” ja nainen ”kaatuvatautinen”. Pariskunta on laillisesti vihitty ja heille on syntynyt laitoksessa kaksi lasta, joista toinen on kuollut ja toinen jouduttu ottamaan pois äidin kyvyttömyyden ja epävakaiden olosuhteiden vuoksi. Huolestuneeseen sävyyn kirjoitetaan perheen mahdollisuudesta kasvaa vielä suureksikin. Pariskunnan tilannetta pidetään käsittämättömänä, mitä kuvataan vahvoin sanakääntein:

Täytyy kysyä, kuinka on tämä mahdollista, kuinka on köyhäinhoitolautakunta voinut sallia pysyvän hoidokkaan kunnalliskodissa solmia avioliiton. ... Kuinka pappi on voinut ottaa vastuulleen näiden kahden ihmisen vihkimisen, on käsittämätöntä. (17/1923, 171.)

Kirjoitus saa jopa rasistisia piirteitä todetessaan köyhäinhoitolautakunnan toimivan väärin, kun eivät erota kyseistä pariskuntaa ”ja jos se todella on mahdotonta, niin on lainsäädännössä aukko, joka on korjattava. Eihän toki yhteiskunnan tarvitse itseänsä hävittää.” (17/1923, 171.) Kirjoituksessa rajataan avioliitto pois asiakkaiden ihmisarvoon kuuluvista oikeuksista ja tuotetaan käsitystä, ettei avioliitto ja sen myötä perheen perustaminen ole sallittua niille, jotka eivät pysty huolehtimaan itsestensä. Ihmisarvollakin näyttää siis olevan rajansa.

1950-luvun aineistosta on edelleen löydettävissä ihmisarvon diskurssi, vaikkakaan se ei näytä asettuvan yhtä merkittävään asemaan kuin muutama vuosikymmen aiemmin. Ihmisarvon diskurssi tulee kuitenkin esiin esimerkiksi tekstissä, jossa käsitellään sosiaalilautakunnan puheenjohtajan tehtäviä. Samalla luodaan tietynlaista käsitystä asiakkaista kuvaamalla puheenjohtajan joutuvan tekemisiin ”aivan erikoislaatuisen ihmisaineksen” kanssa, jolla täsmennetään erilaisten asiakasluokittelujen luettelon jälkeen tarkoitettavan

sellaisia yhteiskunnan vähäväkisiä osia, jotka yksinään ilman yhteiskunnan apua eivät jaksaa sitä elämän taakkaa, joka heidän kohdalleen on sattunut erityisen raskaana (9/1957, 263).

Yhteiskunnan avuntarpeen nähdään olevan sattumanvaraista ja asiakkaasta itsestään johtumatonta. ”Puhtaan humanisuuden nimessä” (17/1957, 488) ja jo kansainvälisen ihmisoikeussopimuksen velvoittamana nähdään yhteiskunnalla olevan velvollisuus ottaa vastuu ja tarjota ihmisarvon mukaiset elinolot niille, jotka eivät pysty edes osittain oman toimeentulonsa hankkimiseen. Tällainen toiminta merkityksellistetään kuitenkin hyväntekeväisyydeksi, jonka nähdään muodostavan vain pienen osan sosiaalihuollon piiristä. Silti taustalla on tulkittavissa ajatus oikeudesta ihmisarvoiseen elämään pelkän ihmisyyden perusteella. Oikeutta ei kuitenkaan ole

asiakkaan itsensä määrittelemään elämänlaatuun. Tästä huolimatta asiakkaiden toiveet ohjataan huomioimaan kohtuullisilta osin yhteiskunnan edun rinnalla. Ihmisarvon diskurssi rakentuu pääasiassa yhteiskuntaa velvoittavaksi, mutta se ei juurikaan yksilöi asiakkaiden oikeuksia. Yhteiskunta toteuttaa 1950-luvulla velvollisuuksiaan esimerkiksi luomalla uudenlaisen työkyvyttömyysavustusjärjestelmän, joka parantaa yhteiskunnan köyhimpien toimeentuloa ja asemaa.

Sosiaalityön perustaa rakennetaan 1950-luvullakin ihmisarvon varaan ja tällä on merkityksensä myös asiakkuuden määrittelyssä. Esimerkiksi lääkinnöllis-sosiaalisesti nimetyn työtteen taustalla keskeisenä periaatteena on ”ihmisarvon kunnioittaminen, ihmisen hyväksyminen sellaisena kuin hän on, tuomitsematta häntä, pakottamatta hänelle omia ihanteitamme” (3/1956, 53). Myös yleisemmin tavallisen kansan määritetään olevan arvottoman lauman sijasta ihmisarvolla ja ihmisoikeuksilla varustettuja yksilöitä. Keskeistä on ihmisyyys, joka jo itsessään antaa yksilöillä oikeuden apuun, kuten seuraava lainaus osoittaa:

... kohottaen ihmisen jo pelkästään ihmisyksilönä suuremman arvonannon esineeksi ja velvoittaen yhteiskunnan tajuamaan, että missä yksilön voimat, hänen henkiset tai taloudelliset edellytyksensä, eivät riittäneet takaamaan hänelle ihmisarvon mukaista elämisen mahdollisuutta, siellä oli yhteiskunnan astuttava auttajana väliin ja astuttava ajoissa sekä sillä tavalla, että avustus oli omansa nostamaan hädänalaisen jälleen omille jaloilleen, terästäämään hänen siveellistä selkärankaansa sekä itse-elatuskykyään eikä niitä polkemaan ja hävittämään (13–14/1957, 409).

Kuten lainauksessa todetaan kyse on yksilön ja yhteiskunnan oikeuksista ja velvollisuuksista. Ihmisarvon diskurssin lähtökohta on asiakkaan, joka määrittyy ensisijaisesti ihmiseksi, oikeudessa saada mahdollisuus ihmisarvoiseen elämään ja yhteiskunnan velvollisuudessa turvata tai ainakin luoda edellytykset tällaisille olosuhteille. Kuitenkin yhteiskunnan velvollisuudeksi määritellään myös saada asiakas ”omille jaloilleen” ja aktiivisen ja vastuullisen toimijan rooliin. Tässä kohtaa ihmisarvon diskurssi kietoutuu muihin diskursseihin, joita käsitellen myöhemmin.

Ihmisarvon diskurssia tuotetaan 1950-luvulla myös kristinuskon periaatteiden kautta, mitä ei esiinny aineistoni muilla vuosikymmenillä. Varsinkin kristinuskon korostamalle lähimmäisenrakkaudelle annetaan merkittävä rooli ihmisarvon diskurssin taustalla. Toisaalta myös tasa-arvon periaatteelle rakennetaan keskeinen merkitys ja korostetaan, että auttamisen lähtökohtana pitäisi olla tasa-arvo auttajan ja autettavan välillä. Ylhäältä alaspäin annetun avun sijaan auttajan tulisi asettua autettavan tasolle. Avunsaaja ja avunantaja merkityksellistetään ensisijaisesti ihmisiksi, joista kumpikaan ei ole toista parempi tai arvokkaampi. Samalla korostetaan välittämisen

ja luottamuksen tärkeyttä: ”... meidän on uskottava heistä enemmän kuin he itse sitä tekevät ja että meidän on ennen kaikkea rakastettava heitä” (24/1957, 728). Eräessä tekstissä nähdään kuitenkin, että sosiaalityön virallistumisen myötä ”lähimmäisen rakkauskin yleisinhimillisenä henkilökohtaiseen avunantoon jokaista kannustavana ilmiönä katoaa” (15–16/1956, 476). Tekstissä ei pyritä kyseenalaistamaan sosiaalihuollon ammatillistumista, mutta halutaan kiinnittää huomiota siihen, että sosiaalityön olisi toimittava yhdessä tavallisten ihmisten kanssa ja rohkaistava heitä auttamaan läheisiään. Ihmisarvon kuuluisi määrittäjä paitsi sosiaalityön, myös yksittäisten ihmisten keskeiseksi arvoksi.

1980-luvulla ihmisarvon diskurssi on löydettävissä aineistosta aiempaa epäsuoremmin ja tiiviimmin muihin diskursseihin kietoutuneena. Varsinkin asiakaslähtöisyyden diskurssin taustalla vaikuttaa näkyvän myös ihmisarvon yleisempi periaate. Yhtenä syynä ihmisarvon diskurssin vähäisempään näkymiseen voi olla se, että ihmisarvon periaatteesta on tullut itsestäänselvyys hyvinvointivaltion kontekstissa. Jos ihmisarvo on hyväksytty yksiselitteisesti sosiaalityön taustalla vaikuttavaksi keskeiseksi arvoksi, ei sitä ole tarpeen nostaa jatkuvasti esiin julkisuudessa. 1980-luvulla ihmisarvo tulee näkyviin lähinnä teksteissä, joissa esiintyy useampia asiakkuuden diskursseja. Ihmisarvon diskurssin avulla puolustetaan edelleen perimmäisiä ihmisoikeuksia ja siihen liittyvillä argumenteilla voidaan kyseenalaistaa muunlaisia asiakkuuden diskursseja.

Eräs teksti (12/1984, 604–606), jossa ihmisarvon diskurssia selkeästi puolustetaan, on moraalialia sosiaalityössä ja sosiaalityön lähtökohtia pohtiva kirjoitus. Sosiaalityön yhteiskunnallinen perusta ei enää 1980-luvulla nouse juurikaan julkiseen keskusteluun, mikä liittyy varmaankin siihen, että sosiaalityö on muiden sosiaalipalvelujen ja -etuuksien vanavedessä saavuttanut yleisesti hyväksytyt aseman yhteiskunnassa. Ihmisarvon esitetään olevan moraalisen auttamisvelvollisuuden taustalla ja selittävän näin osaltaan sosiaalityön merkityksen. Esimerkiksi minimitoimeentulon turvaamisen nähdään kuuluvan ihmisarvon periaatteisiin, mutta myös peruskansalaisoikeuksiin. 1980-luvulla ihmisarvolla on siis jo laillinenkin perusta. Myös tasa-arvo vaikuttaa nousevan 1980-luvulla arvossa pidetyksi periaatteeksi ja esimerkiksi yhteiskunnan jakautumista köyhiin ja rikkaisiin kritisoidaan. Ihmisarvon diskurssi näyttää muuttuneen sisällöllisesti etenkin siten, että 1980-luvulla se keskittyy pitkälti olemassa olevien palvelujen ja etuuskien tasoon ja niiden inhimillisyyteen. Aiemmin ihmisarvon diskurssi liittyi tiiviisti pikemminkin siihen, millä keinoin ihmisarvoisen elämän lähtökohdat oli ylipäätään mahdollista turvata. Samoin kuin 1920-luvulla ihmisarvon diskurssia tuotetaan myös määrittämällä ihmisarvon vastainen toiminta moraalisesti vääräksi:

On rikos, jos huoltoapua tarvitseville työttömille rakennetaan sosiaaliturvaa, josta tiedetään jo etukäteen, ettei se tule aina riittämään (8/1984, 383).

1980-luvulla sosiaalityön asiakkaat ymmärretään yhteiskunnan huono-osaisiksi, joihin kohdistuva työ on yhteiskunnan eettinen velvoite. Sosiaalityön tärkeyttä korostetaan nostamalla näkyväksi sen taustalla olevien arvojen äärimmäisyys:

... ovathan juuri sosiaalitoimen alueella toisin kuin tavaramarkkinoilla kyseessä elämän perimmäiset arvot ja kohteena heikoimmilla edellytyksillä varustetut ryhmät (6/1984, 272).

Ihmisarvon diskurssi näyttääkin rakentuvan läpi koko aineiston yhdeksi sosiaalityön eettiseksi perusteluksi. Näin ollen sillä on ollut keskeinen merkitys läpi koko hyvinvointivaltion kehittymisen ja se on edelleen merkittävä sosiaalityön ammattietiikkaa ohjaava periaate (Arki, arvot, elämä, etiikka 2005, 7–8). Diskurssin merkityksissä on kuitenkin tapahtunut muutoksia. 1920-luvulla huomio kiinnittyy erityisesti sekä inhimillisyyteen yleisenä periaatteena että ihmisarvon loukkauksista kertoviin kirjoituksiin. 1950-luvulla ihmisarvon diskurssia tuotetaan varsinkin yhteiskunnan velvollisuuksiin vedoten. Toisaalta esiin nousevat myös esimerkiksi kristinuskon periaatteet, joilla ihmisarvon periaatetta pyritään vahvistamaan. 1980-luvulla ihmisarvo näyttää saavan aineistossa aiempaa marginaalisemman merkityksen, jolloin ihmisarvon loukkaaminen nousee julkisuuteen, mutta muutoin periaatetta ei ole tarpeen nostaa jatkuvasti esiin. Diskurssissa vaikuttaa tapahtuneen muutoksia myös siinä, että 1920-luvulla riittää, että yhteiskunta turvaa kaikille riittävät elinolosuhteet, mutta 1980-luvulla keskustelu liittyy turvajärjestelmien olemassaolon sijaan etuuskien tasoon ja palvelujen laatuun, joiden täytyy olla inhimillisyyden kriteerit täyttäviä. Ihmisarvon diskurssin ydin vaikuttaa aineistossani olevan se, että inhimillisyyden ja humanisuuden perusteella vaaditaan kaikilla olevan oikeus ihmisarvoisiin olosuhteisiin ja kohteluun. Ne ovat kuitenkin sisällöltään ja merkitykseltään historialliseen kontekstiin sidottuja.

Ihmisarvon diskurssi korostaa asiakasta ensisijaisesti ihmisenä ja inhimillisenä olentona eikä se näe eroja asiakkaiden ja muiden ihmisten välillä, vaan edellyttää kaikkien ihmisten välistä tasa-arvoa. Ihmisarvo-diskurssi on nähtävillä erityisesti 1920-luvulla ja sen merkitys vaikuttaa pienentyvän ajan mittaan. Koska ihmisarvo on edelleen eräs sosiaalityön olennainen eettinen lähtökohta, uskon ihmisarvon tulleen ajan mittaan lähes itsestäänselvydeksi, jolloin sitä ei ole enää tarpeen tuottaa ja puolustaa jatkuvasti. Ihmisarvon diskurssin tuottaman käsityksen asiakkaista voisi tiivistää ihmisyydeksi ja inhimillisyydeksi. Asiakkaista rakennetaan käsitystä pikemminkin huono-onnisina tai onnettomina kuin itse köyhyytensä aiheuttaneina. Köyhyys näyttää olevan kohtalon tai sattuman määrittämää ja tämän vuoksi köyhyys määrittyy yhteiskunnan auttamisvelvollisuuden kohteeksi.

Huomion arvoista onkin, että ihmisarvon diskurssi näyttää asiakkaan oikeuksien sijaan korostavan yhteiskunnan velvollisuuksia. Toisaalta asiakkaille ei näytetä asetettavan minkäänlaisia vaatimuksia ja ihmisarvon diskurssin tuottama käsitys sosiaalityöstä vaikuttaa muodostuvan jopa kritiikittömäksi tueksi. Hyvin toisenlaisen käsityksen asiakkaista ja sosiaalityön tavoitteista antaa kuitenkin toinen aineistostani löytynyt asiakkuuden diskurssi, jonka olen nimennyt kontrolliksi.

5.2 Kontrollin diskurssi: ”paheelliset ja turmeltuneet oliot”

Lähdin analyysissäni liikkeelle sosiaalityön kannalta olennaiseksi eettiseksi periaatteeksi rakentuneesta diskurssista, jonka nimesin ihmisarvoksi. Ihmisarvon diskurssi, kuten muutkin diskurssit, tuotetaan pitkälti suhteessa toisiin diskursseihin. Varsinkin 1920-luvulla ihmisarvon diskurssin vastapainoksi rakennetaan asiakkaat hyvin erilaisista lähtökohdista merkityksellistävä diskurssi, jonka olen nimennyt kontrolliksi. Analyysini alustavassa vaiheessa kontrollin diskurssin alaisuuteen luokittelin aineiston, jonka olin koonnut esimerkiksi kurin, kurinpidon, kontrollin ja poikkeavuuden käsitteiden alle. Sekä ihmisarvon että kontrollin diskurssi ovat selkeimmin esillä 1920-luvun aineistossa. Yhtenä selityksenä tähän voisi olla se, että samoihin aikoihin kuin ihmisarvo on nostettu sosiaalityön olennaiseksi lähtökohdaksi, on tehty rajanvetoa kontrolloiviin työmenetelmiin, jotka kuitenkin on nähty edelleen tarpeellisiksi. Kontrollin ja tuen, jota ihmisarvon diskurssin voidaan nähdä edustavan, välistä ristiriitaa on kuvattu jopa sosiaalityön ikuisuuskysymykseksi (Jokinen 2008, 130). Ihmisarvon ja kontrollin diskurssit eivät kuitenkaan asetu toisilleen täysin vastakkaisiksi, vaan pikemminkin ne rakentavat sekä erikseen että keskinäisessä vuorovaikutuksessa asiakkuudelle erilaisia merkityksiä. Esimerkiksi seuraava lainaus kuvaa hyvin ihmisarvon ja kontrollin diskurssin rakentumista suhteessa toisiinsa:

Aika vaatii, että yhteiskunta ojentaa köyhälle anteliaamman ja lämpimämmän käden kuin ennen, mutta sen on myös ojennettava uskollinen joskin luja ja pelastava käsi niille monille, jotka ovat palanneet paheisiin ja kurjuuteen (17/1922, 149).

Aikakauden sosiaalityössä ei ole mahdollista toimia pelkästään ihmisarvon periaatteen mukaisesti ja kontrollin diskurssi rakentuukin täydentämään sosiaalityön käytettävissä olevia menetelmiä. Samalla se kuitenkin antaa asiakkuudelle erilaisen merkityksen ja asettuu tarkastelemaan asiakkuutta pikemminkin yhteiskunnan toimivuuden kuin asiakkaiden tasolta. Esimerkiksi toisten ihmisarvon turvaamiseksi saatetaan tarvita toisten käyttäytymisen säätelyä, valvontaa tai holhontaa, kuten seuraava lainaus osoittaa:

... köyhäinkodin tulisi olla vanhoille turva ja sairaille sellainen, missä heitä lempeästi hoidettaisiin ja missä myös johtajalla pitäisi olla lämpöä ja hellyyttä opastaa heitä sillä matkalla, joka johtaa heidät ajasta ijankaikkisuuteen, niin tulee hänen samalla pitää raudan kovaa kuria siveellisesti turmeltuneita ihmislapsia kohtaan (16/1922, 345).

On kuitenkin huomioitava, että kontrollin diskurssi ei koske kaikkia asiakkaita, vaan asiakkaiden joukosta erotetaan ne, joilla hyväksytään olevan oikeus apuun. Ne, joiden avuntarvetta ei pidetä hyväksyttävänä, merkityksellistetään kontrollin diskurssin kautta. Oikeus apuun määrittyy viimesijaisena vaihtoehtona niille, jotka ansaitsevat hyvän kohtelun joko aiempien ansioidensa, kuten pitkän työuran, tai työkyvyttömiä tapauksessa pelkästään ihmisyyden perusteella. Tällaisia asiakkaita tuotetaan ihmisarvon diskurssin perusteella ja vastakkainasettelu kontrollidiskurssin tuottaman asiakaskäsityksen kanssa on vahva. 1920-luvun julkisessa keskustelussa nähdään moraalisesti vääräksi, että apunsa ansaitsevat joutuvat kärsimään asumisesta yhdessä kontrollin diskurssin kautta paheellisiksi määriteltyjen hoidokkien kanssa:

Mutta onko meillä sydäntä nähdä, että sairauden murtamille ja vanhuuden heikoille avunsaajille valmistetaan hyvin ansaittu lepopaikka siten, että pannaan asumaan yhdessä paheellisten ja turmeltuneiden olioiden kanssa (17/1922, 149)?!

Kontrollin diskurssi merkityksellistää asiakkaat valvontaa ja jopa rangaistuksia tarvitsevinä. Diskurssin kautta välittyy näkemys asiakkaista jollain tasolla normaaleista kansalaisista poikkeavina yksilöinä, esimerkiksi laiskoina, huolimattomina tai velvollisuudentunnotaan puutteellisina. Kuvaavaa edellisessä esimerkissä on se, ettei asiakkaista välttämättä puhuta edes ihmisinä ja muutenkin asiakkuutta merkityksellistetään negatiivisten adjektiivien kautta. Aineistossa asiakkaita kuvataan muun muassa ”paheellisina ja kadotettuina olioina”, ”niskottelevina vaivaishoitolaisina” ja ”rähisevinä, juonittelevina hoidokkaina” sekä hieman neutraalimmin käyttämällä ilmausta ”hankalammat hoidokkaat, joita ei menestyksellä käy pitäminen tavallisessa kunnalliskodissa”. Samaan lähes rasistiseen diskurssiin kuin ihmisarvon diskurssissa avioliiton suhteen päädytään toteamalla, että kunnianttomien köyhien vuoksi ”yhteiskunta kansoittuu alarvoisilla yksilöillä joista koituu rasisista yhteiskunnalle” (16/1922, 346).

Varsinkin Petsamon köyhäinhoito-oloja käsittelevä kirjoitus (11/1922, 99–100) on hyvä osoitus siitä, että köyhät nähdään poikkeavina ja kurinpitoa tarvitsevinä yksilöinä. Tekstissä asiakkaiden työttömyyteen suhtaudutaan epäillen ja käytetään jopa käsitettä ”työttömiksi tekeytyvät”. Köyhäintalon suunnittelussa kehoitetaan ottamaan huomioon, että: ”aina on parasta lähteä siitä edellytyksestä, että sen hoidokkien työkyky ja työhalu on sangen vähäinen”. Työkyvyttömiä

oikeus apuun perustuu ihmisarvoon, mutta työhaluttomien kohdalla asia on toisin ja kirjoituksessa maalailaan kauhukuvia köyhien laiskuudesta:

Perustettaessa köyhäintaloa, etenkin valtion toimesta, sellaiselle paikkakunnalle, jonka asukkaat ovat huomattavan leväperäisiä ja aikaansaamattomia, on oltava jonkun verran varovaisia senkin tähden, että vaikeamman tilanteen sattuessa saattaa laitokseen puoliväkin tunkeutua paljon enemmän hoidokkeja kuin mitä siellä voidaan ylläpitää (11/1922, 100).

Tämä on mielenkiintoinen näkemys asiakkaista, varsinkin kun eräässä toisessa kirjoituksessa (23/1923, 212–214) kuvataan hoidokkien vahvoja ennakkoluuloja laitokseen joutumista kohtaan.

1920-luvulla kontrollin diskurssi korostuu erityisesti köyhäinhoitolain muutoksiin ja työlaitoksiin liittyvissä keskusteluissa. Vaikka köyhäinhoitolain nähtiin etupäässä lisäävän asiakkaiden kohtelun inhimillisyyttä, joitain sen muutoksia voidaan tulkita myös kontrollia lisääviksi. Tästä esimerkki on vaikkapa sen korostaminen, että ”Missään tapauksessa ei ole sallittava, että avunpyytäjät tulevat tekemään pyyntönsä köyhäinhoitolautakunnan kokoukselle” (9/1922, 81). Asiainn on siis välityttävä köyhäinhoitolautakunnan jäsenen kautta ja kiellon taustalla on tulkittavissa, ettei köyhillä ole oikeutta pyytää apua suoraan päättävältä taholta. Vaikka tällaisen muutoksen voisi toisaalta ajatella lisäävän asiakkaiden keskinäistä tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta, on ehdottomien sanavalintojen pohjalta kiello tulkittavissa pikemminkin asiakkaiden kontrolloinniksi.

Köyhäinhoitoon liittyy myös velvollisuus avustuksen korvaamiseen, minkä katsotaan olevan tarpeen erityisesti kontrollin diskurssin kautta asiakkuutta merkityksellistettäessä. Vastikkeettoman avustamisen nähdään ”vaikuttavan erittäin turmiollisesti kansamme pohjakerrosten siveellisiin käsityksiin” (21/1923, 213), ja lisäävän työkykyisten avustettavien määrää, eli avustettavia, joilla ei nähdä olevan oikeutta yhteiskunnalliseen apuun. Työttömyysavustusten jakelusta vastustetaan 1920-luvulla ja nähdään, että avustusten tulisi olla työnteosta maksettaviksi palkkioiksi mielletäviä. Taustalla voidaan katsoa olevan pelon köyhien kohtuuttomista vaatimuksista, jos oikeus apuun turvataan ilman asiakkaille asetettuja velvollisuuksia. Poikkeuksellisuuden lisäksi köyhät nähdään kuitenkin oppimiskykyisinä siten, että mahdollisuudet omaehtoiseen toimeentuloon ovat olemassa, kunhan vain laiskuus ja velttous saadaan kitkettyä pois. Tämä edellyttää kuitenkin vähintään ”erikoisen silmäpidon alaisuutta” (20/1923, 202) kotona, jollei jopa laitosolosuhteita.

Asiakkaiden poikkeavuus nähdään yhteiskunnallisen puuttumisen perusteeksi. Ongelmallista on kuitenkin se, ettei erityisiä puuttumisen keinoja ole olemassa. Yhteiskunnan apu on pitkälti samaa sekä apua ansaitseville, että niille, joiden avun tarpeen syitä ei hyväksytä yleisesti. Yhdeksi

ratkaisuksi Huoltajassa (5/1922,33) esitetään, että rangaistuskeinoina köyhäintalossa voitaisiin käyttää mahdollisuutta sulkea hoidokki koppiin, mitä perustellaan johtajattaren järjestyksenpitomahdollisuuksien lisäämisellä ja muiden hoidokkien elämänlaadun paranemisella. Kannatuksesta huolimatta ehdotus hylätään, eikä lakiin kirjoiteta tällaista kontrollimahdollisuutta. Toisenlaisena kontrollimahdollisuutena nähdään työlaitokset, joiden puutetta pidetään ongelmana ja 1920-luvulla käyty keskustelu työlaitoksista rakentaa osaltaan kontrollin diskurssin edustamaa käsitystä asiakkaista. Kirjoitus (16/1922, 342–346), joka on otsikoitu ”Tarvitaanko työlaitoksia?” alkaa vastaamalla kysymykseen yksinkertaisesti: ”Me tarvitsemme niitä”. Aiheen tärkeydestä kertovaksi voi mieltää myös runsaan osanoton työlaitoksen perustamista koskevaan kokoukseen ja sen lopputuloksen, jossa ”päättikin kokous yksimielisesti, ilman keskustelua, mainitun laitoksen perustettavaksi” (18/1923, 177). Varsinkin työlaitoksia koskevassa keskustelussa asetetaan vastakkain kunniallisten oikeus ihmisarvoiseen elämään ja kunnianttomien kontrollin tarve, kuten seuraava lainaus osoittaa:

Sillä [työlaitoksen perustamisella] vältetään se epäkohta, mikä meillä on tavallinen, että kunniallinen mies tai nainen, joka suurimman osan elämästään on tehnyt työtä ahkerasti ja elättänyt itsensä, mutta vanhoilla päivillään on tullut pakotetuksi turvautumaan köyhäinapuun, saa asua samassa sellaisten aineiden kanssa, jotka alituisella huonolla käytöksellään ovat katkeroittaneet ympäristönsä (16/1922, 342).

Työlaitosten tarkoituksena ei kuitenkaan ole vain kunnianttomina pidettyjen kontrolloiminen ja rankaiseminen, vaan niissä on myös mahdollisuus parannukseen, kuten seuraavasta esimerkistä käy ilmi:

... vaan voisipa moni sellainen ankarampaan laitokseen jouduttuaan katua käytöstään ja parantaa itsensä niin paljon, että hänet voitaisiin siirtää oman kuntansa köyhäintaloon, jossa järjestysohjeet, toisten laatuisten laitosten synnyttyä, saatettaisiin tehdä lievemmiä kuin ne nykyisin ovat (16/1922, 343).

Ajatus köyhistä ihmisinä, joilla on mahdollisuus oppimiseen ja tapojensa parantamiseen, toistuu. Samalla nähdään myös työlaitoksen itsessään toimivan pelotteena ja mahdollisesti ehkäisevän epäsuotavaa käyttäytymistä. Työlaitosta konstruoidaan köyhäintalon ja vankilan väliin sijoittuvaksi laitokseksi, joka voisi toimia vankilaa tehokkaampana kasvatuslaitoksena. Tarvetta ja keinoja puuttua eri syistä johtuvaan köyhyyteen eritellään erilaisia laitoksia koskevissa keskusteluissa. Tehokkaampien kurinpitokeinojen perään kuulutetaan myös toisessa tekstissä, jossa köyhäinhoidon tarkoituksena nähdään ”toisaalta puolen pystyä auttamaan tosihäädässä olevia ja toiselta puolen hillitsemään kurittomia aineksia, jotka huolimattomalla ja huonolla elämällä tuottavat sille

kustannuksia” (5/1923, 52). Samalla vahvistetaan käsitystä asiakkaiden jakautumisesta erilaisen arvon saaviin luokkiin.

Kolmisenkymmentä vuotta myöhemmin 1950-luvulla kontrollin diskurssi näyttää julkisessa keskustelussa saavan vähäisemmän roolin. Kontrolliulottuvuus liitetään kuitenkin työttömyyteen köyhyyden syynä. Köyhyyden ja työttömyyden taustalla nähdään yksilöllisten syiden lisäksi olevan yhteiskunnallisia tekijöitä. Silti korostetaan yksilöllisen avuntarpeen tarkkaa tutkimista ennen avustuksen myöntämistä. Vasta tarkan tutkimuksen perusteella myönnettävä avustus välittää käsitystä asiakkaista epäilyttävinä, kenties kontrollia tarvitsevinä yksilöinä. Keskustelua näyttää ohjaavan epäluulo asiakasta kohtaan, mitä ilmentää myös sen korostaminen, että ”toisia sosiaalilautakunnan välitön avustus saattaa houkutella liiaksikin jättäytymään kunnan varaan” (20/1957, 588). Vaikka yhteiskunnallinen apu alkaa määrittyä normaaliksi sosiaalivakuutusperusteisten etuuskien yleistyessä, avun vastikkeettomuus näyttäytyy edelleen huolenaiheena kontrollin diskurssissa.

Huollon tarpeen tarkkaa selvittämistä pidetään välttämättömänä, vaikka sillä nähdään olevan myös haittapuolensa, joiksi kuvataan ensinnäkin ”suomalainen umpimielinen luonne”, jota on vaikea käsitellä. Toiseksi nostetaan esiin suomalaisten ”hyvin syvällä juurtunut kammo viranomaisia kohtaan”, mikä vaikeuttaa osaltaan huollon tarpeen selvittämistä. Kolmanneksi korostetaan vielä sitä, ettei tarvetutkimukseen perustuva avustus kannusta yksilöitä yritteliäisyyteen ja omatoimisuuteen, koska säännöllisesti ja säästeliäästi eläneet eivät juuri pääse huoltoavusta nauttimaan. Edellisten huomioiden valossa huoltoavun saajista rakentuu seuraavanlainen kuva:

Sen sijaan henkilö, joka on elänyt koko ikänsä kädestä suuhun ja etukäteen ja muutoinkin tarvinnut yhteiskunnan tukea on usein tavattu ilmiö köyhäinhoidon piirissä. ... Eri asia sitten on, että miltei kaikki viimeksi mainitunlaiset ihmistyyppit ovat sielulliselta rakenteeltaan enemmän tai vähemmän poikkeavia ja tämän vuoksi kykenemättömiä elämään sillä tavalla, että se täydellisesti tyydyttäisi yleistä mielipidettä. (5–6/1956, 121.)

Poikkeavuus, joka vielä 1920-luvulla määrittyi kontrolloinnin aiheeksi, näyttää nyt pikemminkin selittävän sitä, miksi osa ihmisistä joutuu viimesijaisen yhteiskunnallisen avun varaan. Tämän ymmärtäminen ei kuitenkaan poista kontrollin tarvetta. Kontrollia ei kohdisteta pelkästään asiakkaisiin vaan huoltoapulaisissa jatketaan köyhäinhoidon perinnettä ja elatusvelvollisuuksia säätelemällä kontrolloidaan sanktiomahdollisuuksien avulla myös asiakkaiden lähisukulaisia. Asiakkaista tuotetaan edelleen käsitystä kontrollia tarvitsevinä, vaikka tulkittavissa on myös hienoisia merkkejä ymmärtävämmän suuntauksen syntymisestä.

Vaikka kontrollin diskurssi ei nousekaan kovin vahvasti esiin 1950-luvun aineistosta, se heijastuu edelleen aikakauden käsitteiden kautta. Esimerkiksi ammattinimikkeet, kuten kaitsija, valvoja ja sosiaalitarikkaaja kertovat kaikki kontrollin keskeisyydestä sosiaalityön toteuttamisessa. Myös piirivalvoja-kaitsijajärjestelmäksi nimetty huoltoavun jakosysteemi korostaa asiakkaan asemaa valvonnan kohteena. Asiakas määritetäänkin kontrollin diskurssissa lähinnä työn kohteeksi toisin kuin 1920-luvulla, jolloin käsitystä asiakkaista luotiin myös negatiivisen toimijuuden kautta esimerkiksi rettelöivinä ja hillitsemättömästi käyttäytyvinä. Määriteltäessä asiakas kohteeksi ei hänelle anneta juurikaan valtaa, mitä esimerkiksi seuraava lainaus kuvaa: ”...TL:llä on paikka vapaana alkoholihuoltolassa, jos hän sosiaalilautakunnan mielestä sitä tarvitsee...” (19/1957, 571). Valta huollon tarpeen määrittelemisessä ei ole asiakkaan käsissä, vaan sosiaalilautakunta ottaa holhoavan ja paternalistisen asenteen suhteessa asiakkaaseen ja katsoo oikeudekseen asiakkaan tarvitseman huollon määrittelyn. Kontrollin diskurssissa asiakkuus rakentuukin huoltoja tarjoavien toimijoiden kautta välittyneeksi ja niille alisteiseksi.

1980-luvulla kontrollin diskurssi nousee esiin hämmästyttävänkin vahvana verrattuna siihen, että kyseistä vuosikymmentä on pidetty suomalaisen hyvinvointivaltion kulta-aikana. Osittain diskurssin vahvuus selittyy kuitenkin sillä, että diskurssia pikemminkin kritisoidaan kuin kannatetaan. Julkisessa keskustelussa pohditaan myös kontrollin olemusta. Sosiaalityössä sen nähdään olevan ihmisten yksityiselämään ulottuvaa ja kohdistuvan toimintaan, ”jota rikoslain säädökset eivät koske, mutta joka tuottaa vahinkoa läheisille ja toimijalle itselleen” (12/1984, 604). Käsitteellisellä tasolla kontrolli on näkyvissä esimerkiksi vanhanaikaista kontrolliajattelua heijastavan käsitteen ”kunniaton kansalainen” kautta. Pääasiassa 1980-luvun aineiston käsitteet vaikuttavat kuitenkin perustaltaan neutraaleilta eivätkä heijasta suoraan minkään diskurssin periaatteita.

Yhtenä syynä kontrollin diskurssin esiin nousemiseen on vielä voimassaoleva, mutta ”vanhentuneena, mielivaltaisena ja ihmisiä leimaavana” pidetty irtolaislaki (6/1984, 291). Sen tehtäväksi eräs kirjoittaja mieltää pikemminkin yhteiskunnan itsensä suojelun kuin kenenkään auttamisen ja kritisoii lain paikkaavan muiden palvelujen puutteellisia resursseja. Vaikka irtolaislaki ei kohdistukaan suoraan köyhiin ja köyhyyden hoitamiseen, ovat irtolaisina pidetyt henkilöt, joita laki koskee, muiden ongelmien lisäksi myös köyhiä. Liittämällä köyhyys ja irtolaisuus toisiinsa vahvistetaan myös käsitystä köyhistä muista poikkeavana ihmisryhmänä. 1980-luvulla julkiseen keskusteluun nostetaan myös pakkotoimenpiteet, joita ei aikaisemmassa aineistossa ole juurikaan kyseenalaistettu. Vaikka pakkotoimenpiteiden nähdään olevan edelleen välttämättömiä, niiden hyödyllisyys asetetaan arvostelun kohteeksi: ”Pakkotoimenpiteiden kautta on myös vaikeampi

saavuttaa myönteisiä tuloksia ja joutuu aina pohtimaan kenen etu ja mikä etu on kyseessä” (3/1984, 101).

Myös sosiaalityön asemaa ja työtyylejä pohditaan 1980-luvulla, jolloin yhdeksi työtavaksi määrittyy asiakasta sopeuttamaan ja rankaisemaan pyrkivä, ylhäältäpäin ohjautuva kontrolloiva työtapa. Sen rinnalla nähdään olevan terapeutin ja sosiologisen sosiaalityön lähtökohdan, joihin verrattuna kontrolloiva työtyyli muodostuu kuitenkin marginaaliseksi: ”Yhteiskunta ei enää sosiaalityöntekijältä tällaista työtapaa vaadi, mutta yllättävästi asenne putkahtaa esille silloin tällöin” (23/1984, 1157–1158). Tämän voi tulkita tarkoittavan sitä, että kontrollilla on edelleen paikkansa yksilöiden ajatusmaailmoissa, vaikka julkisella tasolla sen roolia on pyritty minimoimaan tai ainakin piilottamaan. Kontrolloiva työtyyli ohjaa suhtautumaan asiakkaisiin erilalla kuin esimerkiksi terapeuttiin lähtökohtiin perustuva sosiaalityö.

Kontrollin diskurssi on nähtävillä sosiaalityötä laajemminkin esimerkiksi työttömyyspäiväraha järjestelmän uudistamisessa, jossa 500 työttömyyspäivän jälkeen oikeus ansiosidonnaiseen etuuteen loppuu. Taustalla nähdään olevan ”sitkeästi elänyt käsitys laiskuudesta työttömyyden perimmäisenä syynä” (15/1984, 735). Ratkaisuksi laiskuuteen, joka määrittyy poikkeamiseksi yhteiskunnan yleisesti hyväksytyistä periaatteista, nähdään siis kontrollin lisääminen etuuden ehtoja kiristämällä. Samalla luodaan valvontasysteemiä ja moraalikäsitystä työttömistä yhteiskunnan tukijärjestelmien väärinkäyttäjinä. Myös toimeentulotuen järjestelmässä nähdään liikuttavan yhteiskunnan moraalikäsitysten ja työmoraalin raja-alueilla ja siihen kohdistuvan valvonnan tarpeen nähdään olevan suurta. Valvonnan tarkennetaan kuitenkin kohdistuvan erityisesti niihin tapauksiin ”jolloin on ilmeistä, ettei rahana maksettavaa toimeentulotukea tulnaisi käyttämään oikein” (12/1984, 607). Edelleen korostetaan siis sitä, että kontrollin diskurssi määrittää marginaalista osaa asiakkaista, vain potentiaalisia väärinkäyttäjiä, vaikkakin kontrollin diskurssin rakentamia merkityksiä asiakkuudelle sovelletaan osittain myös työttömiin. Huomion arvoista on, että 1980-luvulla köyhyys sinänsä antaa enää harvoin aiheutta kontrolliin, vaan ensisijaiseksi kontrollin kohteeksi määrittyy jokin muu ilmiö, kuten irtolaisuus tai tukien väärinkäytön mahdollisuus.

Kontrollin diskurssi tulee aineistossani esiin varsinkin 1920-luvulla, mikä on ymmärrettävää hyvinvointivaltion kehitysprosessin kontekstissa, jossa on edetty kontrollipainotteisesta avusta kohti universalismin periaatetta. 1920-luvulla kontrollin diskurssi välittyy hyvin negatiivissävytteisen kielenkäytön kautta. Aineistoesimerkkien kielenkäyttöä ei nykypäivänä

pidettäisi korrektina, mutta oman aikakautensa kontekstissa tekstit eivät välttämättä poikkea olennaisesti yleisestä kielenkäytöstä. Negatiiviset ilmaisut kertovat kuitenkin siitä, ettei asiakkaita juuri arvosteta ja heidät nähdään valvontaa ja kuria tarvitseviksi, poikkeaviksi yksilöiksi. On silti tärkeää huomata, että kontrollin diskurssi koskee vain osaa asiakkaista, eikä määritä asiakkaita yleisesti. 1950-luvullakin kontrollin diskurssi näkyy käytetyissä käsitteissä ja erityisesti työttömyyteen ja avuntarpeeseen liittyvässä pohdinnassa. Kontrollin diskurssissa rakennetaan käsitystä asiakkaista, joilla ei juuri ole valtaa päättää omista asioistaan. Päätökset tehdään paternalistisesti ja ylhäältä alaspäin, jolloin asiakas määrittyy kohteen asemaan. 1980-luvulla on nähtävissä samankaltaista ajattelua. Kontrollin diskurssia asetetaan kuitenkin myös kritiikin kohteeksi ja kontrolli nousee teemana pohdinnan kohteeksi sosiaalityössä.

Aineistoni perusteella voidaan todeta kontrollin diskurssin merkityksellistävän köyhiä ja asiakkaita muista yhteiskunnan jäsenistä jollain tapaa poikkeaviksi ja tämän vuoksi ulkopuolista kontrollia tarvitseviksi. Kontrollin taso vaihtelee silmänpidosta ja holhonnasta tahdonvastaisiin toimenpiteisiin asti. Asiakkaat määritellään muita ihmisiä alemmantasoisiksi yhteiskunnan jäseniksi, joita kuvataan pääasiassa negatiivisten termien kautta ja määritetään ilman valtaa jääviksi kohteiksi. Köyhyys ymmärretään itse aiheutetuksi. Kontrollin diskurssin puolustamisesta siirrytään kuitenkin vähitellen kohti sen kyseenalaistamista, mikä ilmenee esimerkiksi 1980-luvulla keskustelussa pakkotoimenpiteiden hyödystä. Kontrollin tarkoitus ei kuitenkaan ole yksinomaan köyhien rankaiseminen, vaikka tämä ulottuvuuskin on mukana julkisessa keskustelussa. Keskeisemmäksi tavoitteeksi määritetty köyhien opettaminen ja kasvattaminen, joiden apuna tarvitaan myös kontrollitoimenpiteitä. Kontrollin diskurssin kautta on ehkä tavoitteena muuttaa asiakkaita seuraavaksi esittelemäni diskurssin luoman asiakkuuskäsityksen suuntaan.

5.3 Vastuullisuuden diskurssi: ”riippumattomuus ja itseluottamus ovat suuremman arvoiset kuin muutamain markkain apu”

Asiakkaan vastuullisuudeksi nimeäni diskurssi rakentuu sisällöllisesti osittain ristiriitaiseksi, sillä siinä on tapahtunut huomattavia muutoksia ajan kuluessa. Perustana on kuitenkin näkemys asiakkaasta yksilönä, joka kykenee ottamaan vastuuta itsestään ja osallistumaan asiakassuhteen tai jopa koko yhteiskunnan aktiivisena jäsenenä. Vastuullisuus näkyy siinä, että toisin kuin esimerkiksi kontrollin diskurssissa, asiakasta ei pidetä pelkästään palvelun tai avun kohteena. Ristiriitaisen diskurssista tekee se, että asiakkaan osallisuus on toisaalta oikeus, mutta useammissakin teksteissä

se määrittyy pikemminkin velvollisuuden luonteiseksi. Asiakkaan vastuullisuutta korostavan diskurssin pääkäsitteiksi olen tulkinnut muun muassa vastuullisuuden, osallistumisen, aktiivisuuden ja omatoimisuuden. Näiden käsitteiden kautta aineistosta rakentui diskurssi, jonka keskeiseksi taustatekijäksi olen tulkinnut asiakkaan vastuun korostamisen.

1920-luvulla asiakkaan vastuullisuutta korostavaa diskurssia välittävät tekstit vaikuttavat keskenään melko erilaisilta eikä aineistosta ole löydettävissä yksittäistä teemaa, johon diskurssi erityisesti liittyisi. Diskurssi ei kuitenkaan määriy ainoastaan velvollisuusperusteiseksi asiakkaan vastuullistamiseksi, vaan esimerkiksi uutinen (5/1923, 55), jossa kerrotaan Porin kaupungin köyhäinhoidon uusista ohjesäännöistä, näkee asiakkaan osallistumisen jopa palkitsemisen arvoiseksi. Tämä käy ilmi ohjesääntöjen 49§:ssä, joka kuuluu:

Ahkeruuden edistämiseksi myöntää köyhäinhoitolautakunta kunnalliskodin isännöitsijän esityksestä ahkerille ja moitteettomasti käyttäytyville kunnalliskodin työhoitolaisille kuukausittain n.s. uutteruusrahoja tai muita sopivia palkkioita sitä varten osoitetuista varoista (5/1923, 55).

Varsinkin kontrollin diskurssiin verrattuna kyseessä on hyvin erilainen lähtökohta sosiaalityölle ja asiakkaisiin suhtautumiselle. Huonosta käyttäytymisestä rankaiseminen ei ole ainoa mahdollisuus pyrkiä vaikuttamaan asiakkaisiin, vaan myös palkitseminen nähdään vaikutuskeinoksi. Toisessa aineiston tekstissä (21/1923, 213) kehoitetaan osoittamaan hoidokkeja kohtaan luottamusta ja vapautta, minkä kerrotaan myös helpottavan laitoksen ylläpitoa. Taustalla on ajatus hoidokkien vastuuntuntoisuudesta, ”jota hänessä ei luulisi löytävän”, mutta joka pystytään nostamaan esiin luottamusta osoittamalla. Esimerkiksi karjan paimentamisen ilman valvontaa esitetään olevan erinomaista työtä työlaitosten hoidokeille. Hoidokkien vastuuta kehoitetaan lisäämään myös antamalla heille omat alusvaatteet, koska tällä tavoin he pitävät vaatteistaan parempaa huolta. Luottamuksen osoittaminen ja jopa palkitseminen on siis yksi keino kannustaa asiakkaita lisäämään vastuuntuntoaan ja vastuunottamisesta.

Asiakkaan vastuullisuutta korostavan diskurssin taustalla on kuitenkin myös toisenlaisia, moraaliksikin määrittyviä periaatteita, kuten esimerkiksi seuraava lainaus osoittaa:

Kunnan avulla ei apuanauttivain asemaa saa tehdä paremmaksi kuin niiden henkilöiden, jotka huolehtivat itse itsestään. On koetettava tehdä selväksi heille, ettei ole mikään onni tulla autetuksi, sillä riippumattomuus ja itseluottamus ovat suuremman arvoiset kuin muutamain markkain apu. (19/1922, 171.)

Ihmisen vastuuta ja velvollisuutta pitää huolta itsestään korostetaan ja samalla määritellään apuun oikeutetuiksi vain ne, joilla ei ole muuta mahdollisuutta elatuksensa turvaamiseen. Taustalla on

tulkittavissa kontrollidiskurssin kaltainen näkemys köyhistä laiskoina ja moraalista kasvatusta tarvitsevana ihmisinä. Esimerkiksi hätätoita koskevassa keskustelussa (21/1923, 213–214) väitetään, että ”tietoisuus ’työstä työn vuoksi’ laiskottaa jo entuudestaan velton miehen pilalle saakka” ja ilman työvelvollisuutta tarjottavasta avusta seuraa se, että ”avustettavan siveellinen vastuunalaisuus toimeentulostaan kuoleutuu”. Väärin perustein annetun avun katsotaan myös vaikuttavan negatiivisesti asiakkaan itseluottamukseen ja erityisesti vastuuntunteeseen, mikä vuoksi esitetään että: ”Yhtä väärin on auttaa sitä, joka ei ole avun tarpeessa kuin jättää auttamatta todella apua tarvitsevaa” (19/1922, 171).

Taloudellisen avustamisen sijaan hyödyllisemmäksi nähdään köyhien opettaminen ja kannustavan esimerkin antaminen. Esimerkiksi käsityötaitojen opettaminen nähdään myös ”mitä tärkeimmäksi kansan kasvatukseksi”. Opetuksen ja kasvatuksen voidaan ajatella olevan turhia toimenpiteitä, jos köyhät ymmärretään kykenemättömiä kantamaan vastuuta itsestään. Tavallaan vastuullisuuden diskurssin taustalla onkin hyvin positiivinen käsitys köyhien taidoista ja kyvyistä. Toisin kuin kontrollin diskurssissa vastuullisuuden diskurssissa ei rakenneta käsitystä asiakkaista kurinpittoa ja valvontaa tarvitsevana yksilöinä ja yhteiskunnan toimenpiteiden kohteena, vaan nähdään yhteiskunnalla olevan velvollisuus auttaa köyhät omille jaloilleen ja tukea heitä omaehtoisen toimeentulon saavuttamisessa. Rangaistusten sijaan kannustaminen ja taidollisten resurssien tarjoaminen on ensisijainen keino puuttua köyhyyteen, vaikka se voi muodostua myös asiakkaita velvoittavaksi. Periaatteena on ”auttaminen auttamaan itseään” (17/1957, 488). Esimerkiksi uutinen (1/1922, 6) Viipuriin perustettavasta työkodista naisille, jotka eivät heti onnistu saamaan ansiotyötä edustaa tällaista auttamisen menetelmää. Samalla se kietoo toisiinsa asiakkaan oikeudet ja velvollisuudet. Työkodissa oloaikana on tarkoitus selvittää naisten mahdollisuuksia työhön. Naisilla on oikeus ilmaiseen asuntoon ja ruokaan, mutta samalla he ovat velvollisia tekemään työtä ilman korvausta. Oikeus apuun näyttääkin näin ollen määrittävän suhteessa asiakkaan omaan vastuuseen.

1950-luvulla omatoimisuus nostetaan keskeiseksi vastuullisuuden diskurssin määrittelijäksi, mitä esimerkiksi seuraava lainaus havainnollistaa:

... on meillä korkea aika tarkistaa sosiaalista avustustoimintaamme nimenomaan siinä mielessä, että kansalaisten omatoimisen toimeentulon hankkiminen asetetaan oikeaan ja sille ehdottomasti kuuluvaan arvoon niiden päämäärien joukossa, jota yhteiskunta ja sen jäsenet ensisijaisesti pyrkivät toteuttamaan (17/1957, 487).

Varsinkin omatoiminen toimeentulon hankkiminen määritellään yhteiskunnalliseksi arvoksi. Sosiaalityön keinojen nähdään toimivan, kun ”huollettava itsekin saadaan mukaan uutta rehellistä ja

kunniallista elämänsuuntaa ja perustaa itselleen rakentamaan” (17/1957, 490). Tässä aletaan lähestyä jo asiakaslähtöisyyden perusteita. Sosiaalivakuutusperustaisen sosiaaliturvan yleistyessä alkaakin yleistyä toisenlainen käsitys oikeudesta apuun ryhmäkohtaisten kriteerien perusteella ilman yksilöllistä tarveharkintaa. Tarveperiaatteen perusteella myönnettävien etuuksien esitetään pikemminkin lisäävän kuin vähentävän asiakkaiden ”omatoimista vastuuntuntoa”, vaikka julkisessa keskusteluissa epäilläankin päinvastaista (1–2/1956, 7). Silti sosiaalihuollon viranomaisille asetetaan keskeinen rooli omatoimisuuden herättämisessä ja ylläpidossa. Vastuuta ei siis voida katsoa jätettäväksi täysin asiakkaiden harteille. Samalla aletaan hyväksyä, ettei omatoimisuus ole kaikkien kohdalla ratkaisu köyhyyteen ja avun leimaavuutta pohditaan jopa huolestuneeseen sävyyn:

Monista työttömistä sosiaalilautakunnan apuun turvautuminen näet on edelleen alentavaa ja vastenmielistä, vaikka väestöä on jatkuvasti totutettu erilaisilla avustuksilla yhteiskunnan tukeen (20/1957, 588).

Tavallaan osa asiakkaista merkityksellistetään jopa liian vastuuntuntoisiksi, mikä määrittyy negatiiviseksi ilmiöksi, koska se johtaa esimerkiksi asiakkaiden velkaantumiseen eikä anna yhteiskunnan toiminnasta hyvää kuvaa. Yhteiskunnan tuki kuvastuu yksilöiden, myös työttömien, oikeudeksi. Lainaus kuvaa hyvin yhteiskunnallisten asenteiden muuttumista. Avustamista ei enää automaattisesti yhdistetä avunsaajan kontrollointiin ja työntekijän paternalismiin. Osittain näin myös lisätään asiakkaiden vastuuta itsestään.

Liiallinen vastuuntunto ei kuitenkaan kuvaa kaikkia asiakkaita, minkä vuoksi myös 1950-luvulla nousee esiin velvollisuuslähtöinen vastuullisuuden diskurssi. Varsinkin liiallinen avustaminen, josta käytetään termiä ylihuolto, määrittyy erittäin kielteiseksi ilmiöksi ja sen seuraukseksi kuvataan olevan ”omatoimisuuden lamaautuminen ja luonnollisesti myös huollettavien lukumäärään epäterve kasvu” (20/1957, 601). Lisäksi aikakauden keskusteluista on tulkittavissa epäilevää suhtautumista varsinkin vastikkeettomaan avustamiseen ja myös itsenäisyys nostetaan asiakkaiden luokittelun perusteeksi. Korostetaan, että pitkäaikainen avustaminen lisää asiakkaiden vaikeuksia ”päästä jälleen taloudellisesti omille jaloilleen ja selviytyä itsenäisesti elämästään” (20/1957, 592). Velvollisuuden luonteisesti korostetaan huollettavilla olevan vastuuta esimerkiksi siitä, että he tuovat avuntarpeensa huoltajan tietoon. Vaikka nähdään tärkeäksi, että sosiaalitarikkaajalla on kosketus asiakkaan elämään, esitetään myös, että ”huoltajan henkilökohtainen näkemys huoltotapauksesta voi olla liian subjektiivinen” (20/1957, 600). Työntekijän yhteys asiakkaan elämään on tulkittavissa kontrolliin liittyvänä valvontana ja holhontavaltana. Jälkimmäinen argumentti viittaa kuitenkin tulkintani mukaan pikemminkin siihen, että työntekijä saattaa sortua

liiallisen tukemiseen näkemättä asiakkaan omia voimavaroja. Asiakkaiden omien resurssien tunnistaminen on tärkeää vastuullisuuden lisäämiseksi. Kasvattamisen kautta halutaan saada asiakkaat paitsi turvaamaan oma toimeentulonsa, myös osallistumaan aktiivisemmin yhteiskunnalliseen toimintaan. Tällainen suuntaus on tulkittavissa esimerkiksi siinä, että jopa lain tasolla velvoitetaan asiakasta aktiivisesti osallistumaan oman huollontarpeensa selvittämiseensä. Vastuullisuutta korostava diskurssi näyttääkin 1950-luvulla joutuvan tasapainottelemaan yhteiskunnan velvollisuuksien, jotka asiakkaan kannalta määrittyvät oikeuksiksi, ja asiakkaan velvoittamisen välillä.

1980-luvulla asiakkaan vastuullisuutta korostava diskurssi ottaa keskeiseksi lähtökohdaksi vastuun ohella osallisuuden, mikä ei nouse vahvasti esiin muiden tutkimusajankohtien aineistoista. Myös velvollisuuslähtökohta on edelleen näkyvässä, mutta sen rinnalle rakentuu asiakkaan oikeuksista liikkeelle lähtevä puhetapa. Varsinkin asiakkaiden osallisuus konstruoidaan velvollisuuden sijasta oikeutena ja mahdollisuutena vaikuttaa yhteiskuntaan. Yksittäisen ihmisen kohdalla kyse on ennen kaikkea asiakkaiden ”mobilisoinnista”, jonka kautta pyritään lisäämään asiakkaiden omatoimista elämänhallintaa. Lisäksi tavoitteena on kasvattaa asiakkaiden yhteiskunnallista osallisuutta ja ”saada asiakkaat mukaan rakentamaan parempia palveluja, tasa-arvoisempaa asiakastyötä” (15/1984, 754). Asiakkaat nähdään siis arvokkaana resurssina, joka voi olla apuna yhteiskunnallisten palvelujen kehittämisessä. Myönteisen asiakaskuvan tärkeyttä korostetaan:

Valtiovallan päätösten tulisi heijastella myönteistä kuvaa asiakkaista. Tämä ylhäältä tuleva tuki on välttämätöntä, jotta sosiaalityöntekijä voisi onnistua työssään: lievittää puutetta ja tukea asiakkaiden omatoimisuutta. (1–2/1984, 50.)

Myönteisen asiakaskäsityksen nähdään siis vähentävän köyhyyttä ja edistävän asiakkaiden itsenäisyyttä, joka jo 1950-luvulla määrittyi vastuudiskurssin olennaiseksi osatekijäksi. Asiakkaat tuotetaan kuitenkin aineistossa osittain vajaanlaisina ja moraalisesti heille asetetaan muita vähemmän vastuuta. Asiakkaiden ei myöskään nähdä kykenevän täysin omatoimisuuteen, vaan he tarvitsevat ohjausta ja kannustusta omatoimisuuden saavuttamisessa. Esimerkiksi se, että ”asiakkaiden järjestäytyminen yhteistoimintaan ja oikeuksien vaatiminen ovat edenneet verrattain hitaasti” (12/1984, 606) tukee mielestäni näkemystä asiakkaiden puutteellisesta omatoimisuudesta. Ilmaisun kautta tuotetaan myös ymmärrystä asiakkaiden poikkeavuudesta ja oletetaan, että muut kansanryhmät olisivat olleet aikaansaavempia.

Toimeentulotukeen liittyvä keskustelu on yksi teema, joka on tulkittavissa vastuullisuuden diskurssin kautta. Sen lisäksi, että aineistossa kritisoidaan muun muassa perinteisiä avunsaajiin

kohdistuvia negatiivisia asenteita ja päättäjien tietämättömyyttä asiakkaiden olosuhteista, korostetaan tällaisten asenteiden tehneen viimesijaisesta toimeentuloturvasta leimaavan etuuden ja sen hakemisesta monille vastenmielistä. Asiakkaan vastuuta itsestään nostetaan esiin korostamalla sitä, että ”köyhyys sinänsä ei saisi johtaa yksityisiä ihmisiä eikä perheellisiä liiallisen holhouksen ja valvonnan alaiseksi” (3/1984, 128). Tämä selkeyttää myös rajanvetoa kontrolli-diskurssin kanssa: köyhyys itsessään ei ole kontrollointia vaativa ilmiö, mutta sen liittyessä muunlaisiin ongelmiin kontrollin käyttö voi olla tarpeen. Ilmiönä köyhyys liittyy asiakkaan yksityiseen elämään ja sen hoitaminen, tosin yhteiskunnan tuella, määrittyy asiakkaan vastuun piiriin eikä yhteiskunnallisen kontrollin kohteeksi.

1980-luvulla asiakkaan nähdään toimivan vuorovaikutuksen aktiivisena osapuolena, jolloin suhde asiakkaaseen muodostuu sosiaalityön keskeiseksi kysymykseksi ja asiakkuus rakentuu ensisijaisesti työntekijän ja asiakkaan välisessä suhteessa. Asiakkaalla on kuitenkin mahdollisuus vaikuttaa myös laajempaan yhteiskuntaan tai ainakin omaan asuinalueeseensa, kuten alueellistamisprojektien tavoitteeksi määritellään. Asiakkaan yhteiskunnallisen osallisuuden parantamisessa annetaan tehtäviä myös sosiaalityölle:

Alueyksiöiden on oltava aloitteellinen, tuettava asukkaiden osallistumista sekä toimittava heidän mielipiteidensä, tarpeidensa ja todellisuutensa välittäjänä (4/1984, 152).

Asiakkaiden todellisuus ja tarpeet halutaan siis nähdä suoraan asiakkaiden itsensä määrittelemänä ja myös oikeus mielipiteisiin ja niiden ilmaisemiseen sallitaan asiakkaille. Asiakkaiden mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen oman huoltonsa suunnittelussa ja toteuttamisessa on jopa kirjattu lain tasolle, sosiaalihuoltoasetukseen. Osallisuuden kannalta nähdään kuitenkin sosiaalityöntekijöillä olevan edelleen keskeisen roolin. Vastuuta osallisuudesta ja aktiivisuudesta ei myöskään aseteta pelkästään asiakkaille itselleen, vaan heidän lähipiirinsä nähdään tärkeänä voimavarana ja nähdään, että lähipiirin yhteisöllistä vastuuta tulisi lisätä. Tosin kyse ei enää ole kontrolloivista elatusvastuista sukulaisten välillä. Yhteiskunnan asiantuntijavaltaisuuden nähdään tukahduttavan lähipiirin auttamismahdollisuuksia 1980-luvulla, koska he ovat ”menettäneet uskonsa omiin kykyihinsä” (6/1984, 273). Asiakas halutaan tuottaa yksilön sijasta osana yhteisöään, minkä vuoksi vastuu jakaantuu laajemmalle kuin yksilön omille harteille.

Kuitenkin myös 1980-luvulla asiakkaan omatoimisuus määritellään hyvin keskeiseksi, kuten seuraava lainaus ilmentää:

Sosiaalihuollon ohjeissa ei kuitenkaan riittävästi korosteta omatoimisuuden periaatetta, mikä lienee sosiaaliturvan tärkeimpiä tavoitteita (6/1984, 263).

Osittain omatoimisuuden korostaminen liittyy asiakkaiden aktivoimisen käsitteeseen, joka käsitteellisellä tasolla vaikuttaa olevan asiakkaaseen ulkoa käsin kohdistuvaa toimintaa, toisin kuin esimerkiksi osallistuminen, jossa asiakas on mukana toimijana ja subjektina. Aktivointi on jotain, joka asettaa asiakkaan objektin asemaan, aktivoinnin kohteeksi ja määrittäen siten asiakkaan kannalta pikemminkin velvollisuudeksi kuin oikeudeksi. Nykyisin yleinen aktivoinnin käsite esiintyy kuitenkin aineistossani vain kertaluontoisesti. Kaikki köyhät eivät kuitenkaan aktivointia tarvitse. Lapissa sijaitsevan kunnan palveluja esittelevässä tekstissä kuvataan asukkaat ahkerina, säästäväisinä ja itsestään vastuun kantavina ihmisinä:

Työttömyys ei kuitenkaan lamauta ihmisiä samaten kuin kaupungeissa, joissa muuta tehtävää on vähän. Toimeentulotukea ei työtön juuri sosiaalitoimistosta hae, sillä luonto ja elämäntapa tarjoavat monia mahdollisuuksia sekä mielekkääseen toimintaan että talouden kohentamiseen. (11/1984, 552.)

On huomion arvoista, että lukuun ottamatta ihmisarvon diskurssia, kyseinen teksti on aineistossani, niitä harvoja tekstejä, joka kuvaa asiakkaita ehdoitta positiivisessa valossa. Vaikka aineistossani on useita tekstejä, jotka välittävät näkemystä asiakkaiden mahdollisuuksista, suurin osa niistä kuvaa asiakkaita jotenkin puutteellisia tai mahdollisuuksiaan hyödyntämään kykenemättöminä. Tätä taustaa vasten aktivoinnin ja vastuuttamisen tarve on helppo ymmärtää. Myös pakkotoimenpiteet voivat olla tarpeen. Parhaimmillaan ne saavat asiakkaat ymmärtämään niiden tarpeellisuuden jälkikäteen ja tuottavat positiivisia seurauksia. Kontrollinkin avulla voidaan siis saavuttaa tuloksia, joista tärkeimmäksi näyttää määrittävän asiakkaan vastuunotto itsestään:

Luottamalla asiakkaan kykyyn toimia, asettamalla hänet toistuvasti valintojen eteen, vahvistetaan hänen omaehtoista ratkaisuntekokykyään ja vastuun ottamista elämästään (8/1984, 384).

Asiakkaan vastuullisuuden tukeminen edellyttää siis luottamusta, mutta sosiaalityö näyttää usein suhtautuvan epäilevästi asiakkaan taitoihin ja mahdollisuuksiin. Samanlaista keskustelua on tuotu vähäisessä määrin esiin jo 1920-luvun aineistossa. Kuitenkin 1980-luvulla rakennetaan uudenlaista käsitystä asiakkaista ja määritellään asiakas huolto- tai hoitotoimenpiteiden kohteen sijasta palvelusten käyttäjäksi. Tällaisen määrittelyn perusteella asiakkaille annetaan aiempaa aktiivisempi rooli ja taustalla voi nähdä myös asiakaslähtöisyyden ideologiaa.

Asiakkaan vastuullisuutta korostava diskurssi on ehkä aineistoni moniulotteisin diskurssi. Erikoiseksi sen tekee liikkuminen asiakkaan kannalta sekä velvollisuuksia että oikeuksia

korostavien argumenttien välimaastossa. Siinä missä 1920-luvulla asiakasta ensisijaisesti velvoitetaan oman toimeentulonsa hankkimiseen, 1980-luvulla korostetaan omatoimisuuden vaatimuksen ohessa asiakkaan oikeutta yhteiskunnalliseen osallisuuteen. Diskurssi rakentuu kuitenkin lähinnä asiakkaille esitettyjen vaatimusten ja mahdollisuuksien kautta ja vain harvoissa teksteissä asiakkaita tuotetaan esitetyt vaatimukset saavuttaneina. Toisaalta diskurssi asettaa haasteita myös sosiaalityön toimijoille, esimerkiksi ohjatesaan paternalistisen työtyylin sijasta luottamaan asiakkaiden omiin kykyihin, mikä korostaa myös asiakkaan omaa vastuuta elämästään.

Vastuullisuuden diskurssi luo kuvaa köyhistä ja asiakkaista ihmisinä, joiden tulisi ottaa vastuu omasta elämästään. Asiakkaan tulisi olla aktiivinen ja itsenäinen yhteisönsä ja yhteiskuntansa jäsen. Tärkeää on varsinkin oman elatuksensa turvaaminen. Asiakas ei voi jättäytyä muiden avun passiiviseksi kohteeksi, vaan hänelle esitetään vaatimuksia aktiivisesta osallisuudesta yhteiskunnalliseen toimintaan. Varsinkin 1980-luvulla vastuullisuus diskurssi rakentuu keskustelussa asiakkaan osallisuudesta ja mahdollisuuksista vaikuttaa omaan elinympäristöönsä. Toisaalta tarvitaan myös asiakkaita velvoittavaa aktivointia. Köyhyys nähdään ensisijaisesti ongelmana, johon on mahdollista puuttua yhteiskunnallisilla keinoin, mutta käsitys avustamisesta liittyy taloudellisen tukemisen sijaan taidollisten resurssien lisäämiseen. Köyhyysongelman ratkaiseminen edellyttää myös asiakkaan vastuunottoa. Vastuullisuuden diskurssi rakentuu aineistossani kontrollin diskurssin läheisyyteen, jonka lisäksi siihen voi nähdä sisältyvän myös asiakaslähtöisyyteen liittyviä elementtejä. Tapa, jolla vastuullisuuden diskurssi merkityksellistää asiakkaat on kuitenkin omanlaisensa ja sen voi nähdä luovan jonkinlaisen ihannekuvan sosiaalityön asiakkuudesta. Käytännön tasolla tämä ihanneasiakkuus kuitenkin toteutuu harvoin.

5.4 Asiakaslähtöisyyden diskurssi: ”sosiaalityön on mentävä asiakkaan tasolle”

Asiakaslähtöisyyden korostamisella on perustansa jo sosiaalityön varhaisessa perinteessä (esim. Richmond 1965). Kuitenkin suomalaisen sosiaalityön järjestelmäkeskeisessä perinteessä järjestelmän ja työntekijöiden taso on määrittynyt usein asiakkaan tasoa keskeisemmäksi (Pohjola 1993, 60). Tästä lähtökohdasta käsin on mielenkiintoista huomata, että aineistossani on jo 1920-luvulta lähtien löydettävissä piirteitä, jotka voi tulkita asiakaslähtöisyydeksi. Alustavassa analyysissä tätä diskurssia edistävät tekstit olin luokitellut jo suoraan pääasiassa asiakaslähtöisyyden käsitteen alle, mikä kertoo diskurssin yhtenäisyydestä. Asiakaslähtöisyydeksi

nimeämäni diskurssi merkityksellistää asiakkaita eri tavoin kuin muut diskurssit, mistä viitteitä antaa esimerkiksi seuraava lainaus 1920-luvulta:

On alettu oppia, että itsekutakin köyhää on autettava hänen omituisen hätänsä ja erikoistarpeittensa mukaan, eikä ainoastaan rahalla ja leivällä, vaan persoonallisella työllä, opetuksella, neuvolla, nuhteella y.m. (20/1923, 203–204).

Kasvatusta köyhyyteen puuttumisen keinona korostavan asiakkaan vastuullisuuden diskurssin ainesten lisäksi esimerkissä oleellista on se, että yhtenäisen asiakasryhmän sijaan köyhät nähdään keskenään erilaisiksi yksilöiksi, joilla on erilaisia avun tarpeita. Asiakaslähtöisyyden perustaksi määrittyykin yksilöllinen tilanne avun tarpeen taustalla. Koska 1920-luvulla sosiaalityön lähtökohdat perustuivat pikemminkin kontrolliin kuin tukeen, asiakaslähtöisyyskin poikkeaa siitä, millaisena se nykykäsitteenä ymmärretään. Erottavana tekijänä on varsinkin se, kuka määrittelee asiakkaiden avuntarpeet ja lähtökohdat. Kun nykyisin asiakaslähtöisyys liitetään juuri siihen, että asiakas itse määrittelee omat tarpeensa, 1920-luvulla avuntarpeen määrittely on ollut pitkälti ulkopuolisten käsissä. Silti näen asiakaslähtöisyyden elementtejä jo 1920-luvulla. Yksilöllisen avun tarpeen määrittelyn lisäksi pidän olennaisena asiakaslähtöisyyden perustana sitä, että ylipäätään tunnustetaan köyhien olevan keskenään erilaisia, jolloin auttamisen lähtökohdatkaan eivät voi olla kaikkien kohdalla samoja. Köyhät eivät ole siis ole vain ongelmansa eli köyhyiden kautta määrittyvä yhtenäinen joukko.

Asiakaslähtöisyyden diskurssi on olemasta olostaan huolimatta marginaalisessa asemassa vielä 1920-luvulla. Kuitenkin asiakaslähtöisyyden diskurssia edustavaksi olen tulkinut myös avustuksen korvausvelvollisuuden kritisoinnin. Avustuksen korvausvelvollisuus esitetään asiakkaan näkökulmasta käsin ja sen nähdään saattavan avunsaajan kiusalliseen asemaan, koska hän joutuu todistamaan takaisinmaksukyvyttömyytensä. Epäoikeudenmukaiseksi tilanteen tekee myös se, että asiakas joutuu käyttämään vähiä rahojaan menemällä todistamaan varattomuutensa köyhäinhoidon kansliaan. Tämän velvollisuuden vuoksi hän joutuu myös jättämään työnsä täksi ajaksi, minkä takia voi jopa menettää rahaa. Tällaisen epäkohdan esiin nostaminen (7/1922, 62) heijastaa yhteiskunnan käytäntöjen tulkintaa ja kritisointia asiakkaan asemasta käsin.

1950-luvulla asiakaslähtöisyyden diskurssi kietoutuu keskusteluun, joka voitaisiin nykyajan termein nimetä moniammatillisuuteen liittyväksi. Tätä käsitettä ei luonnollisestikaan käytetä vielä 1950-luvulla, mutta taustalla olevat periaatteet vaikuttavat samankaltaisilta kuin nykyisin. Sosiaalityön kanssa yhteistyötä tekevillä toimijoilla nähdään olevan tarvetta erikoistumiseen. Esimerkiksi poliisi, jonka toiminta liittyy varsinkin irtolaislain kautta sosiaalityön kenttään, on joutunut perustamaan

toiminnaltaan poliisin ja sosiaalityön välimaastoon sijoittuvia huolto-osastoja. Myös terveydenhuollon ja sosiaalihuollon välimaastoon sijoittuvien ongelmien ratkaisun nähdään edellyttävän yhteistyötä kunnanlääkärin ja sosiaalilautakunnan välillä. Moniammatillisen työn, jota aineistossa nimitetään yhteistoiminnaksi, kuulumista asiakaslähtöisen diskurssin kenttään perustelen sillä, että työllä pyritään toimimaan asiakkaan parhaaksi ja asiakkaan lähtökohdista käsin. Esimerkiksi seuraava lainaus konkretisoi asiakaslähtöisyyttä:

Kaiken yhteistoiminnan lopullinen kohde on yksityinen huoltotapaus, jonka tarkoituksenmukaiseen hoitoon kaikki toimenpiteet välittömästi tai välillisesti kohdistuvat. ... Työryhmät muodostuvat näin ollen yksityisten käytännössä esiintyvien huoltotapausten vaatimalla tavalla. (13–14/1957, 400.)

Kohteesta puhuminen ei vaikuta kovin asiakaslähtöiseltä, mutta on mahdollista tulkita, että kohteella viitataan asiakkaan sijasta myös hänen tilanteeseensa. Huoltotapaus on kuitenkin käsitteellisesti esimerkiksi huollettavaa neutraalimpi, koska se ei rakennu suoraan suhteessa ylempiarvoiseen toimijaan, vaikka kertookin avun tai huollon tarpeesta. Tapauksesta puhumisella asetetaan yksilö jonkinlaiseen erityiseen asemaan suhteessa muihin, mutta ei välttämättä negatiivisessa mielessä, kuten kontrollin diskurssissa. Asiakaslähtöisyyden diskurssissa erilaisuus liittyy pikemminkin yksilöllisyyteen ja näin ollen sen voidaan nähdä määrittyvän positiiviseksikin ilmiöksi. Työryhmät kootaan yksilölliset tilanteet ja asiakkaiden erilaiset lähtökohdat huomioiden. Asiakas ei myöskään määrity vain työn kohteeksi hänellä olevien oikeuksien vuoksi, joita käsittelemme tarkemmin seuraavan diskurssin yhteydessä. Asiakkaalta ohjataan esimerkiksi pyytämään lupa arkaluontoisten asioiden käsittelyyn työryhmässä, mikä kertoo arvostavasta suhtautumisesta asiakkaaseen.

Piirivalvoja-kaitsijajärjestelmä asetetaan kritiikin kohteeksi (18/1957, 537–538) juuri arkaluontoisten asioiden käsittelyn vuoksi, koska nähdään, että asiakkaiden yksityisyys voi vaarantua muista yhteyksistä tuttujen valvojien käsitellessä asiakkaiden henkilökohtaisia asioita. Samasta järjestelmästä löydetään kuitenkin myös etuja ja varsin asiakaslähtöinen on esimerkiksi mahdollisuus esittää asiansa omalla kylällä joutumatta matkustamaan usein kaukana sijaitsevaan sosiaalitoimistoon. Sosiaalitarikkaajan työnkuvaa kuvailevassa kirjoituksessa (20/1957, 599–602) korostetaan hänellä olevan kosketus asiakkaan elämään, mikä korostaa osaltaan asiakaslähtöistä työtappaa, koska voi nähdä, että asiakkaan yksilöllinen tilanne määrittyy tällöin työn lähtökohdaksi. Oleellista on myös työntekijän ammattitaito ja koulutetun työvoiman merkitys palvelun laadulle nostetaan esiin. Asiakaslähtöisyys kietoutuu myös sosiaalityön koulutukseen varsinkin case work -työmenetelmän kautta, jonka tavoitteena esitetään olevan ”ohjata asiakkaansa itse tekemään

ratkaisut kypsän harkinnan pohjalta” (4/1956, 85). Työn tavoitteet määrittyvät siis hyvin asiakaslähtöisiksi. Tarkastajaa ohjeistetaan myös asiakkaan kunnioittamiseen ja varsinkin arkaluonteisten asioiden kohdalla riittävään hienotunteisuuteen. Asiakaslähtöisyyteen kuuluukin yksilöllisten tilanteiden huomioimisen lisäksi asiakkaiden hyvä kohtelu, johon ohjaa esimerkiksi eduskunnan oikeusasiamiehen ohjeistus:

Ikävyyksien välttämiseksi huollettavien puhuttelussa ja kohtelussa on noudatettava mahdollisimman suurta harkintaa sekä pyrittävä huollettavien tahdikkaaseen käsittelyyn (19/1957, 572).

Vaikka yksilöllisyys tunnistetaan toimivan sosiaalityön lähtökohdaksi, nähdään vastuun tavoitteiden asettamisesta ja toteutumisesta olevan pitkälti ulkoapäin määriteltyjä. Asiakkuussuhdetta leimaa edelleen jonkinlainen epäluottamus, mikä on tulkittavissa esimerkiksi seuraavasta lainauksesta:

Helppoa ja miellyttävää on sellaisen huoltajan työ, joka varauksetta hyväksyy asiakkaansa toivomukset ja asenteet ja toimii sen mukaisesti (20/1957, 602).

Asiakkaan ei siis joko ajatella kykenevän näkemään, mikä hänelle on parasta, tai pystyvän sitoutuvan tällaiseen toimintaan ilman ulkopuolista kannustusta. Sosiaalityön lähtökohdaksi asetetaan asiakkaan parhaaksi toimiminen, mutta työ itsessään määrittyy vielä paternalistisesti ja holhoavasti asiakkaaseen suhtautuvaksi. Kuitenkin asiakas aletaan nähdä työn keskeiseksi tekijäksi, mistä osoituksena toimii esimerkiksi julkilausuma (5/1957, 121), jossa korostetaan kuntien keskinäisten riitatilanteiden aiheuttaneen ikävyyksiä avuntarpeessa oleville. Avuntarvitsijoilla nähdään olevan oikeus tarpeenmukaiseen apuun ilman viivytyksiä ja tällöin ensisijaisiksi määritetään asiakkaan oikeudet suhteessa apua tarjoavien organisaatioiden oikeuksiin.

Käytännön työn lisäksi asiakaslähtöisyyden diskurssi tulee näkyviin esimerkiksi huoltotoimenpiteisiin liittyvässä tutkimuksessa (9/1957, 272–276). Tutkijan määrittellessä oleelliseksi tarkastella ”sitä huollontarvetta, omakohtaisesti tunnettua ja tajuttua vaikutinta, joka on ajanut apua hakemaan”, ollaan jo lähellä nykyaikaista ajatusta asiakaslähtöisyydestä. Tutkimuksen lähtökohdana on oletus, että silloinkin, kun hakemus avusta on hylätty, on avun tarpeen hakemiseen ajanut subjektiivinen kokemus avuntarpeesta, joka ei ole kuitenkaan yleisesti näyttäytynyt hyväksyttävänä syynä avustamiselle. Subjektiivisen huollontarpeen tutkimisen todetaan kuitenkin olevan vaikeaa ja tutkimuksessa on keskitytty lautakuntien päätösten analysoimiseen.

1980-luvulla asiakaslähtöisyyden diskurssi on esillä julkisessa keskustelussa aiempaa näkyvämmiin ja se muodostuu sisällöltään jo lähelle nykyaikaista asiakaslähtöisyyden ymmärrystapaa, joka

perustuu lakitason määrittelyihin (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000). Lähtökohtana on asiakkaan ymmärtäminen palvelun tai avun kohteen sijasta aktiiviseksi toimijaksi, jolla on valta määrittää itse omat tavoitteensa. Muutosta selittää varmasti osittain palvelujen ja etuuksien universalistuminen, jolloin niiden saamat leimaavat merkitykset ovat muuttuneet aiempaa neutraalimmiksi. Myös sosiaalityössä asiakkaan ja työntekijän välisen suhteen voi nähdä muuttuneen, sillä periaatteena pidetään sitä, että ”sosiaalityössä on mentävä asiakkaan tasolle” (21/1984, 1060). Tällöin ohjataan hyväksymään asiakas hänen ehdoillaan ja työmenetelmäksi muodostuu pikemminkin yhteistyö asiakkaan kanssa kuin sosiaalityöntekijän paternalisoiva suhtautuminen asiakkaaseen. Tärkeäksi tulee myös asiakassuhteen dialogisuus. Asiakkaiden ja työntekijöiden nähdään olevan paitsi samalla tasolla, myös ”monessa mielessä samassa veneessä” (13/1984, 648). Lainaus on mahdollista ymmärtää siten, että sekä asiakkaiden että työntekijöiden tavoitteet esimerkiksi palvelujärjestelmän kehittämisen suhteen määrittyvät pitkälti samansuuntaisiksi. Kontrollin sijaan korostetaan luottamusta asiakkaisiin ja heidän omiin kykyihinsä sekä ongelmien lähestymistä ”asiakkaan tuntojen” perusteella (8/1984, 384). Asiakslähtöisyys näkyy myös periaatteessa, jonka mukaan ”ensin autetaan heikoimmassa asemassa olevia ja sitten muita” (10/1984, 505). Sosiaalityön asiakkaat ovat yhteiskunnan huono-osaisimpiin kuuluvia ja periaate onkin tulkittavissa asiakslähtöisyyden korostamiseksi yleisellä tasolla.

Jo 1950-luvulla oli nähtävissä viitteitä asiakslähtöisyydestä asiakkaan asiointia helpottavien keinojen kautta. 1980-luvulla tämä pyrkimys saa aiempaa keskeisemmän aseman ja esimerkiksi toimeentulotukijärjestelmän luomisessa pyritään sekä hallinnon että asiakkaiden kannalta mahdollisimman joustavan ja mutkattoman systeemin luomiseen. Myös palvelujen alueellistamisen tulkitsen edustavan asiakslähtöisyyttä. Alueellistamisella helpotetaan asiakkaiden asemaa tuomalla palvelut lähelle ja takaamalla asiakkaalle mahdollisuus rakentaa toimiva asiakassuhde ja asioida ainoastaan tietyn työntekijän kanssa, jolla on kokonaisvaltainen käsitys asiakkaan elämästä. Asiakslähtöisyyden lisäksi alueellistaminen liittyy myös asiakkaan vastuullistamisen diskurssiin tarjotessaan asiakkaille mahdollisuuden osallistua ja vaikuttaa palvelujen kehittämiseen. Jotta vaikuttaminen on mahdollista, tulisi esimerkiksi tiedotuksen lähteä liikkeelle asiakkaiden eikä organisaatioiden tarpeista. Asiakkaiden tarpeiden huomioimattomuuden nähdään johtuvan siitä, etteivät ne välttämättä ole julkisen hallinnon tiedossa. Myös kielen käyttöön ohjataan kiinnittämään huomiota ja esitetään, että tiedotus tulisi keskittää asiakkaan kannalta oleellisiin asioihin.

Kun jo aiemmasta aineistostani 1950-luvulta nousi esiin asiakslähtöisyyden periaatteisiin nojaava tutkimus, 1980-luvulla suorastaan korostetaan, että ”asiakkaan todellisuuden ja oikean tiedon

hankkiminen siitä on tutkimuksen eräs tehtävä” (15/1984, 751). Vaikka ”oikean tiedon” voi nähdä epämääräiseksi käsitteeksi, tulkitsen, että ilmauksella viitataan ensisijaisesti asiakkaan itsensä kokemaan ja tulkitsemaan tietoon, joka ei välttämättä vastaa viranomaisten tulkintaa. Asiakkaan näkökulman nostaminen tutkimuskohteeksi kertoo asiakkaan arvostuksesta ja tutkimuksen avulla voidaan pyrkiä asiakaslähtöisempään toimintaan. Vaikka varsinaisia asiakaslähtöisiä empiirisiä tutkimuksia ei aineistossani esitelläkään, nostetaan asiakaslähtöisyys myös arkipäiväisen käytännön tutkimuksen lähtökohdaksi. Esimerkiksi tahdonvastaisia toimenpiteitä koskevassa kirjoituksessa (6/1984, 292–293) kirjoittaja on myös toteuttanut asiakaslähtöistä tutkimusta kysymällä asiakkaidensa mielipidettä pakkotoimenpiteiden tarpeellisuudesta. Tämä kertoo myös asiakkaisiin kohdistuvasta asennemuutoksesta, koska virallisten tahojen tiedon rinnalla tunnustetaan asiakkaiden mielipiteet ja vaikutusvalta.

Vaikka asiakaslähtöisyys mielletään lähtökohdiltaan positiiviseksi ilmiöksi, sitä voidaan kuitenkin pitää myös potentiaalisesti vaarallisena, jos asiakkaiden olosuhteita romantisoidaan. Kosketuksen asiakkaan elämään katsotaan kuitenkin ehkäisevän sosiaalityöntekijöiden sokeutumista asiakkaiden suhteen. Asiakaslähtöisyys ei rakennu lähtökohdalle, että asiakas olisi aina oikeassa ja hänen toiveensa tulisi täyttää, vaan pikemminkin se on neuvottelua asiakkaan ja työntekijän sekä asiakkaan ja yhteiskunnan välisestä suhteesta, jossa myös asiakkaalla on oikeus mielipiteensä ilmaisuun ja siihen, että hänen mielipidettä kuunnellaan ja arvostetaan. Asiakas tulee siis huomioida subjektiivisena ja yksilöllisistä lähtökohdistaan käsin, vaikka asiakkaan taitoihin ja kykyihin luottaminen ei ole helppoa, kuten esimerkiksi seuraava lainaus osoittaa: ”Vaikeinta sosiaalityössä on oppia luottamaan asiakkaan kykyyn ratkaista itse omat asiansa” (22/1984, 1121). Asiakaslähtöisyys edellyttää kuitenkin valmiutta suhtautua asiakkaaseen yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä ja tämä piirre tekee siitä läheisen asiakkaan vastuullisuuden diskurssille.

Asiakaslähtöisyyden diskurssi rakentuu perustaltaan huomattavan paljon yhtenäisemmäksi kuin esimerkiksi vastuullisuuden diskurssi. Diskurssia tuotetaan jo 1920-luvulla korostamalla varsinkin yksilöllisistä lähtökohdista liikkeelle lähtevää työskentelyä ja näin ollen rakennetaan käsitystä asiakkaista yksilöinä. Asiakaslähtöisyys ilmenee myös siinä, että aineistossa asetutaan asiakkaan asemaan ja tarkastellaan yhteiskunnan käytäntöjä toisenlaisesta näkökulmasta kuin työntekijän tai hallinnon tasolta. 1950-luvulla asiakaslähtöisyyden diskurssi kietoutuu moniammatillisuuden teemaan, koska tällaisessa työotteessa aletaan merkityksellistää asiakkuutta kohteen sijasta toimijana. Samanlaisia oletuksia liittyy myös case workin menetelmään. Ristiriitaista on se, että työn olennaiseksi lähtökohdaksi esitetään asiakkaan parhaaksi toimiminen, mutta se, mitä pidetään

”asiakkaan parhaana” ei ole asiakkaan itsensä määriteltävissä. 1980-luvulla aletaan lähestyä nykyaikaista käsitystä asiakaslähtöisyydestä antamalla asiakkaalle aktiivinen rooli ja tunnustamalla hänen todellisuutensa yhtä oikeaksi kuin työntekijöidenkin. Silti asiakkaaseen suhtaudutaan tietynlaisella varauksella. Olennaista kuitenkin asiakkaan itsenäisen aseman tunnustaminen ja yhteiskunnan tarkastelu asiakkaan asemaan samaistumisen kautta.

Asiakaslähtöisyyden diskurssissa asiakas merkityksellistetään ensisijaisesti asiakkaaksi. Yhtenäisen asiakasjoukon sijaan asiakkaat ymmärretään yksilöiksi, jotka ovat keskenään erilaisia ja ovat avun tarpeessa omista lähtökohdistaan käsin. Tällöin työmenetelmät, joilla asiakkaiden ongelmat saadaan ratkaistua eivät ole kaikkien kohdalla samanlaisia. Tärkeää olisi myös saada asiakkaat mukaan ongelmiansa määrittelyyn, vaikka varsinkin 1920-luvulla ja vielä 1950-luvullakin ongelmien ja tavoitteiden määrittely asetetaan pääasiassa työntekijöiden vastuulle. Asiakaslähtöisyyden diskurssissa asiakas on tärkeä toimija juuri asiakkuutensa vuoksi niin asiakkaan ja työntekijän välisessä suhteessa kuin laajemminkin yhteiskunnassa. Varsinkin 1980-luvulla tunnustetaan asiakkaiden arvo esimerkiksi palvelujen kehittämisen kannalta. Asiakaslähtöisyyden diskurssi määrittääkin asiakasta varsin positiivisessa valossa. Ensisijaisesti se antaa asiakkaalle mahdollisuuksia ja oikeuksia eikä se perustu juurikaan velvoittaviin elementteihin. Asiakaslähtöisyydenkin diskurssiin liittyen tuotetaan kuitenkin jonkin verran epäilevää suhtautumista asiakkaisiin. Tästä huolimatta diskurssi rakentuu lähelle viimeistä aineistosta löytämäni diskurssia, jonka olen nimennyt asiakkaan oikeuksien diskurssiksi.

5.5 Asiakkaan oikeuksien diskurssi: ”valitusoikeus on vain asianosaisella”

Vaikka jo aiemmin esittelemieni diskurssien kautta on tullut esiin seikkoja, jotka on mahdollista tulkita asiakkaille annetuiksi oikeuksiksi, merkityksellistää asiakkaan oikeuksien diskurssi asiakkuutta muista diskursseista poikkeavasti. Esimerkiksi asiakkaan vastuullisuuden diskurssin kautta rakennetaan asiakkaille oikeutta yhteiskunnalliseen osallisuuteen, josta ei kuitenkaan säädetä lakitasolla. Niinpä vastaavanlaiset oikeudet rakentuvat pikemminkin asiakkaiden mahdollisuuksiksi kuin varsinaisiksi oikeuksiksi. Sen sijaan oikeusdiskurssi määrittää asiakkaan oikeudet juridisiksi, jolloin yhteiskunnalla on velvollisuus vastata niihin. Juridisten oikeuksien kautta vahvistetaan asiakkaan asemaa yhteiskunnassa ja toisaalta puretaan asiakkuuteen liittyvää marginaalisuutta asettamalla asiakkaille sekä samoja että erityisiä oikeutuksia kuin muillekin kansalaisille. Tässä diskurssissa asiakkuus rakentuu oikeudellisen toiminnan kautta, jossa asiakkaalla on valta vaikuttaa

yhteiskuntaan ja omaan asemaansa siinä. Sosiaalityön oikeudellistumiseksi nimetty käännekohta tapahtui 1930-luvulla ja tätä taustaa vasten onkin luonnollista, että asiakkaan oikeuksien diskurssi näkyy erityisesti 1950-luvun aineistossani.

Jo 1920-luvullakin on löydettävissä muutamia oikeusdiskurssin lähtökohtia muiden diskurssien rinnalla. Köyhäinhuoltolain aiheuttamista muutoksista kertovissa kirjoituksissa (9/1922, 81–82; 10/1922, 89–90) nousee esiin myös asiakkaan oikeuksien diskurssi. Keskeistä sen kannalta on, että avunsaajalle annetaan valitusoikeus, jota hänellä ei ole aiemmin ollut ja valituksen teossa jopa ohjeistetaan. Valitusoikeus ei kuitenkaan koske kaikkia päätöksiä, vaan kurinpitoasiat rajataan valitusoikeuden ulkopuolelle. Rajatunkin valitusoikeuden antaminen asiakkaalle kertoo kuitenkin siitä, että asiakkaan juridinen asema muuttuu. Aikaisemmin asiakkaalla ei ole ollut ainakaan virallisia keinoja vaikuttaa viranomaisten tekemiin päätöksiin. Lakisääteisen valitusoikeuden antaminen asettaa asiakkaan uudelleenlaiseen, juridisen toimijan asemaan, jolla on mahdollisuus yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen ainakin itseään koskevissa asioissa. Aiemmin viranomaisten alaisuudessa ja jopa mielivallan kohteena ollut asiakas saa itsenäisen aseman suhteessa työntekijään ja mahdollisuuden kritisoida omiin avun tarpeisiinsa vastaamiseen.

Myös muita asiakkaan asemaa parantavia ratkaisuja tehdään köyhäinhuoltolaissa, kun esimerkiksi julkiset hoidolleantokokoukset (ns. vaivaishuutokaupat) kielletään laissa ja hoitopaikkoja ohjataan tiedustelemaan yksityisesti. Vaikka ei suoraan puhuta asiakkaan yksityisyydestä, näkyy mielestäni tämän kehityksen taustalla yksityisyyden ymmärtäminen arvoksi ja asiakkaan oikeudeksi. Lisäksi vaikeutetaan vieraspaikkakuntalaisten köyhien palauttamista omalle paikkakunnalleen, minkä voi nähdä kumoavan liikkuvuusrajouksia ja velvoittavan kunnan auttamaan myös muita kuin omia asukkaitaan. Oikeusdiskurssi ei liity vain maan sisäiseen lainsäädäntöön, vaan esiin tuodaan myös skandinaavinen köyhäinhuoltosopimus, johon Suomi ei ole vielä liittynyt. Sopimus takaisi kansalaisten oikeuden köyhäinhuoltoon oman kotimaansa lisäksi muissa sopimuksen hyväksyneissä maissa. Sopimuksen hyväksymistä pidetään tärkeänä juuri asiakkaan oikeuksien kannalta, ettei avun tarpeeseen joutuneita tarvitsisi lähettää takaisin kotimaahansa.

1950-luvulla oikeusdiskurssi saa keskeisimmän merkityksensä aineistossani. 1950-luvulle tultaessa sosiaalialan lainsäädäntö on monipuolistunut ja osaltaan diskurssin näkyvyyttä selittää todennäköisesti se, että esimerkiksi vuonna 1957 on tullut voimaan neljä merkittävänä pidettyä sosiaalihuoltoa ohjeistavaa lakia, joista ensisijaisesti tutkielmani mielenkiinnon kohteeksi asettuu vain huoltoapulaki. Oikeusdiskurssia tuotetaan aineistossa käyttämällä paljon lakitekstiä ja pykälää

sekä hallinnollista puhetapaa. Varsinaisen lakitekstin olen jo aiemmin rajannut tutkielmani mielenkiinnon ulkopuolelle, mutta sen lisäksi esitetään myös tulkintoja lakitekstistä. Esimerkiksi vuonna 1956 julkaistaan jatko-osina yhteensä noin 80-sivuinen artikkeli Huoltoapulakia pykälittäin (10/1956, 255–264), jossa esitetään yksityiskohtaista tulkintaa uudesta laista. Osaltaan jo kyseinen julkaisu heijastaa sitä, miten merkittävän aseman oikeusdiskurssi saa 1950-luvun aineistossa. Myös muita sosiaaliturva-avustuksia esitellään ennen kaikkea lakiteksteihin perustuen. Lisäksi esitellään esimerkiksi kanteluja ja eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisuja niihin sekä lääninhallituksen ja hallinto-oikeuden päätöksiä. Näissä lain tulkinnat konkretisoituvat käytännön esimerkkien kautta. Asiakkaista ei juurikaan puhuta asiakkaina vaan esimerkiksi asianosaisina tai ammattinimikkeitä käyttäen. Oikeusdiskurssissa asiakkaita ei merkityksellistetäkään asiakkaiksi, vaan he rinnastuvat kehen tahansa kansalaiseen.

Mielenkiintoista on kuitenkin, että sosiaalityön asiakkaisiin ei näytetä suhtautuvan täysin neutraalisti aikakauden oikeusjärjestelmässä. Valitusoikeus on rajattu asianomaisille, mutta oikeus kanteluun annetaan kenelle tahansa, joka kohtaa mielestään epäoikeudenmukaisia käytäntöjä. Asioita, jotka nousevat 1950-luvulla julkisuuteen yhteiskunnallisina epäkohtina ovat esimerkiksi alkoholistihuoltolan rangaistuskäytännöt sekä työlaitosten ja alkoholistihuoltoloiden huollettavien karkumatkoilla hävittämiin vaatteisiin liittyvä korvausvelvollisuus. Vaikka esimerkiksi kontrolloivia rangaistuskäytäntöjä ei itsessään aseteta kyseenalaiseksi, korostetaan kuitenkin, että ennen rangaistuksen määräämistä huollettavaa tulee kuulla. Huollettavalla tai asiakkaalla on siis oikeus kertoa oma näkemyksensä rangaistukseen johtaneiden tapahtumien kulusta ja mahdollisesti näin vaikuttaa rangaistuksen laatuun. Vaikka tässä asetutaankin asiakkaan puolelle, toisaalta tuodaan esiin myös se, että yli 90 prosentissa kanteluista ei oikeusasiamiehen kannanoton mukaan ole toimittu virheellisesti. Havaitutkin virheellisyydet ovat johtuneet pääasiassa tietämättömyydestä, eikä niinkään tahallisesta toiminnasta. Kanteluja koskevassa tekstissä käsitys asiakkaista muodostuukin mielenkiintoiseksi seuraavaan lainaukseen viitaten:

... kantelujen motiiveina näyttää yleensä olleen kuviteltujen tai lakiin perustuvien oikeuksien puolustaminen, etuisuuksien hankkiminen, kuvitellun vääryyden kostaminen tai huomion tavoittelu. Moni kantelija on syllistynyt tietoiseen valheeseen (19/1957, 573).

Asiakkaiden luotettavuutta juridisinä toimijoina asetetaan siis kyseenalaiseksi. Vaikka asiakkailla on tiettyjä oikeuksia, vaikuttavat asiakkaat joko ymmärtävän oikeutensa väärin tai kuvittelevan omat oikeutensa laajemmiksi. Oikeusdiskurssi ei näytäkään rakentuvan vain käsitykselle asiakkaasta oikeuksiaan puolustavana yksilönä, vaan pikemminkin mahdollisesti huijaamaan

pyrkivänä ja epäluotettavana. Vaikka juuri asiakkaille on annettu oikeuksia, joilla parantaa juridisesti yhteiskunnallista asemaansa, ei heillä nähdä juuri olevan kykyjä tähän.

Oikeusdiskurssi muuttaa kuitenkin myös asiakkaan asemaa suhteessa työntekijöihin. Esimerkiksi vaitiolovelvollisuus nostetaan asiakkaan yksityisyyttä parantavaksi periaatteeksi, joka tulee tärkeäksi varsinkin moniammatilliseen työhön liittyvässä asiakkaan oikeusturvassa. Tällöin asiakas saa valtaa määrittää omaa asemaansa ja mahdollisuuden säädellä omaa yksityisyyttään, kuten seuraava lainaus osoittaa:

Kun työryhmän käsittelemät asiat usein ovat arkaluontoisia, on toimikunta käsitellyt vaitiolovelvollisuuskysymystä ja erikseen korostanut sitä, että huollettavalta on, mikäli mahdollista pyydettävä suostumus hänen asiansa käsittelylle työryhmässä (13–14/1957, 401).

Puhtaasti juridisten, lakeihin liittyvien oikeuksien lisäksi oikeusdiskurssiin kietoutuu myös keskustelu yhteiskunnallisista periaatemuutoksista. Yhtenä esimerkkinä voi pitää esitystä (10/1957, 295–302) siitä, että kaikilla yhteiskunnan jäsenillä, sosiaalityön asiakkuudesta riippumatta, tulisi olla oikeus työhön. Työllisyyden ylläpitämisen nähdään olevan yhteiskunnan velvollisuus muun muassa huoltoavun tarpeen vähentämisen vuoksi. Samassa keskustelussa teemaksi nostetaan myös sosiaaliturvan laajentaminen ja oikeusdiskurssin kannalta olennaiseksi tulee keskustelu oikeudesta sosiaaliturvaan. Työ määritetään ensisijaiseksi toimeentulon lähteeksi ja sosiaaliturva sille rinnakkaiseksi, mutta vain erityistapauksien toimeentulon turvaajaksi.

1980-luvulla oikeusdiskurssin vähäisempi merkitys voi johtua siitä, että asiakkaiden oikeudet tunnustetaan ilman kyseenalaistamista, joten aihetta ei ole tarpeen nostaa jatkuvasti julkiseen keskusteluun. 1980-luvulla suomalaisen hyvinvointivaltion keskeisiksi periaatteiksi näyttävät aineistoni valossa nousseen asiakaslähtöisyyden ja asiakkaan osallisuuden tai vastuullisuuden diskurssit, joiden taustalle oikeusdiskurssi jää. Aineisto on kielenkäytöltään hyvin erilaista eikä sisällä juurikaan viitteitä lakiin samalla tavoin kuin 1950-luvulla. Asiakkaan oikeudet rinnastuvat myös muiden diskurssien keskeisiin teemoihin. Huomiota kiinnitetään varsinkin asianosaisen oikeuteen itseään koskevaan tietoon, minkä voi nähdä parantavan asiakkaan asemaa hänen voidessa halutessaan tarkistaa itseään koskevat tiedot. Asiakasta ja erityisesti hänen yksityisyyttään suojellaan esimerkiksi salassapitovelvollisuuksien avulla ja varsinkin virka-apuun liittyvässä keskustelussa (3/1984, 99–101) ongelmalliseksi muodostuu kysymys siitä, kenellä on oikeus antaa salassa pidettäviä tietoja. Asiakkaan oikeudet tulevat esiin esimerkiksi osallistumisoikeutta korostamalla. Keskeiseksi oikeudeksi nostetaan myös asiakkaan oikeus saada tietoa oikeuksistaan ja

asianmukaista tiedotusta. Vaikka avustusjärjestelmien periaatteet ovat universaalistuneet, oikeus yhteiskunnan viimesijaiseen apuun tulee kuitenkin osoittaa avun tarve todistamalla. Asiakkaan oikeuksien diskurssissa oikeuksille rakennetaan siis myös rajoituksia.

Oikeusdiskurssi rakentuu aineistossani ennen kaikkea lakien tulkinnan ja esittelyjen kautta. Sosiaalityölle ominaisen ammattikielen sijaan oikeusdiskurssia luodaan lähinnä hallinnollisten ja juridisten ilmausten kautta. Juridisten oikeuksien lisäksi on kuitenkin olemassa myös heikomman perustan saavia asiakkaan oikeuksiksi rakennettuja asioita, jotka eivät kuitenkaan tulkintani mukaan kuulu oikeusdiskurssin piiriin. Oikeuksia korostaessaan diskurssi rakentuu lähelle asiakaslähtöisyyden ja osaltaan myös ihmisarvon diskurssia, mutta tuottaa kuitenkin erilaisen käsityksen asiakkaista.

Asiakkaan oikeuksien diskurssissa asiakas merkityksellistetään ensisijaisesti yhteiskunnalliseksi ja juridiseksi toimijaksi. Asiakkuus ei vaikuta määrittävän oleelliseksi tekijäksi, vaan asiakkaan asema rinnastuu muihin kansalaisiin. Oikeusdiskurssi luo asetelman, jossa asiakkaalla on juridisia oikeuksia ja yhteiskunnalla velvollisuuksia asiakasta kohtaan. Oikeuksiensa lisäksi asiakkaalla on myös valta arvioida oikeuksiensa toteutumista ja niiden riittävyttä. Vahvimmin kyseinen diskurssi on esillä 1950-luvulla. Asiakkaan oikeudet pyrkivät parantamaan hänen asemaansa sekä asiakkaana ja ihmisenä että yhteiskunnallisena toimijana, joten tämä diskurssi kietoutuu kaikkiin muihin tulkitseni diskursseihin. Muihin diskursseihin verrattuna oikeusdiskurssi saa kuitenkin vähäisemmän merkityksen varsinkin 1920- ja 1980-luvuilla.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tutkielmani tavoitteena oli löytää aineistosta erilaisia asiakkuuden diskursseja, jotka ymmärsin asiakkuutta merkityksellistäviksi puhetavoiksi. Analyysini jäsenyi diskurssianalyysin avulla aineistolähtöiseksi ja tulkinnassa sitouduin sosiaalisen konstruktionismin mukaiseen käsitykseen tiedosta kielen kautta rakentuvana ilmiönä. Analyysini kohdistui sosiaalityön historiaan ja aineistoksi valikoitui pitkät historialliset juuret omaava sosiaalityön ammattilehti. Edellisessä luvussa kuvasin analyysini tuloksena muodostuneita asiakkuuden diskursseja sekä niiden sisällön että tuottamistavan kautta. Keinoja tuottaa erilaisia merkityksiä asiakkuudelle on olemassa lukuisia ja esimerkkien avulla olen pyrkinyt tuomaan esiin joitain olennaisia tapoja, joilla diskursseja rakennetaan aineistossani. Ensisijaisena mielenkiinnon kohteenani oli kuitenkin se, millaisia merkityksiä asiakkuudelle tuotetaan. Teemat, joihin diskurssit kulloinkin ovat liittyneet, ovat olleet eri ajankohtina erilaisia ja eri aikoina diskurssit ovat saaneet erilaisia painotuksia. Diskurssien taustalta on kuitenkin löydettävissä laajempia periaatteita, joiden voi nähdä liittävän erilaisia diskurssin palasia yhtenäisiksi kokonaisuuksiksi. Seuraavaksi jäsenän diskursseja ajankohdittain, kuten olen teoriaosuudessakin tehnyt, ja tiivistän diskursseja uudesta näkökulmasta käsin.

1920-luvun aineisto poikkeaa luonteeltaan ja ilmaisultaan hyvin paljon nykyaikaisesta julkisesta ja ammatillisesta keskustelusta, joka on pääpiirteissään neutraalia. Aineisto on nykyaikaisesta käsin katsottaessa hyvin mielenkiintoinen, ja ehkä juuri sen vuoksi, että se eroaa niin paljon nykyisin korrektiksi ymmärrytystä kielen käytöstä, diskursseja oli melko helppo erottaa teksteistä. Todennäköisesti samasta syystä analyysini saattaa olla hiukan vinoutunut siten, että se käsittelee varhaisempia aineistoja 1980-lukua laajemmin. 1920-luvun aineistosta nousevat korostuneesti esiin varsinkin ihmisarvon ja kontrollin diskurssit, jotka rakentuvat monesti suhteessa toisiinsa. Sen sijaan oikeusdiskurssi ja asiakaslähtöisyys eivät vielä 1920-luvulla saa kovin näkyvää merkitystä, mutta vastuullisuuden diskurssin ideoita aineistosta nousee esiin runsaastikin ja myös positiivisessa mielessä. 1920-luvun keskustelu määrittyy moninaiseksi, mutta varsinkin inhimillisyyden ja kurinpidon teemat saavat paljon tilaa aineistossa.

1950-luvun merkityksellisimmäksi diskurssiksi rakentuu ehdottomasti oikeusdiskurssi, joka ilmenee suhteessa aineiston lakipainotteisuuteen. Myös Jousimaa (1987, 187) on kiinnittänyt huomiota siihen, että 1950-luvulla Huoltajassa julkaistiin paljon hallinnollisia ja juridisia tekstejä, mihin yhtenä syynä hän pitää sitä, että valtion keskushallinto ei vielä pystynyt tarjoamaan riittävää informaatiota. Huoltaja-lehti on aikakauden keskeinen tiedon välittämisen väylä. Vaikka

sosiaalityön oikeudellistuminen paikannetaan 1930-luvulle (Satka 1997, 26–27), aineistossani 1950-luku edustaa oikeusdiskurssin valtakautta. Osittain tämä selittyy sillä, että vuosikymmen itsessään määrittynyt lainsäädännön ajaksi. Voimaan tulivat huoltoapulain lisäksi muun muassa kansaneläkelain uudistus, vajaamielislaki ja työttömyysavustuslaki, joten on oletettavaa, että runsaat lakimuutokset näkyvät myös ammatillisessa keskustelussa. 1950-luvun aineistosta on löydettävissä merkkejä myös kaikista muista diskursseista, vaikka niiden merkitys jääkin usein marginaalisemmaksi.

1980-luvun keskeisiksi diskursseiksi vaikuttavat rakentuvan asiakaslähtöisyyden ja vastuullisuuden diskurssit. Asiakaslähtöisyyden voi nähdä osittain pohjautuvan ihmisarvon diskurssiin, mutta se tuottaa kuitenkin siitä poikkeavaa käsitystä asiakkaista ensisijaisesti yksilöinä ja asiakkaan roolissa. Vastuullisuuden diskurssi määrittynyt aineistoni moniulotteisimmaksi diskurssiksi, sillä siihen liittyviä ilmauksia tuotetaan sekä asiakkaiden oikeuksina että velvollisuuksina. Ihmisarvon ja oikeusdiskurssin näkymättömyys selittyy kenties sillä, että molemmat mielletään 1980-luvun yhteiskunnassa itsestään selviksi eettisiksi periaatteiksi, jolloin niiden jatkuva esiin nostaminen on turhaa. Kontrollin diskurssiakin pääasiassa kritisoidaan, mutta sitä kannattavia lähtökohtia on yhä tavoitettavissa joissain keskusteluissa.

Yhteistä aineistosta löytämilleni diskursseille vaikuttaa olevan se, että niitä on mahdollista jäsentää tuen ja kontrollin sekä oikeuksien ja velvollisuuksien käsitteiden kautta. Oikeudet ja velvollisuudet liittyvät sekä yhteiskunnan että asiakkaan tasoon. Tuki-kontrolli-ulottuvuus sen sijaan vaikuttaa liittyvän ensisijaisesti tarpeenmukaisina pidettyihin sosiaalityön toimintatapoihin. Tuen ja kontrollin välinen ristiriita näkyy läpi aineiston varsinkin ihmisarvon ja asiakaslähtöisyyden sekä kontrollin diskurssien välisissä keskusteluissa. Oikeuksiin ja velvollisuuksiin liittyviä elementtejä sen sijaan on nähtävissä kaikissa diskursseissa ja juuri ne rakentavat asiakkuudelle erilaisia yhteiskunnallisia asemia ja siten myös osaltaan antavat sille erilaisia merkityksiä.

Tutkielmani olennainen tulos on se, että diskurssit eivät muodostu tutkimusajankohdittain, vaan niistä muodostuu jatkumoa, jotka muuttuvat ja kehittyvät historiallisen kontekstin puitteissa. Muutoksista huolimatta on mielenkiintoista huomata myös diskurssien pysyvyys, sillä merkkejä kaikista diskursseista on tavoitettavissa kaikista eri ajankohdista. Lisäksi hyvin kiinnostava huomio on se, että kaikki löytämäni diskurssit on mahdollista tavoittaa myös nykyaikaisesta sosiaalityön keskusteluista. Ihmisarvon kunnioittaminen on edelleen yksi keskeinen arvopohja ja eettinen periaate, johon koko sosiaalityön kenttä sitoutuu (Kallinen-Kräkin 2001, 18). Keskustelu

kontrollista ja asiakkaan vastuullisuudesta, erityisesti velvollisuusnäkökulmasta käsin, liittyä nykyään varsinkin aktivoinnin periaatteen korostamiseen. Sosiaalityössä on esimerkiksi toimeentulotuen alentamiseen ja kuntouttavan työtoiminnan järjestämiseen liittyvillä lakimuutoksilla lisätty kontrollia. Kontrollin vaatimukset vaikuttavat kuitenkin tulevan sosiaalityöhön ulkoapäin sosiaalityön korostaessa esimerkiksi asiakaslähtöisyyden periaatetta (Juhila 2005, 182). Asiakaslähtöisyydestä ja asiakkaan kumppanuudesta on tullut sosiaalityön ihanne ja asiakkaiden tarpeista lähtemistä pidetäänkin jonkinlaisena hyvän sosiaalityön merkinä. Tällöin huonoksi sosiaalityöksi määrittyy muiden kuin asiakkaan itsensä intresseistä liikkeelle lähtevä työ. (Juhila ym. 2003, 11.) Sosiaalityössä korostetaan asiakkaan oikeutta osallistumiseen ja itsemääräämiseen myös eettisestä näkökulmasta (esim. IFSW). Velvollisuuksien lisäksi asiakkaiden oikeudet ovat jatkuvasti esillä sosiaalityön keskustelussa ja niitä on määritelty jopa lain tasolla.

Tutkielmani tuottaman tiedon arvon voi nähdä olevan siinä, että se osoittaa sosiaalityön asiakkuuden kannalta keskeisten periaatteiden säilyneen pitkään samoina, vaikka konkreettiset ilmaisut, joilla diskursseja tuotetaan ovatkin aikojen saatossa muuttuneet. Se, että tutkielmani sijoittuu historian kontekstiin, ei vähennä sen yhteiskuntatieteellistä arvoa. Historiallisia ulottuvuuksia kartoittamalla luodaan perustaa myös asiakkuuden ymmärtämiselle nykyaikaisena ilmiönä. Samalla tutkielmani osoittaa sen, että asiakkuus-teema, jota on vasta 1990-luvulta alkaen alettu pitää sosiaalityön olennaisena vuorovaikutussuhteena, on ollut tärkeä sosiaalityön elementti jo aiemminkin. Tutkielmani myös monipuolistaa näkemystä sosiaalityön asiakkuudesta antamalla sille useita erilaisia merkityksiä. Huomion arvoista on lisäksi se, että aineistossani asiakkuus rakentuu ilmiönä pikemminkin suhteessa yhteiskuntaan kuin yksittäiseen työntekijään.

Olen jo aiemmin korostanut, että tutkielmani määrittyy näytteeksi todellisuudesta, eikä tarkoituksenakaan ole ollut tuottaa yleistettävää tietoa. Samojen diskurssien rakentuminen eri aikakausina antaa kuitenkin viitteitä niiden olemassaolosta tutkimusaineistoa laajemminkin. Diskurssianalyttisen tutkimuksen tarkoituksena ei ole niinkään tarjota ratkaisuja konkreettisiin ongelmiin, vaan tiedon tuottaminen määrittyy itsessään tutkimuksen keskeiseksi päämääräksi (Jokinen ym. 1999, 244–245). Huomion arvoista on kuitenkin, että tutkimuksen tulokset ovat tutkijan tuottamia konstruktioita ja mahdollisuus toisenlaisiin konstruktioihin on olemassa (Gill 2000, 180–181). Myös tutkija itse konstruoituu tekemässään tutkimuksessa tiettyyn positioon, joka on hyvä tuoda esiin tutkimuksen eettisyyden takaamiseksi (D’Cruz & Jones 2004, 137). Mahdollisia tutkijan rooleja ovat analyttikko, asiantuntija ja tulkitsija (Jokinen ym. 1999, 201). Itse asetun lähinnä tulkitsijan rooliin, koska analyysi rakentuu pitkälti tekemieni tulkintojen varaan.

Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu muun muassa rehellisyys, yleinen huolellisuus ja tarkkuus tutkimustyössä, eettisesti kestävät menetelmät, avoimuus, muiden tutkijoiden työn kunnioittaminen ja heille arvon antaminen sekä tutkimuksen asianmukainen suunnittelu, toteutus ja raportointi (Hirvonen 2006, 31). Tutkielmassani olen pyrkinyt noudattamaan tutkimuksen teon eettisiä lähtökohtia ja huomioimaan edellä mainitut seikat. Kuvaamalla tutkimusprosessin etenemistä tarkasti, perustelemalla tekemäni valinnat ja havainnollistamalla aineistostani tekemiäni tulkintoja esimerkkien avulla olen pyrkinyt lisäämään tutkielmani luotettavuutta. Eettiseksi pohdinnan aiheeksi tutkielmassani voisi määrittä se, että olen tutkijana ja oman aikakauteni kontekstista käsin tulkinnut aineiston tekstejä elementeiksi, jotka ovat oleellisia eri asiakkuuden diskurssien rakentumisessa. Täytyy huomioda, että välttämättä kirjoittajien ei ole ollut tarkoituksena sanoa mitään tutkimastani aiheesta ja lisäksi olen saattanut tulkita aineiston viestejä väärin, koska en ole pystynyt tarkastelemaan niitä niiden omasta historiallisesta kontekstista käsin. Huomion arvoista on myös se, että aineistoni edustaa todennäköisesti kunkin ajanjakson sosiaalialan ammattilaisten käsityksiä asiakkuudesta eikä sen perusteella voi tehdä yleispäteviä päätelmiä asiakkuudelle annetuista merkityksistä.

Tutkielman tekeminen on ollut mielenkiintoinen prosessi ja varsinkin aineiston näen olevan todella kiinnostava. Diskurssianalyysi sopi menetelmänä hyvin valitun aineiston analyysiin ja tutkimuskysymykseen vastaamiseen. Samankaltaisella menetelmällä ja aineistolla voisi tutkia monia sosiaalityön historiaan liittyviä teemoja ja niiden muutosprosesseja. Mielenkiintoinen tutkimuskohde voisi olla myös se, millaisia asiakkuuden diskursseja olisi löydettävissä vastaavasta nykyaikaisesta ammattilehtiaineistosta. Vaikka aiemmin toin esiin, että kaikkien diskurssien taustalla olevat periaatteet ovat edelleen näkyvissä sosiaalityön kentällä, voivat niiden asiakkaista tuottamat merkitykset kuitenkin määrittä erilaisiksi. Tutkielmani kohdistuessa jo muutoinkin laajalle ajanjaksolle ei nykyaikaisten asiakkuuden diskurssien tutkiminen ollut tässä yhteydessä enää mahdollista. Asiakkuuden diskursseja voisi myös vertailla erilaisten aineistojen perusteella ja esimerkiksi tutkielmani tuloksena syntyneiden asiakkuuden diskurssien sisäisten ja välisten valtasuhteiden jäsentyminen voisi olla mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe.

LÄHTEET

- Alasuutari, Pertti (1994) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, Pertti (1996) Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994. Tampere: Vastapaino.
- Alcock, Pete (1997) Understanding Poverty. Basingstoke: Macmillan.
- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2000) Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Vastapaino.
- Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisten eettiset ohjeet (2005) Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia. Ammattieettinen lautakunta.
- Autio, Sari & Katajala-Peltomaa, Sari & Vuolanto, Ville (2001) Johdanto. Teoksessa Sari Autio, Sari Katajala-Peltomaa & Ville Vuolanto (toim.) Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi. Tampere: Vastapaino, 9–14.
- Autio, Sari & Katajala-Peltomaa, Sari & Vuolanto, Ville (toim.) (2001) Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi. Tampere: Vastapaino.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1966) Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Suom. & toim. Vesa Raiskila 1994. Helsinki: Gaudeamus.
- Blomberg, Helena & Kallio, Johanna & Kroll, Christian (2010) Sosiaalityöntekijöiden mielipiteet köyhyyden syistä Pohjoismaissa. Yhteiskuntapolitiikka 75(6), 589–602.
- D’Cruz, Heather & Jones, Martyn (2004) Social Work Research: Ethical and Political Contexts. London: Sage.
- Doyal, Len & Gough, Ian (1991) A Theory of Human Need. Basingstoke: Macmillan.
- El Nasr, Medhat Aho (1989) The Term ”Client” in the Social Work Profession. International Social Work 32(4), 311–318.
- Eräsaari, Leena (1991) Yksilöllistävä sosiaalityö. Historian tarkastelua. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1999) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Fairclough, Norman (1997) Miten media puhuu. Suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.
- Forssén, Katja & Roivainen, Irene & Ylinen, Satu & Heinonen, Jari (toim.) (2012) Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Kuopio: UNIpress.
- Foucault, Michel (1972) The Archaeology of Knowledge. London: Routledge.
- Gergen, Kenneth (1999) An Invasion to Social Construction. London: Sage.

Gill, Rosalind (2000) Discourse Analysis. Teoksessa Martin W. Bauer & George Gaskell (toim.) Qualitative Researching with Text, Image and Sound. A Practical Handbook. London: Sage Publications, 173–189.

Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen, Synnöve & Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli (toim.) (1993) Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Haapala, Pertti (1989) Sosiaalishistoria. Johdatus tutkimukseen. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Haatanen, Pekka (1968) Suomalainen maalaisköyhälistö. Porvoo: WSOY.

Hall, Stuart (1999) Identiteetti. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.

Hallamaa, Jaana & Launis, Veikko & Lötjönen, Salla & Sorvali, Irma (toim.) (2006) Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Harjula, Minna (1990) Sosiaalityön arki Tampereella 1945–70. Tampereen yliopisto. Suomen historian pro gradu -tutkielma.

Harjula, Minna (1996) Vaillinaisuudella vaivatut. Vammaisuuden tulkinnat suomalaisessa huoltokeskustelussa 1800-luvun lopulta 1930-luvun lopulle. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Harjula, Minna (2012) Köyhät ja kipeät. Sosiaalinen kansalaisuus ja terveyspalveluiden saatavuus Suomessa 1900-luvulla. Teoksessa Katja Forssén, Irene Roivainen, Satu Ylinen & Jari Heinonen (toim.) Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Kuopio: UNIpress, 31–53.

Haverinen, Riitta (2011) Asiakaskeskeisyys todeksi korulauseiden sijaan. Sosiaaliportti. http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/sosiaalihuoltolain_uudistaminen/. Viitattu 15.9.2012.

Heikkilä, Matti & Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Osmo Kontula & Kaj Koskela (1995) Nälkä. Stakes, STM Raportteja 153.

Heinonen, Jari (1999) Hyvinvointimalli murroksessa. Aikamme sosiaalinen kysymys ja sen ratkaisuvaihtoehdot. Helsinki: TA-Tieto.

Hellsten, Katri & Lehto, Markku (2009) Sosiaaliturvan kehityspiirteistä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 10. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=41254&name=DLFE-4809.pdf. Viitattu 19.9.2012.

Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.) (2006) Vääryyskirja. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (1997) Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kirjayhtymä.

Hirvonen, Ari (2006) Eettisesti hyvä tutkimus. Teoksessa Jaana Hallamaa, Veikko Launis, Salla Lötjönen & Irma Sorvali (toim.) Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 31–49.

Howe, David (1987) *An Introduction to Social Work Theory. Making Sense in Practice*. Worcester: Wildhood House.

Häkkinen, Antti & Peltola, Jarmo (2005) Suomalaisen ”alaluokan” historiaa: köyhyys ja työttömyys Suomessa 1860–2000. Teoksessa Antti Häkkinen & Panu Pulma & Miika Tervonen (toim.) *Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 39–94.

Häkkinen, Antti & Pulma, Panu & Tervonen, Miika (toim.) (2005) *Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Häkkinen, Antti & Tervonen, Miika (2005) Johdanto: Vähemmistöt ja köyhyys Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Teoksessa Antti Häkkinen & Panu Pulma & Miika Tervonen (toim.) *Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–36.

Hänninen, Sakari, Palola, Elina & Kaivonurmi, Maija (toim.) (2010) *Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

IFSW (2012) Code of Ethics. <http://ifsw.org/policies/code-of-ethics> Viitattu 22.10.2012.

Jaakkola, Jouko (1994) Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.) *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva*. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 71–158.

Jaakkola, Jouko & Pulma, Panu & Satka, Mirja & Urponen, Kyösti (toim.) (1994) *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva*. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Jaakkola, Risto & Kainulainen, Sakari & Rahkonen, Keijo (toim.) (2009) *Työväensuojelusta sosiaalipolitiikkaan. Sosiaalipoliittinen yhdistys 1908–2008*. Helsinki: Edita.

Jokinen, Arja (2008) *Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisessa*. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 110–144.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2008) Johdanto. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 7–11.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) (2008) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (1995) *Tulkitseva sosiaalityö*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 9–31.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) (1995) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino.

Joukkoviestimet 2009 (2010) Helsinki: Tilastokeskus.

Jousimaa, Kaarina (1987) Näkökulmia suomalaiseen yhteiskuntaan. Köyhäinhoitolehti-Huoltaja-Sosiaaliturva 1912–1987. Helsinki: Huoltaja-säätiö.

Juhila, Kirsi (2005) Sosiaalityö, yrittäjyys ja riippuvuus. Oikeuksista velvollisuuksiin, tuesta kontrolliin? *Janus* 13(2), 179–186.

Juhila, Kirsi (2008a) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 14–47.

Juhila, Kirsi (2008b) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 48–81.

Juhila, Kirsi (2008c) Aikuisuus sosiaalityössä. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 82–108.

Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) (2002) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja & Hall, Christopher & Parton, Nigel (2003) *Beyond a Universal Client*. Teoksessa Kirsi Juhila, Tarja Pösö, Christopher Hall & Nigel Parton (toim.) *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services: Interaction, Identities, and Practices*. London : Jessica Kingsley.

Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja & Hall, Christopher & Parton, Nigel (toim.) (2003) *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services: Interaction, Identities, and Practices*. London : Jessica Kingsley.

Julkunen, Raija (2001) *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Kallinen-Kräkin, Salme (2001) *Sosiaalityön luokituksen lähtökohdat*. Helsinki: Stakes.

Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (1996a) Kuka on köyhä? Tutkimushankkeen lähtökohdat ja tavoitteet. Teoksessa Olli Kangas & Veli-Matti Ritakallio (toim.) *Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa*. Helsinki: Stakes, 1–10.

Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (1996b) Eri menetelmät – eri tulokset? Köyhyyden monimuotoisuus. Teoksessa Olli Kangas & Veli-Matti Ritakallio (toim.) *Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa*. Helsinki: Stakes, 11–67.

Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (toim.) (1996) *Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa*. Helsinki: Stakes.

Kangas, Olli & Sikiö, Jaana (1996) Kunnan kansalaisia vai laiskoja lurjuksia? Suomalaisten käsitykset toimeentulotuen saajista. Teoksessa Olli Kangas & Veli-Matti Ritakallio (toim.) Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Helsinki: Stakes, 107–136.

Kantola, Anu & Moring, Inka & Väliverronen, Esa (toim.) (1998) Media-analyysi. Teksteistä tulkintaan. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

Karjalainen, Jouko & Raivio, Helka (2010) Toimeentulotuen jakolinjat. Teoksessa Sakari Hänninen, Elina Palola & Maija Kaivonurmi (toim.) Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 111–137.

Kemppainen, Erkki (2001) Huollettavasta asiakkaaksi. Sosiaalihuollon oikeudet. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Ketola, Outi (1996) Sosiaalihuollosta sosiaaliin oikeuksiin ja sosiaalipalveluasiakkuuteen. Teoksessa Jorma Sipilä, Outi Ketola, Teppo Kröger & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) Sosiaalipalvelujen Suomi. Porvoo: WSOY, 157–187.

Kröger, Teppo (2004) Sosiaalipalvelujen tutkimus ja sosiaalityö. *Janus* 12(2), 200–216.

Kuivalainen, Susan (2004) Missä määrin toimeentulotuki poistaa köyhyyttä? *Yhteiskuntapolitiikka* 69(6), 583–593.

Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (2010) Asiakkuus – sosiaalityön ydinteema. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 7–15.

Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) (2010) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2.3.2001/189.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812.

Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (2011) Menetelmien jäljillä. Teoksessa Sami Lakomäki & Pauliina Latvala & Kirsi Laurén (toim.) Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–27.

Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.) (2011) Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lehtonen, Mikko (2000) Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. Tampere: Vastapaino.

Lepianka, Dorota & van Oorschot, Wim & Gelissen, John (2010) Popular Explanations of Poverty in Europe. Effects of Contextual and Individual Characteristics across 28 European Countries. *Acta Sociologica* 53(1), 53–72.

Marin, Marjatta (2007) Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Teoksessa Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 17–48.

- Marshall, Thomas Humphrey (2006) *Citizenship and Social Class*. Teoksessa Christopher Pierson & Francis G. Castles (toim.) *The Welfare State Reader*. Cambridge: Polity Press, 31–39.
- Marlow, Christine (2010) *Research Methods for Generalist Social Work*. Belmont, California: Brooks/Cole.
- McGinty, Stephen (1999) *Gatekeepers of Knowledge*. *Journal Editors in the Sciences and the Social Sciences*. Westport, Conn: Bergin & Garvey.
- McLaughlin, Hugh (2009) What's in a Name: "Client", "Patient", "Customer", "Consumer", "Expert by Experience", "Service User" – What's Next? *British Journal of Social Work* 39(6), 1101–1117.
- Metsämuuronen, Jari (toim.) (2006) *Laadullisen tutkimuksen käsikirja*. Helsinki: International Methelp.
- Moksunen, Sami (1991) *Sosiaalityön julkisuus ja tiedottaminen*. Tutkimuksia 8. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus.
- Mäkelä, Klaus (toim.) (1990) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Mäkelä, Klaus (1990) *Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet*. Teoksessa Klaus Mäkelä (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus, 42–61.
- Mäntysaari, Mikko (2006) *Syrjiikö sosiaalityö?* Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) *Vääryyskirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 115–134.
- Niemelä, Mikko (2002) Tulot, kulutus ja toimeentulo. *Janus* 13(4), 468–475.
- Niemelä, Mikko (2007) Oma vika, epäonni vai rakenne? Suomalaisten köyhyyden syitä koskevat mielipiteet. *Yhteiskuntapolitiikka* 72(6), 585–598.
- Niiranen, Vuokko (2002) Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin. Teoksessa Kirsi Juhila & Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 63–80.
- Nygård, Toivo (1998) *Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Jyväskylä: Atena Kustannus.
- Patton, Michael Quinn (2002) *Qualitative Research & Evaluation Methods*. 3. Edition. The United States: Sage.
- Payne, Malcolm (1997) *Modern Social Work Theory*. Second Edition. Chicago: Lyceum Book.
- Piachaud, David (1987) Problems in Definition and Measurement of Poverty. *Journal of Social Policy* 16(2), 147–164.
- Pierson, Christopher & Castles, Francis G. (toim.) (2006) *The Welfare State Reader*. Cambridge: Polity Press.

- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2009) Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Piirainen, Veikko (1958) Kylänkierrolta kunnalliskotiin: Savon ja Pohjois-Karjalan maaseudun vaivashoitotoiminta vaivashoidon murroskautena 1800-luvun jälkipuoliskolla. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Piirainen, Veikko (1974) Vaivashoidosta sosiaaliturvaan. Sosiaalihuollon ja sen työntekijäjärjestöjen historiaa Suomen itsenäisyyden ajalta. Hämeenlinna: Karisto.
- Piironen, Hannu (2005) Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet. Suomalainen sosiaalityö 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.
- Pohjola, Anneli (1993) Asiakas sosiaalityön määrittäjänä. Teoksessa Riitta Granfelt & Harri Jokiranta & Synnöve Karvinen & Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola (toim.) Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 55–95.
- Pohjola, Anneli (2010) Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 19–74.
- Pulma, Panu (1992) Köyhästäkö kansalainen? – köyhyys poliittisena ongelmana. Teoksessa Pertti Haapala (toim.) Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Tampere: Vastapaino, 187–208.
- Pulma, Panu (1994) Vaivaisten valtakunta. Teoksessa Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.) Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 15–70.
- Raitakari, Suvi (2002) Sosiaalityön marginaalistasus – asiakkuus ja asiantuntijuus modernin ja postmodernin tulkintakehyksessä. Teoksessa Kirsi Juhila & Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 44–62.
- Rajavaara, Marketta (2009) Sosiaalipalveluista hyvinvointipalveluihin – käsitehistorian tarkastelua. Janus 17(4), 346–351.
- Rauhala, Pirkko-Liisa (1996) Miten sosiaalipalvelut tulivat sosiaaliturvaan? Teoksessa Jorma Sipilä & Outi Ketola & Teppo Kröger & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) Sosiaalipalvelujen Suomi. Porvoo: WSOY, 87–120.
- Raunio, Kyösti (2000) Sosiaalityö murroksessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Raunio, Kyösti (2009) Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Reingold, David & Liu, Helen (2009) Do Poverty Attitudes of Social Service Agency Directors Influence Organizational Behaviour? Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly 38(2), 307–332.
- Remes, Liisa (2006) Diskurssianalyysin perusteet. Teoksessa Jari Metsämuuronen (toim.) Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Helsinki: International Methelp.
- Richmond, Mary (1965) Social Diagnosis. New York: The Free Press.

Räsänen, Pekka & Anttila, Anu-Hanna & Melin, Harri (2005) Johdanto. Teoksessa Pekka Räsänen & Anu-Hanna Anttila & Harri Melin (toim.) Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. Jyväskylä: PS-Kustannus. 9–12.

Räsänen, Pekka & Anttila, Anu-Hanna & Melin, Harri (toim.) (2005) Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) (2007) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino.

Satka, Mirja (1997) Sosiaalityö ajassa - ydinkysymysten äärellä. Teoksessa Riitta Viialainen & Maisa Maaniittu (toim.) ”Tehdä itsensä tarpeettomaksi?” Sosiaalityö 1990-luvulla. Stakes Raportteja 213. Jyväskylä: Gummerus.

Satka, Mirja & Auvinen, Anja & Aho, Sulo & Jaakkola, Helena (toim.) (2007) Huolenkantajat. Kokemuksia ja sattumuksia sosiaalialan vuosikymmeniltä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Satka, Mirja (2009) Sosiaalityö ja sosiaalipoliittinen yhdistys. Teoksessa Risto Jaakkola, Sakari Kainulainen ja Keijo Rahkonen (toim.) Työväensuojelusta sosiaalipolitiikkaan. Sosiaalipoliittinen yhdistys 1908–2008. Helsinki: Edita. 187–208.

Sipilä, Jorma (1989) Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Tammi.

Sipilä, Jorma (1996) Aluksi. Teoksessa Jorma Sipilä & Outi Ketola & Teppo Kröger & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) Sosiaalipalvelujen Suomi. Porvoo: WSOY, 9–21.

Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710.

Sosiaalitieto-lehti/Huoltaja-säätiö (2006) Esittely. Sosiaalitietoa 100 vuotta. www.sosiaalitieto.fi/lehti/esittely/ Viitattu 15.9.2012.

Sunesson, Sune & Blomberg, Staffan & Edebalk, Per-Gunnar & Harrysson, Lars & Magnusson, Jan & Meeuwisse, Anna & Petersson, Jan & Salonen, Tapio (1998) The Flight from Universalism. *European Journal of Social Work* 1(1), 19–29.

Suoninen-Erhiö, Lea & Tuominen, Jaakko (2003) Sosiaalihuollon puolesta viisi vuosikymmentä. *Sosiaaliturva* 91(18), 15–22.

Tiililä, Ulla (2007) Tekstit viraston työssä. Tutkimus etuuspäätösten kielestä ja konteksteista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Toikko, Timo (2005) Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Vastapaino.

Townsend, Peter (1979) *Poverty in United Kingdom. A Survey of Household Resources and Standards of Living*. Harmondsworth, London: Penguin Books.

Urponen, Kyösti (1994) Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.) *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva*. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 163–260.

Valtonen, Sanna (1998) Hyvä, paha media. Diskurssianalyysi kriittisen mediatutkimuksen menetelmänä. Teoksessa Anu Kantola, Inka Moring & Esa Väliverronen (toim.) Media-analyysi. Teksteistä tulkintaan. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 93–121.

Viiialainen, Riitta & Maaniittu, Maisa (toim.) (1997) ”Tehdä itsensä tarpeettomaksi?” Sosiaalityö 1990-luvulla. Stakes Raportteja 213. Jyväskylä: Gummerus.

Vuorikoski, Marjo (1999) Sosiaalityön professionalistuminen ja koulutus. Tampere: Tampere University Press, Acta Universitatis Tamperensis 687.

Väliverronen, Esa (1998) Mediatekstistä tulkintaan. Teoksessa Anu Kantola, Inka Moring & Esa Väliverronen (toim.) Media-analyysi. Teksteistä tulkintaan. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 13–39.

Woodrooffe, Kathleen (1962) From Charity to Social Work in England and the United States. London: Routledge and Kegan Paul.

LIITE 1: Tutkimuksen aineisto kronologisesti järjestettynä

Koska varsinkin varhaisemmissa teksteissä on harvoin tietoja kirjoittajasta, olen päätenyt luettelemaan kaiken aineiston periaatteella: kirjoituksen otsikko, lehden numero/julkaisuvuosi, sivunumero. Aineiston pitäisi olla löydettävissä näiden tunnistetietojen perusteella.

Tutkimusaineistona käytetyt Huoltaja-lehden tekstit vuosilta 1922 ja 1923

1. Suuri työkoti Viipuriin, 1/1922, 6
2. Hoidokkien kohtelu Alatornion köyhäintalolla, 3/1922, 26
3. Tärkeimmät eduskuntakeskustelussa annetut lausunnot köyhäinhoitolaista I, 4/1922, 31–33
4. Tärkeimmät eduskuntakeskustelussa annetut lausunnot köyhäinhoitolaista II, 5/1922, 45–47
5. Petoja ihmishahmossa, 6/1922, 57
6. Tärkeimmät eduskuntakeskustelussa annetut lausunnot köyhäinhoitolaista III, 7/1922, 61–62
7. Epäkohdat Lapinlahden kunnan köyhäintalolla, 8/1922, 79
8. Uuden köyhäinhoitolain aiheuttamista muutoksista I, 9/1922, 81–82
9. Uuden köyhäinhoitolain aiheuttamista muutoksista II, 10/1922, 89–90
10. Petsamon köyhäinhoito-olot, 11/1922, 99–100
11. Skandinaviamaiden välinen köyhäinhoitosopimus, 11/1922, 101
12. Murhapoltto Merikarvialla, 12/1922, 107–108
13. Puutteellisuudet Tuusniemen köyhäinhoitotalolla, 12/1922, 109
14. Tarvitsemmeko työlaitoksia?, 16/1922, 145–145
15. Köyhän vanhuksen kohtalo, 16/1922, 146–147
16. Miten saadaan kunnalliskotien vaatevarastot pysymään tallella?, 19/1922, 165–166
17. Muutamia neuvoja köyhäinhoitohallituksille, 19/1922, 171–172
18. Kunnalliskotien varustaminen, 23/1922, 209–210
19. Kun Koivula pitäjässä avattiin uusi kunnalliskoti, 23/1922, 212–215
20. Työlaitosta suunnitellaan Hämeeseen, 5/1923, 52
21. Porin kaupungin köyhäinhoidon uudet ohjesäännöt, 5/1923, 55
22. Liian vähän huomiota saavuttanut yhteiskunnallinen ala, 15/1923, 151–152
23. Eräs köyhäinhoitotapaus, 17/1923, 171
24. Hämeen läänin kunnille yhteinen työlaitos, 18/1923, 177–178
25. Ruotsalainen köyhäinhoitomies tutustumassa maamme köyhäinhoito-oloihin, 19/1923, 189
26. Yleinen asevelvollisuus sodassa köyhyyttä vastaan, 20/1923, 201–204
27. Minkälainen henki työlaitoksissa vallitsevaksi?, 21/1923, 213
28. Vaivaishoito ja hätäavustus, 21/1923, 213–214
29. Kaksi Oriveden kunnalliskodin hoidokkia hukunut järveen, 21/1923, 217–218

Tutkimusaineistona käytetyt Huoltaja-lehden tekstit vuosilta 1956 ja 1957

1. Vuoden vaihtuessa, 1-2/1956, 3–10
2. Sosiaalihuollon piiritarkastajat tervehtivät työkentän huoltoväkeä, 1-2/1956, 17–24
3. Korkeimman hallinto-oikeuden päätöksiä, 1-2/1956, 29–30
4. Lääkinnöllis-sosiaalinen työ, 3/1956, 52–54
5. Sosiaalilautakunnan lainoppia, 3/1956, 55–97
6. Sosiaalityöntekijöiden koulutusta U.S.A:ssa, 4/1956, 83–88
7. Huoltoapulaki, 5-6/1956, 119–124
8. Kunnanlääkäri ja huoltotyö, 5-6/1956, 134–136
9. Lakimääräiset sosiaalivastukset köyhäinhoidon tarpeen vähentäjinä, 7/1956, 234–235
10. Huoltoapulakia pykälittäin, 10/1956, 255–264
11. Korkeimman hallinto-oikeuden päätöksiä, 15–16/1956, 444
12. Sosiaalilautakunnan aloitetoiminnasta, 15–16/1956, 476–478

13. Valitus sosiaalilautakunnan päätöksestä, 4/1957, 90–93
14. Julkilausuma, 5/1957, 121
15. Tervehdys puheenjohtajille, ministeri Eino Saaren puhe 1.4.1957, 9/1957, 263–265
16. Huoltotutkimus ja palvelukset huoltotoimenpiteinä, 9/1957, 272–276
17. Sosiaalipolitiikkamme uudessa vaiheessa, 10/1957, 295–302
18. Yhteistoiminta sosiaalihuollon alalla, 13–14/1957, 399–401
19. Juhlapuhe kahden vuosikymmenen takaa, 13–14/1957, 409–411
20. Huollettavan omatoimisuus sosiaalihuollossamme, 17/1957, 487–491
21. Sosiaaliviranomaisten ja poliisin yhteistyöstä, 18/1957, 527–528
22. Piirivalvoja-kaitsijajärjestelmä, 18/1957, 537–538
23. Muutamia eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisemia huoltolaitosten toimintaan kohdistuneita kanteluita, 19/1957, 570–573
24. Näkemyksiä sosiaalitarkkajista, heidän koulutuksestaan, asemastaan ja tehtävästään, 20/1957, 599–602
25. Työttömyysuollon näkymiä, 20/1957, 587–589
26. Työttömyystilanteen hoitaminen, 20/1957, 591–592
27. Erään huoltajan ajatuksia jouluna, 24/1957, 727–729
28. Lääninhallitusten päätöksiä, 24/1957, 730–732

Tutkimusaineistona käytetyt Sosiaaliturva-lehden tekstit vuodelta 1984

1. Harlekiini: ”Nimet muuttuu vaan...”, 1–2/1984, 50
2. Virka-apu sosiaalihuollossa, 3/1984, 99–101
3. ”Köyhäinavun henki säilyy”, 3/1984, 128
4. Vastaamisen vaikeudet, 4/1984, 176–177
5. Suhde asiakkaaseen on kynnykskysymys, 4/1984, 144
6. Kunnallisten sosiaali- ja terveystalvelujen alueellistaminen, 4/1984, 150–153
7. Keskusliiton uutisia: Asiakkaat osallistumaan, 5/1984, 199
8. Kokemuksia uuden lainsäädännön toimivuudesta kunnissa, 6/1984, 262–263
9. Tiedotus täysremonttiin, 6/1984, 271–273
10. Irtolaislaki – päihdehuollon epähuomaani renki?, 6/1984, 291–293
11. Alkuvuoden kokemuksia uudesta lainsäädännöstä, 8/1984, 382–384
12. Huoltosuunnitelmalomake ilmestynyt, 9/1984, 434–435
13. Tiedotuskuilu täytettävä, 10/1984, 505–506
14. Mistä Muoniossa ylpeillään: Näyttävä vanhainkoti ja perheneuvola, 11/1984, 551–553
15. Moraali sosiaalityön takeena ja kahleena, 12/1984, 604–606
16. Työryhmä: Toimeentulotuen perusosaa korotettava, 12/1984, 606–608
17. Punnittiin ja köykäiseksi havaittiin, 13/1984, 646–648
18. Punnittiin ja lupaavaksi havaittiin, 15/1984, 754–756
19. Sosiaalihuollon tutkimus, kokeilu ja kehittäminen yhteistyönä, 15/1984, 751–752
20. Kauan odotettu uudistus, 15/1984, 735–736
21. Palvelujen läheisyys ei riitä – tarvitaan muuttuvaa työtettä, 20/1984, 1010–1013
22. ”Rima korkealla ” Lapin syyspäivillä, 21/1984, 1058–1061
23. Toimeentulotuki – rahanjakoa vai sosiaalityötä?, 22/1984, 1118–1122
24. Keskustelua: Millainen on toimenkuvamme?, 23/1984, 1157–1158
25. Asiakkaan kannalta: Joko irtolaiset lähtevät, 24/1984, 1250–1251